समयसारवस्तुतीयःभागः

१

श्रीगणेशायनमः श्रीलक्ष्मीकेशवायनमः योलीलयासेतुनुतेत्रिविष्टपंतत्सालयत्यात्मनिविश्वरूपे लयंनयत्याकृचरा
णरूपशिवंतनोत्याकरविर्ममासौ श्रुतिःस्मृतिवःस्युपुराणजाततत्तन्निबंधानपिसंनिबुधात् श्रीशंकरस्तात्मजनीलकं
ठतिथ्यादिकृत्यविवरणेतिसर्वे २ यतारकोराद्दतमत्रकिंचिमयात्तनिर्मूलतयातदुक्तं क्रमोक्तितोनोक्तितोनक्तिनकाचिरवपुष्प
हीनापचितिर्नरोयते ३ संस्कारोचारकालःश्राद्धनीतिर्विवादश्चनच भत्रोत्सर्गःप्रतिष्ठाप्रायश्चित्तंविभूतिश्चेतिच ४
तिथिर्द्विधा पूर्णोरवेश्च तत्रायास्यादे प्रतिपत्समृतयःसर्वोदयादयाश्चेः संपूर्णाश्चनिशिरव्याताहरिवासरवर्जिताः
हरिवासरएकादशी तत्रवेधोतरवर्ज्यते तद्विलावेग तस्यावधमाहपद्मोनसिः पञ्चदश्यष्टमीषष्ठीतिथिपूर्वातथोत्तरा
श्चिनिमुहूर्त्तविध्यंतिसामान्योयंविधिस्मृतइति भत्रश्चर्वयातिथ्योदयोत्तरमुत्तरयोदयात्सर्वत्रिमुहूर्तयावेधोविधीयतइतिके
चित् निबंधानात्तुसर्वेषांदिनमध्यएवपूर्वोत्तरतिथ्योस्त्रिमुहूर्तयोःप्रवरावेधोमिमतः वक्ष्यमाणविवरहस्यविरुधर्मोत्त
रादिवाक्यात् सर्वथासरात्रद्वयगामिनीतिथिःसंदिग्धत्वान्निर्णया। साचकर्मांगतयाविहितेव नानिषिद्धा तथाचेदृगार्ष्यः

DR BHAU DAJI LAD MUMBAI MEMORIAL डॉक्टर भाऊदाजीलाड्यस्मारक

७

विधिःपूर्वतिथौतत्रनिषेधःकालमात्रकृदिति यदुक्तः त्रिमुहूर्तानकर्तव्यायातिथिःक्षयगामिनी द्विमुहूर्तीपिकर्तव्यायाति
थिरुदगामिनीति भत्रापिशब्दस्यपूर्वोक्तन्यायेनत्रिमुहूर्तत्यागेद्विमुहूर्तग्रहणेचतात्पर्यं किंतुद्विमुहूर्तस्यानुकल्पत्वे भ
तएवशिवरहस्ये यात्राप्यासनुपेत्यकेःसाचेत्यात्रिमुहूर्तगा धर्मलोपेषुसर्वेषुसमूर्णेतिथिरुद्बुधारिति तेनविशुधर्मोत्तरे
उदितेदृवतभानौपित्र्यचास्तमितेरवौ द्विमुहूर्तत्रिरुद्भूसातिथिर्हव्यकव्ययोरिति द्विमुहूर्तप्राप्यतेत्रिरनुकल्पएव उदितेभानौ
द्विमुहूर्तदेवतं भस्तमितेभस्तगतुमारब्धेत्रिमुहूर्तपित्र्यमित्यर्थः भस्तमित्यान्वयादस्तमितइतिभादिकर्मणिक्तः व्रतोपवा
सनियमधर्तिकेकापियाभवेत् उदयेसातिथिस्तत्रविपरीतातुपेतकाहृत्यादिनापेतकरत्यादीनिपापादिवचनादितुवैश्वानरा
धिकरणन्यायेनत्रिमुहूर्तत्वधर्मवस्तूक्तवतीतिमाधवादयः एकादशीपराणीतियुक्तं भत्यपारत्वेविरोधस्तूक्तत्वात् कासु
श्चितिथिषुनिषेधप्रयोजकावेधः स्कांदे नागाष्टादशनाडीभिरुक्तपंचदशाभिस्तथा भूतोष्टादशनाडीभिर्हृषयत्कृत्तरांतिथि
मिति नागःपंचमी द्विरष्टमी भूतश्चतुर्दशी इतिवेधः तत्रविहितातिथिर्विभक्तिभागेनोक्ता यदैकरेवकर्मकालगा

Digitized with financial assistance from the Government of Maharashtra on 11 June, 2017

परेद्युरुभयोर्नोभयोरुभयोरशोनतत्रापिसाम्येनवैषम्येणवेति तत्रान्यतरदिनेकर्मकालगान्त्यसेवयाप्ता योयस्मिन्हितः
कालस्तत्काल्यापिनीतिथिः तयाकर्माणिकुर्वतःक्रासवृद्धिनकारणमितिगाग्र्योक्तः अतएवाहोरात्रसाध्यउपवासादयोऽ
त्रगासेवयाप्ता तदभावेत्वन्यतरगा दिवारात्रिव्रतंयच्चैकमेकस्मिन्भागे तस्यानुभययोगित्वमाचरेतकृतव्रतीतिस्मृते
श्च वैषम्येणकर्मकालस्पर्शाधिक्याद्या उभयोर्नोभयोःसाम्येनवृद्धौउभयोरितिएतेषुपक्षेषुनिर्णयोनिगमे युग्मास्मि
युग्मभूतानांषुनमुन्योर्विस्करंअयोः रुद्रेणादशीयुक्ताचतुर्दश्याचपौर्णिमा प्रतिपद्यष्टमावास्यातिथ्योपुग्मंमहाफल
पतघस्तमसादोषरुतिपुण्येपुराकृतमिति युग्मंद्वितीया अग्निरुतीया युगंचतुर्थी भूतपंचमी षड्षष्ठी मुनिःस
प्तमी वसुरष्टमी रुद्रेनवमी रुद्रएकादशी तिथ्योपुग्मेद्वितीयतृतीयायुतात्तृतीयायुतफलेति एवंचतुर्थीपंचम्यादीनां
युग्मानि यतुषष्टस्यप्यमावास्याभूरूपक्षेचतुर्दशी एताःपरयुताःपुण्याःपराःपूर्वेणसंयुतारितियुग्मवाक्येतदप्यतत्स
वायेव यतुप्रतिपत्कुहियास्यांद्वितीयाप्रतिपत्फलेति यच्चचतुर्थीसंयुतायाचसात्तृतीयाफलप्रदा चतुर्थीचत्तृतीयाणा

मरूपपुण्यफलप्रदेति तदेतदिरुद्धं अनयोर्व्यवस्थोक्तविष्णुधर्मोत्तरे शुक्लपक्षेतिथिर्ग्राह्यास्यामभूतिरुद्रोरविः
शुक्लपक्षेतिथिर्ग्राह्यास्यामरुतिमितोरविरिति कर्मकालव्याप्तौतुउपक्रमगा योयस्मिन्हितःकालःकर्मणास्तदुपक्रमे वि
धमानाभवद्गंनोज्झितापक्रमेणालिनिवचनात् अपचपुग्मवाक्यकृतोनिर्णयोदर्वाएवकर्मणि पित्र्यंतुपर्वोत्तरपक्षेपुरव
र्वोदयरूपाहिंसात्रिविधंतिथिलक्षणं खर्वदर्पौपरोप्र्याहिंसास्यात्सर्वकालिकीतिउशनोवचसानिर्णयः खर्वःसाम्य द
र्पोऽधिकः हिंसाक्षयः एतेचखर्वादयःक्वचित्सर्वतिथ्यपेक्षयाग्राह्यतिथेरेव क्वचित्तत्समपेक्षान्नरतिथेरितितत्रवक्ष्यामः त
थाचनिगमे द्वितीयादिकयुग्मानांपूज्यतानियमादिषु एकोद्दिष्टदिश्याद्धेरुक्तासुश्याद्धादिचोदनेति अत्रापमादिपरतिथ्यं
तथाणंउपादानार्थं द्वितीयंसकलदेवकर्मणां द्वितीयंपार्वणस्य चतुर्थंद्वितीयायषामित्येतद्गुणसंविज्ञानबहुव्रीहिणा
सर्वदेवश्राद्धानां मुख्यद्वितीयाऽन्यतिथ्यप्रयुक्तत्वेनतन्निर्णयानुपयोगत्वात् दृष्टिपंस्वनिमित्तकश्राद्धलक्षकं पंचमं
साम्यस्य क्रासवृद्ध्यादिचोदनाखर्वदर्पादिवाकमित्यर्थः मनुदेवलः योतिथिंसमनुप्राप्योदयंयातिभास्करः सातिथिः

सकलातेयास्नानदानादिद्धिति यदच्चस्कोदे यातिथिस्यमनुप्राप्ययात्सूर्योपश्चिनीपतिः सातिथिःसकलोज्ञेयादानाध्ययनकर्मसि
तितत्सर्वोत्तरयायुतसाधकानांपुष्मरवत्प्रकल्पादिवचसाउपोद्बलकं एतदपवादःस्कांदे मन्वादौचयुगादौचग्रहणेचंद्रसूर्य
योः व्यतीपातेवधृतौचतत्कालव्यापिनीक्रिया अभ्यंगचोदधिस्नानेदंतधावनमैथुने जातेचमरणेचैवतत्कालव्यापितिथिरि
तिविरुद्धवचोव्यवस्था अरुणःसामान्यतोविभागमाहव्यासः मुहूर्तत्रितयंप्रातस्तावानेवतुसंगवः मध्याह्नस्त्रिमुहूर्तस्यादपराह्णो
पितादृशः सायाह्नस्त्रिमुहूर्तस्यात्सर्वकर्मबहिष्कृतइति पूर्वाह्णमध्याह्नपराह्णइतित्रेधाविभागस्यक्वचित् पूर्वाह्णापराह्ण
इतिद्वेधाविभागस्यपर्वनिर्णयादावुपयोगावश्यते अथैकभक्तं देवलः दिनार्द्धसमयंतीतभक्ष्यतेनियमेनयत् एकभक्त
मितिप्राहुरन्यूनंग्रासत्रयेणतु दिनार्द्धानंतरंसामान्यतोप्युक्तःकालोमध्याह्नातावधिरेव मध्याह्नव्यापिनीग्राह्यैकभक्तव्रतेति
थिरितिबोधायनोक्तः अत्रपूर्वाह्णेषु ःसेपुत्तरदिनएवकर्मकालव्याप्तावधिकस्यरीवात्तरान्यपापूर्ववतिमाधवादयः
अथनक्तं व्यासः त्रिमुहूर्तप्रदोषःस्याद्दानाद्यं स्नानंगतसति नक्तंतत्प्रकुर्वीतरतिशास्त्रस्यनिश्चयः यत्तुसायंसंध्यात्रिमु

धीकाग्रस्तादुपरिभास्वतस्तमस्कोदोक्तसंध्यायां मार्कंडेयेन चत्वारिमानिकर्माणिसंध्यायांपरिवर्जयेत् आहारंमैथुनंनिद्रांस्वाध्या
यंचचतुर्थकमितिभोजनंनिषिद्धंतत्प्राप्तंनवधेनक्तभोजनं विधिस्तुनिषेधानवकाशात् एतेनवारिदोक्तिभोजननिषेधोप्यत्र
प्रत्युक्तः प्रदोषव्याप्त्यभावेस्कांदे प्रदोषव्यापिनीनास्तिदानंतत्रविधीयते भ्रात्मनोद्विगुणाछायामदीभवतिभास्करे तन्नक्तनक्त
मित्याहुर्नानक्तंनिशिभोजनं एवंह्यात्मातोविद्यासायाकृतुर्भुंजिक्रियां कुर्यान्नक्तव्रतीनक्तफलंभवतिनिश्चितमिति सोपनक्तं त्रि
मुहूर्तस्यगवापिनिशिचेतावतीतिथिः तस्यांसारंभवेन्नक्तमरुन्धवतुभोजन स्मृत्यंतरेविशेषः यतिश्चविधवाचवकुर्यातत्सदि
वाकरं सदिवाकरंतुतत्प्रोक्तमितिभविष्यादिकाद्येति रतिनक्तनिर्णयः अथायाचितनिर्णीयते तत्रयाचितभोजननिषे
धरूपरूपमयाचितंभोज्यरतिव्रतरूपंवा तत्फलमुक्तंमाधवीयेस्मृत्यंतरे अयाचिताशिमितमक्कुपरांसिद्धिमवाप्नुयादि
ति अत्रविशेषवचनाभावाद्रूपवासवन्निर्णयरतिकेचित् तन्न एकभक्तायाचितयोर्यावंशाद्दिकावधि सातिथिःसर्वदाग्रे
यानक्तेसायाह्नसंगतेनिशाद्वयंधीयनारदोक्तेः अथप्रसंगाद्व्रतविषयेकिंचिदुच्यते सत्यव्रतः उदयस्तिथियोर्हिनभवे

हिनमध्यभाक् सायंवेगनव्रतानांस्यादारंभश्चसमापनमिति ब्रह्मयामले दिवाभद्रायदारात्रौरात्रिभद्रायुरादिवा नत्वाम्याश्चनुका
र्षेषुप्राहुरेवंपुनातनाः व्रतखंऽग्निपुराणे श्रीहिषाष्टिकमुद्गाश्चकलायाःसलिलंपयः श्यामाकाश्चेवनीवारागोधूमायाहि
तेव्रताः तथा कुश्मांडालांबुवार्त्ताकपालक्यन्यात्लिकारूप्यलत् चरुर्नेष्यंसक्तुकणाशाकंदधिघृतमधू श्यामाकाःशालिनी
वाराःयावकंमूलतंदुलं हविष्यव्रतनक्तादावग्निकार्यादिकंहित मधुमांसविवर्जयान्यद्धृतेचहितमीरितं ज्योत्स्निकाकोशातकी
हितंविहितं मधुमद्य छंदोगपरिशिष्टकात्यायनः हविष्यंषुयवामुख्यास्तदनुव्रीहयःस्मृतः माषकोद्रवगोधादीनुसर्वोभावे
पिवर्जयेत् भविष्योत्तरे हेमंतेकसिताःशिवन्नधान्यनुरुयवाःस्मिलाः कलायंकंगुनीवारवास्तूकंहिलमोचिका षष्टिकाकाल
शाकंचमूलकंकेमुकेतरत् कंदःसैंधवसामुद्रलवणंमधुसर्पिषी पयोनुद्धृतसारंचपनसाम्रहरीतकी पिप्पलीजीरकंचैवनाग
रंमाक्षीतिनिणी कदलीलवलीधात्रीफलान्यगुडमेसवं भ्रतेलपंकमुनयोहविष्याणिप्रचक्षते सर्पिःपयंचान्नगव्य भ्रतेलच राम
र्फमित्येतत्कथितंहविष्याणामेवविशेषणं हारितः पतितपाषंडिनास्तिकादिसंभाषणान्ताश्लीलादिकमुपवासादिषुवर्ज ४

नीयमिति कौर्मे बस्त्रियामात्मनात्मस्तिंपतितंचरजस्वलां नस्पृशेन्नाभिभाषतनेसेतव्रतवासरे व्रताधिकारेस्मंतुः विहितस्या
ननुष्ठानंनिंद्याणांनियहः निषिद्धसेवनंनित्यंवर्जनीयप्रयत्नतरति विष्णुधर्मेषु भ्रसरुज्जलपानंचदिवास्वापंमैथुनं तां
बूलचर्वणंमांसंवर्जयेद्व्रतवासरेति मांसनिषेधःपारणादिने पारणांतंव्रतंरूपमित्यर्कः नतुप्रधानदिने प्रसक्तभावात् व
र्जयेत्सारणंमांसंव्रताद्यवर्जयदित्यर्थः देवलः भ्रसरुज्जलपानाच्चसकृताच्चलचर्वणात् उपचारःप्रणश्यतिदिवास्वापाच्चमैथुना
त् भ्रशक्तौत्वसएव भ्रत्ययंचाचुपानेननोपवासःप्रणश्यतिति भ्रत्ययंप्राणात्यय वृद्धवसिष्ठः उपवासेतथाभ्राऽनकृत्या
दंतधावनं दंतानांकाष्ठसंयोगोहंतिसप्तकुलानिचेति पैठिनसिः भ्रलाभेवानिषेधेवाकाष्ठानांदंतधावने पणीदीनाधिऽ
नग्निरोलंबसंदेवचेति व्यासः भ्रलाभेदंतकाष्ठानांनिशायांतथातिथौ भ्रपांद्वादशगंडूषैर्विदध्याद्दंतधावनं विष्णुरहस्ये
स्मृत्वालोकनगंधादिस्वादनंपरिकीर्तनं भ्रन्नस्पर्वर्जयेत्सर्वयासानांत्वाभिकांक्षणं गात्राभ्यंगंशिराभ्यंगंताबूलचानुलेपन
व्रतस्थोवर्जयेत्सर्वयच्चान्यद्रूलरागकृत् मैथुनंबाष्णं तथाचस्मरणं स्मरणंकीर्तनंकेलिःप्रेक्षणंगुह्यभाषणं संकल्पोध्य

वसायश्चक्रियानिर्हृतिरेव च एतन्मैथुनमष्टाङ्गप्रवदंतिमनीषिणइति देवलः स्त्रीणांतुप्रेक्षनस्पर्शात्तामिःसंकथनादपि विषय
तेभ्यश्चर्यनदारेषुतुसंगमादिति स्वदारेषुतुसंगमादित्यकचिल्लाठः विष्णुधर्मोत्तरे तल्लिप्सनपनध्यानतत्कथाश्रवणादिक
तदर्चनंचतन्नामकीर्तनश्रवणादयः उपवासव्रतामतेगुणाःप्रोक्तामनीषिभिः तच्छब्देनापस्यदेवताव्रतदेवताचा देवलः
ब्रह्मचर्यमहिंसाचसत्यमामिषवर्जनं व्रतेष्वेतानिचत्वानिकर्तव्यानिरुसूरिभिः आमिषमांस आमिषंहतिपानिय गोवर्ज
क्षीरमामिषं मक्करमामिषमस्यफलेजंबीरमामिषंकल्किकाचूर्णमांसालतथामिषमितिस्मृत्यंतरोक्तंवा पद्मपुराणे भ्रष्टो
तान्यव्रतभ्रानिभ्रापोमूलंफलंपयः हविब्राह्मणकाम्याचगुरोर्वचनमौषधं पयःपानादीनाव्रतभ्रत्वरुपो बालाद्यत्यत
पीडितविषयंसर्वभूतभयंचैवप्रमादगुरुशासनं अव्रतभ्रानिपठ्यंतेसरुदंतानिशास्त्रतः सर्वभूतभयंसर्वेभ्योभूतेभ्यो भय
हेमाद्रौपाद्मे गर्भिणीसूतिकाद्यैश्चकुमारीबाधरोगिणी यदाभ्रक्षतपात्रेनकारयत्यथतास्वयमिति मदनरत्नेछागलेयः
पूर्वव्रतंगृहीत्वायोनाचरेत्काममोहितः जीवन्भवतिचांडालोमृतःश्वाचाभिजायते गारुडे क्रोधात्समादाल्लोभाद्व्रतभंगो

सवेयदि दिनत्रयंतुभ्रंजीतमुच्यतेशिरसोव्यथेति प्रायश्चित्तोत्तरमतिक्रांतानुष्ठानंकार्यं प्रायश्चित्तमिदंकृत्वापुनरेवव्रतीन
वेदितिवायुपुराणात्केः अथप्रतिपदाम्भारभ्यक्रमणसंयतीयोनिर्णयस्तत्रुच्यंचोच्यते तत्रादौप्रतिपन्निर्णी
यते तत्रप्रतिपदपराह्णव्यापिनिभ्रक्षपश्चेत्पूर्वाद्याद्या प्रतिपदमावास्येतियुग्मवाक्यात् मदनरत्नेस्कांदेपि प्रतिपत्सं
मुखीकार्यायामवदापराह्णिकीति हेमाद्रिरपि भ्रक्षास्यात्प्रतिपत्तिथिःचूत्तापराह्णव्यापिनीति तदभावेतत्कल्पाधवेन
तदभावेतुसायाह्नव्यापिनिपरिगृह्यतइति कल्पपश्चेपराद्याद्या ×प्रथमत× तदुक्तंदीपिकायां कल्पांतरंतावित्ते
ति अथचैत्रशुक्लप्रतिपत्कल्पं भविष्योत्तरे चैत्रमासिसितेवाहापुण्यायांतिपरापरं यातस्याश्चपचस्पृष्टा
स्नानंकुर्यान्नरोत्तम नतस्पृष्टंतिकिंचिन्नाधयोव्याधयोनृप तथा कृत्वावरणकार्याणिसंतर्प्यपितृदेवताः वदये
दक्षिणाधलिसर्वदुष्टोपशांतये मंत्रः वेदितादिस्करेणवेदिताशंकरेणच भ्रतस्त्वंपाहिनोदेविविभ्रतिप्रतिदाभवेति
उपासमुच्चये वृतवासरसमयेमितपंचदश्यांप्रातर्वसंतसमयेसमुपस्थितेच संप्राश्यचूतकुसुमंसहचंदनेनसत्यंहिपा

र्थंपुरुषोपसंस्करणीस्यात् पंचदश्यामतीतायांप्रातरित्यर्थः येपिबंतिवसंतायेचूतपुष्पंसचंदनं सत्यंकृत्वऽस्यका
मस्यपूजनंक्रियतेजनैरिति भविष्योत्तरात् वसंतायचैत्रप्रतिपदि मंत्रः इतमध्यवसंतादिकामदंकुरुष्वनव सचं
दनंपिबाम्यायसर्वकामार्थसिद्धये भविष्योत्तरे ततःप्रातर्द्वितीयायांपुत्रमित्रादिसंयुतः नृपतिर्वितनदशोवितान
वरणोभिते उपविश्यासनेरम्येपौरज्ञानपरःसुहृ सिंहरकुंकुमहारेपट्टवासेससंवदनैः विकीर्यलोकास्तांश्चलैः
समान्यचपृथक्पृथक् नृपगीतविनोदश्चकुर्यात्कामंमहोत्सवं एवंकुर्वन्नयान्नीतियावत्संवत्सरस्करवमिति इद
चपूर्वविद्धायामेव वत्सरादावसंतादोबलिराज्यतथैवच पूर्वविद्धेवकर्तव्याप्रतिपत्सर्वदाबुधैरितिवृद्धवसिष्ठो
क्तात् रारंभेऽदयव्यापिनीग्राह्या तदुक्तंमाधवीयब्राह्मे चैत्रमासिजगद्ब्रह्मासससर्जप्रथमेहनि शुक्लपक्षसमग्र
वतपासूर्योदयेसतीति दिनद्वयऽदयव्याप्तावव्याप्तावापूर्ववत्सरादावसंतादोबलिराज्यतथैवच पूर्वविद्धेवक
र्तव्याप्रतिपत्सर्वदाबुद्धैरिति तथैतेलाभ्यंगऽक्षस्तनेव वत्सरादावसंतादोबलिराज्यतथैवच तैलाभ्यंगनकुर्वा

BHANDARKAR ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE
DR. BHAU DAJI MEMORIAL

णानरकंप्रतिपद्यतइति अत्रशाकादिश्रवणमुक्तंज्योतिःशास्त्रे शकवत्सरभूपमंत्रिणांरसधान्येश्वरमेधपत्नीनां श्रवणात्
ठनाच्चैवत्रयाणाश्रुभतांसहश्रियेति चैत्रस्यशुक्लमासत्वेतैलाभ्यगश्रवणादिकृत्यंकार्यं यद्यपिवत्सरवसंतयोःप्रवृत्तिर्ज्ञा
तातथापितस्ययुक्तकृत्यात्षष्ठ्यातुदिवसेमासःकथितोबादरायणैः पूर्वमर्धपरित्यज्यकर्त्तव्याचोत्तरक्रियेतिवचनाद्रुरुष्या
त्रएवकार्यं नवरात्रारामनवम्यादिवत् तथात्रविशेषोभविष्ये अतीतेफाल्गुनेमासिप्राप्तेचैत्रमहोत्सवे पुण्याहेवि
प्रकथितेप्रपादानसमारंभेदिति ततश्चोत्सर्जनंवसंतमंत्रेणानेनमानवः प्रेषयसर्वसामान्याऽतेभ्यःप्रतिपादिता अ
स्याप्रदानात्पितरःप्रयांतुहर्षितामहाः अनिवार्यतनादेयंजलंमासचतुष्टय प्रपादातुमशक्तेनविशेषाऽर्धमीप्सुना प्र
त्यहंधर्मघटोवस्त्रस्रवेष्टितानन: आलेणस्यगृहेदेयःशीतामलजलाऽन्वितः मंत्रः एषधर्मघटोदत्तोब्रह्मविष्णुशि
वात्मकः अस्यप्रदानात्सकलाममसंतुमनोरथाः अनेनविधिनायस्तुधर्मकुंभंप्रयच्छति प्रपादानफलंसोपि प्राप्नो
तीहनसंशयइति ज्येष्ठशुक्लप्रतिपदिदशहरारंभःकाशीखंडे ज्येष्ठेमासिसितेपक्षेप्राप्यप्रतिपदंतिथिं दशाश्वमेधिके

स्नात्वामुच्यतेसर्वपातकैः एवंसर्वास्वतिथिषुकर्मस्थायीनरोत्तमः आश्विनशुक्लपक्षदशमीप्रतिजन्माघमुत्सृजेत्सति आश्विनशुक्लप्रतिपदिनवरात्रारंभः तदुक्तेमाद्रेधोम्येन आश्विनेमासिशुक्लेतुकर्तव्येनवरात्रके प्रतिपदादिकमेणैवयावच्चनवमीभवेत् तत्रपूर्वाह्णव्यापिनीग्राह्या आश्विनस्यसितेपक्षेनवरात्रमुपोषितः स्नात्वातिलतैलेनवाशुक्लपूजयेच्छिवामितिदेवीपुराणेतस्यैकभक्तकालोक्तेः कर्मणोयस्ययःकालस्तत्कालव्यापिनीतिथिरित्यनेनफलकालव्यापिन्यामेवकर्त्तव्यत्वोक्तेः नवरात्रोपवासानुरोधेननिर्णयः तेनयेनवरात्रमुपोषितःपूजयेदित्यादिदेवीपुराणादिनवरात्रिनिर्णेतृतिस्नातालादिवत्फलसंस्कारत्वेनपूजांगत्वावगमात् अतःप्रधानभूतपूजाकालपूर्वाह्णव्यापित्वेनैवनिर्णयः पूजायास्तुप्रधान्यंफलसंबंधात् सचस्कांदे आश्विनेमासिमेघांतमहिषासुरमर्दिनीदेवीसपूजयित्वायअर्द्धरात्रेष्टमी पुनः कांडतिथिविधेर्भागदेवलोक्तस्तुलेभे नाधयोव्याधयस्तेषांनचशत्रुभयंभवेदिति यतुगौतमीयेदेवीपुराणे शारत्कालमहापूजाक्रियतेयाचवार्षिकी सार्कोदयगामिन्यानतिथस्तत्रयुग्मतीतत्रोदयगामित्वमभिप्रायः

पूर्वाह्णव्यापित्वएवभवतीतिनपुग्मतायुग्मवाक्यानुरोधेननिर्णयइत्यर्थः वार्षिकीत्यनेनसंवत्सरस्यादौचैत्रशुक्लप्रतिपक्षमारभ्यनवम्यंतारब्धाभिधीयते ततश्चारब्धसंतत्यास्तत्रैवदुर्गोत्सवःकार्यः यानितु योगारब्धयतेनित्यंद्वितीयादिगुणानितो प्रतिपच्चारब्धात्तासाभ्रंतस्कल्पभ्रंशे परिकुर्यादमायुक्तप्रतिपत्स्थापनमम तस्यशापापुतंदत्वाभस्मशेषंकुरान्यरुं श्रायणंकुरुतेयस्तुफलंतस्यापनमम तस्यसपत्निनाशस्याज्ञेषःपुत्रोविनश्यति तथा नदर्शकलयायुक्तामतिपद्यर्चने उदयेद्विमुहूर्तापिग्राह्यासोदयगामिनी याचाश्वयुनिमासेस्यात्प्रतिपद्रथयान्विता श्रद्धेमार्चनंतस्याशायज्ञफलप्रदंनित्यमायोगनिषेधकानि यानिच द्वितीयायोगसंपुक्तप्रतिपच्चंद्रिकार्चने मारुदथोपदेशाद्वा सतपुत्रविनाशकं आरंभेनवरात्रस्यद्वितीयात्तिथिसंयुता नकेवलंतिथिहंतिवेधात्सापुत्रपुत्रसपदमित्यादिनिद्वितीययायोगनिषेधकोधेकानितान्युभयविधान्यपिसर्वाणिनिर्मलानि समूलत्वेपिपरस्परंसत्प्रतिपक्षत्वादनिर्णयकानिचद्वयप्रकाशे प्रातराकाशयद्देवीप्रातरग्रंवेशयत् प्रातःप्रातश्चसंपूज्यप्रातरर्घविसर्जयेदित्यक्तं सतिसंभवेप्रतिपदाद्यनाडीषोडशकंत्यक्त्वाकलशंस्थापयत्

अद्यारभ्यानशस्कलशस्थापनंतत्रघटिष्टंजायतेअत्रमितिदेवीपुराणवचनात् कलशस्थापनेवैधतिथि
आदियोगनिषधकानिवचनानिनतानिनिर्मूलानि यथा धनंशपुत्राचेत्प्रतिपच्चुलभ्यतेद्वितीयायोगेरिपुसंगतासतीसंवापरा
ह्यविबुधैर्विधेयास्त्रीपुत्रराज्यादिविघटिहेतुरिति कलशस्थापनतुदिवैवकार्यं नरात्रौ तदुक्तमात्यं नरात्रौस्थापनंका
यैनचकुंभाभिषेचनमिति अत्रत्रिरात्रमपुरुरुमाद्यैधाम्यन त्रिरात्रंवापिकर्तव्यंसमभ्यर्चयथाक्रममिति अथविस्तरेणनव
रात्रस्थापनंदेवीपुराणे कथासंस्थारंभेशक्रेकलामारभ्यनंदिको अथाचितधवकाशिनक्रीवाधवाधदः प्रातस्नायीजितह
स्त्रीकालशिवप्रभकः अपरामसमापुक्तःकम्यकांभाजयन्पुरा शिवश्चशिवाचशिवातयाःप्रभकः नरात्रप्रतिपदेवप्रथ
मोक्षणस्थितत्वात् तत्रप्रतिपदिपूर्वोक्तविधिनास्नातोपवसमानोगणपतिंसंपूज्यदेशकालौनिर्दिश्यनवमीपर्यंतमुपवा
साधन्यतरनियमोपेतादुर्गांपूजनममुकफलकामःकरिष्यइतिसंकल्पयेत् ततःकदलिस्तंभवस्त्रादिभिर्मंडितेगृहेचतुरस्रंचतु
रस्रवेदिकोपरिसर्वतोभद्रादिमंडलंविधायतत्रमहाद्यारित्यादिवरुणंपूजांतंवरुणस्थापनंकुर्यात्सौवर्णादिप्रतिमाप्र

राम
८

आर्थं पूजामंडलकुंभस्थितिदेवीपुराणात् मृन्मय्यादिकातकलस्यतुपश्चादासनेस्थाप्या वेदिकोणेषुचत्वारःकलशाःस्थाप्याः
चतुरःकलशान्यत्करोद्वग्रहेनरः चतुःसमुद्रसंयोगंसतुभुंक्तेनसंशयः इतिविष्णुधर्मोत्तरात् प्रतिमाश्चहेमादिमयीदेवीपु
राणे हेमरजतमृन्मयीचित्रार्पितावा स्वशक्त्यालेखितादेवीसर्वकामफलप्रदा मृन्मयीप्रतिमांलक्षणाविल्वेवायस्तूपूजयेत
आत्मविभवानुसारेणसलभेन्मौलिकेफलमिति प्रतिमालक्षणंमत्स्यपुराणे नरानरसमायुक्तामर्द्धोन्मीलितलक्षणां लोचने
नयसंपुर्णांपद्मदलसदाननां अतसीपुष्पवर्णाभांस्फुरत्प्रतिशसुलोचनां नवयौवनसंपन्नासर्वाभरणभूषितां सुचारुव
दनांतद्वत्सिंहोन्नतपयोधरां त्रिभंगस्थानसंस्थानांमहिषासुरमर्दिनीं त्रिशूलदक्षिणेदद्यात्खड्गंचक्रंमाद्यः तीक्ष्णबाणंत
थाशक्तिंवामतोपिनिवोधत खेटकंपूर्णचापंचपाशमंकुशमूर्ध्वतः घंटांवापरभागेवापिवामतःसन्निवेशयेत् अधस्तान्महिषं
तद्वद्विशिरस्कंप्रदर्शयेत शिरश्छेदुभवेत्तद्वानवस्यकृपाणिनं हृदिशूलेननिर्भिन्नंनिर्यद्रक्तविभूषितं रक्तरक्तीकृतांगंचरक्त
विस्फारितेक्षणं वेष्टितंनागपाशेनभ्रुकुटीभीषणाननां सपाशबामहस्तेनधृतकेशंचदुर्गया वमद्रुधिरवक्त्रंचदेव्याः

सिंहंप्रदर्शयेत् देव्यास्तुदक्षिणेपादेसमंसिंहोपरिस्थितं किंचिदूर्ध्वंतथावामंगुष्ठंमहिषोपरि स्तूयमानंचतुरुपमरैःसन्निवे
शयेदिति ध्यानमुक्तं एवंदुर्गामहाभागरक्षार्थंमम्सर्वदा ॥ वोद्यास्याम्यहंदेविसर्वकामार्थसिद्धये ॥ इमंस्तवंतुसमाप्तउक्तिलिंते
मत्कृपयाकुरु रक्षांकुरुसदामहंविश्वेश्वरिनमोस्तुते इत्यावाह्ने भगवतिदुर्गेरक्षगच्छहुंतिष्ठहुंसन्निधेहिस्थिरोभवसम्प्र
सन्नाभवरत्वंपिपदेति पूजादिमंत्रश्चकुर्याद्व्याश्चमंत्रेणरत्नमिभायजयंतिमंगलाकालीभद्रकालीकपालिनी दुर्गाक्षमाशि
वाधात्रीस्वाहास्वधानमोस्तुते ॥ अनेनैवतुमंत्रेणजपोमादिकारयेतरतिदेवीपुराणेउक्तः तल्लिंगैःपूजयन्मंत्रान्सर्वदद्यात्
समाहितस्त्वग्निपुराणादिकआगामिकोवा नान्यासर्वसमापयेदितिसाधारणवाक्यात्मणवादिचतुर्थ्यंतनमांतनाममंत्रो
वा स्मरेत्तु दुर्गमहस्तरकार्यं भवदुःखविनाशिनी पूजयामिसदाभूत्वादुर्गादुर्गार्तिनाशिनी ॥ अनेनैवतुमंत्रेणजपहोमा
दिकारयेत्सकृत् ॥ उत्रचामरादिभिरुपचारैःपूजा तंरत्नप्रणम्यदेवीप्रार्थयेत्तेनमंत्रेण महिषघ्निमहामायेचामुं
डेमुंडमालिनी ध्रुवंमेसर्वविजयंदेहिदेविनमःसदा ॥ शरणागतदीनार्तपरित्राणपरायणे सर्वस्यार्तिहरेदेवीनारायणिनमोस्तुते

समांसदा सर्वमंगलमांगल्येशिवेसर्वार्थसाधके शरण्येत्र्यंबकेगौरीनारायणिनमोस्तुते सृष्टिंदेहिस्थितिंदेहिभूतिंभगवतिदेहिमे पुत्रान्
देहिधनंदेहिसर्वान्कामांश्चदेहिमे ॥ ततादुर्गामंत्रविधिकमागमिकंवानुपत दुर्गागुरोरुपन्नंत्रमकृत्वानःसमाहितःइतिदेवीपुराणा
त् यद्यामारोत्स्यभगवत्यास्तुपुराणादिषुकीर्तितं पुटेचश्रृणुयाद्वापिसर्वकामसमृद्धये तथा एकोनाशिरध्यातुनवमीयावदे
वहि चंडिपाठंजपेच्चैवन्नापयाविधानतः वाणलिंगे संकल्पितस्तोत्रपाठसंख्योक्तापठेत्सुधीः तत्रैव चंडीपाठफलंदेवी
श्रृणुष्वगदतोमम एकाहनादिपाठनांयथावत्फलयामिते संकल्पपूर्वंसपूज्यन्यासांगध्यानसंकृत पाठाहुतिप्रदानाच्चसिद्धिमाप्नो
तिमानवः उपसर्गोपशांत्यर्थंत्रिरात्रंपठेन्नरः ग्रहोपशांतौकर्तव्यंपंचरात्रंवरानने महाभयसमुत्पन्नेसप्तरात्रंसमुन्नपत न
वरात्रंवशांतिर्वानपयफलंलभेत् राज्यभ्रंशेनष्टराज्यंपंचरात्रमुदीरयेत् ॥ अर्कोहत्तकाम्यहविरहनिभ्रंशायते मन्यहनं
द्विपुत्रैश्चयतथास्त्रीवश्यतामियात् सौख्यंपंचदशाहेनश्रियंमासेनविंदति मानवः कलात्रंसुतपौत्रधनधान्यागमंविदुः राज्ञो
भीतिविमोक्षायवैरस्योच्चाटनायच कुर्यात्सप्तदशाहेनंतथाष्टादशकंप्रिये महारणविमोक्षायवशार्थंपठेत्सुधीः पंचवि

शावर्तनानुभवेद्धविमोक्षणं संकटेममनुप्राप्तेऽग्निकित्यामयेतथा जातिध्वंसकुलोच्छेदआयुषानाशमाप्नुते वैरिहत्वा धिहत्वाधननाशंतथास्वयं तथैवत्रिविधोत्पातेतथाचैवातिपातके कुर्याद्यलाङ्तांघृतेततःसंपयतश्चमं श्रयोहरिणताक्ष नाडाज्यहुत्वातथापरा मनसाचिंतितंदेवीसिध्यदृष्टेनसंशयः शतावृत्तेमधुयुक्तानांफलमाप्नोतिसंशयः सहस्रावर्तनान्नूनं स्त्रीराज्ञंवशमानयेत् स्थिरा कल्पमनारोग्यान्कामाननुरामोऽसमवाप्नुयात् यथाश्वमेधःक्रतुमादवानांचयथाहरिः सर्ववानाम पित्रंशांतथासप्तशतीस्तवः अथवाबहुनोक्तेनकिमत्रबहुनेन चैश्वाःशतावृत्तिपाठात्सर्वसिध्यंतिसंशयति पाठश्चनाग यणादीनामसत्कार्यः नारायणनमस्कृत्यनरंचैवनरोत्तमं देवीसरस्वतींव्यासंततोजयमुदीरयेत्रतिवचनात् अयंशब्दार्थ श्चभविष्यत्पुराणे अष्टादशपुराणानिरामस्यचरितंतथा विष्णुधर्मादिशास्त्राणिविधर्मश्चभारत कार्ष्णंचपंचमंवेदो यन्महाभारतंस्मृतं शेषाश्चधर्मराजेदमानवेक्ष्वाकवेतथा अपितिनामएतेषांप्रवृत्तिमनीषिणइति पाद्मेकार्श्चमाहात्म्ये प्रणवंचोदितोनित्यंस्तोत्रंवासंहितांजपेत् अंतेचप्रणवंदद्यादन्यथाविफलंभवेत् ऋङ्नानान्यचित्तेनपठितव्यंप्रयत्नतः

नकार्यासत्कर्मनसाकार्यंस्तोत्रस्यवाचनं अथोरुस्थापयित्वातुपुस्तकंपूजयेत्कुधीः स्तंभंस्थापनादेवयस्मात्स्वल्पफलंभवेत् स्वयंचलिखि तंयश्चस्तोत्तनालिखितंचयत् अश्रद्धयाणनलिखितंतत्सर्वंविफलंभवेत् स्तोत्तलिखकः तदुपजीवित्वेपः ऋषीछंदादिकन्यस्यपठे त्स्तोत्रंविचक्षणः संकल्पितंस्तोत्रपाठसख्यांकृत्वापठेत्कुधीः अथार्यप्राप्तविरमनुमध्यकरोचन् स्तवविरामंमध्येतुअध्याया दीपठत्सुनरीति श्रवणंब्राह्मणादेवकार्यं ब्राह्मणावाचकंविषान्नान्यवर्णमादरात् श्रुत्वान्यवर्णंनाङानुनवाचकान्त्रकंव्रजे त् इतिभविष्यत्पुराणात् यद्यपिदेवीपुराणाद्युपक्रमादिवद्दामपित्यत्रमुक्तत्वापिश्रेष्मांनवम्यावाकार्यः ब्रह्मपुराणे तत्रो क्तंश्रेष्मांनवकालीत्यपक्रम्यसमब्राह्मणसंतर्पणंरित्यष्टमीक्षत्यमथेषाद्यत नवम्यांबलिदानंचकर्तव्यंयथाविधि अपरोमूच विधिवत्कुर्यान्नवविभूतयइतिकालिकापुराणे शिष्टाचाराच्च बलिरानमष्टमीनवम्योरेव पुनःपुनातथाष्टम्यांविशेषेण समाचरेत् इतिकालिकापुराणात् अत्रयद्यपिशिष्टपरिग्रहीतकालिकापुराणादिषुमपस्वगात्ररुधिरपश्वेयातादिकमुक्तंतथा पिब्राह्मणास्यनभवति मद्यंदत्वाब्राह्मणस्तुब्राह्मणवादवर्हिपत स्वगात्ररुधिरंदत्वाब्रह्मत्यामवाप्नुयादितिकालिकापु

राणेएवनिषेधात् सात्विकोजपपक्षेतुनैवद्येश्चनिरामिषैरित्येतत्पकारकसात्विकपूजायामगवदीतादिषुब्राह्मणाधिकारिकाला
मार्कण्डेयः पुष्करलिङ्गानेकस्यतुविज्ञपार्थंनृपोत्तमप्रतिराजपुरस्कारेणविहितत्वाच्च अतोमाषभक्तादीनांतत्तन्नवलिदानंकार्यं
माषकुल्माषमासादेर्यादृक्चबलिर्निशि कुष्माण्डमिक्षुदण्डश्चमधुमासवपद्मच एतद्बलिसमंज्ञेयात्सोऽनागसमामतारतिका
लिकापुराणात् अथकुमारीपूजा देवीपुराणे बलावाच्च तथालुब्धतशक्रोमदानजपादिना कुमारीपूजनेना
ऽयंधादेवीप्रसीदति अत्रनवरात्रे अष्टम्यांचतुर्दश्यांनवम्यांचविशेषतश्चेतिचाप्रसंगादन्यत्रापिविधानं कुमारीपूज
नेविशेषामरनरत्नस्कादे एकैकांपूजयेत्कन्यामेकरात्र्यातथैवच द्विगुणात्रिगुणावापिप्रत्येकंनवकंतुवा एकवर्षातुयाकन्
न्याप्रसार्थंतावद्वर्जयेत् गंधपुष्पफलादीनांप्रीतिस्तस्यानविद्यते द्विवर्षकन्यामारभ्यदशवर्षावधिक्रमात् यथोक्तलाभे
तुदेवीपुराणे विनाहानंतरंकुर्यात्कन्यात्वरूपजायतेकन्यायावत्सुपंनदृश्यतइति पूजामंत्रस्तत्रैव मंत्राक्षरमयीलक्ष्मी
मातृणारूपधारिणीनवदुर्गात्मिकासाक्षात्कन्यामावाह्याम्यहं जगत्पूज्येजगद्धेसर्वशक्तिस्वरूपिणी पूजाग्रहणमंत्रो

DR BHAU DAJI MEMORIAL

मारीजगन्मातर्नमोस्तुते एवमभ्यर्चनंकुर्यात्कुमारीणांप्रयत्नतः कंचुकैश्चवरत्नैश्चगंधपुष्पाक्षतादिभिः नानाविधैर्भक्ष्यभोज्यै
र्नानामृत्यायुसादिभिः अत्राप्यस्यकन्यास्वरूपमुक्तंतत्रैव हीनाधिकांगीकुष्ठीत्वविनाशिकुलसंभवां ग्रंथस्फुटितशीर्णांगीरूक्ष
यव्रणांकितां भग्नांधाकेकरांकाणींकुरूपांतनुरोमशां सप्तमेऽहिगणीकन्यारासीनाशसमुद्भवामिति विनाशिसंततिःशून्यगृ
हयःकुपानान्यायाः तनुश्चासोरोमशतीतत्कर्मधारयः देवीरहस्याश्रद्धागुप्तवालनीयाः मत्स्यपुराणे गीतवादित्रनिर्घोष
देवस्यार्चकल्पयेत् धेनाभवशत्रुकस्यसर्वबाधमर्थायतइति पूजाचप्रत्यहंत्रिकालंकार्या त्रिकालंशिवपूजकइतिप्रबोधेरवी
पुराणात् ज्योतिःशास्त्रे सप्तम्यांबिल्वशाखांपूजोक्ता आश्विनस्यसितेपक्षेरूर्क्षेमूलसमन्विते तस्यांचण्डिकापूजाकर्तव्यानवनाथ
कैः प्रशस्तोसफलोबिल्वशाखामाहात्म्यपूजनयेदिति अथबोधनप्रकारः तत्कालालिंगपुराणे कन्यार्कऋक्षपक्षतुपूजयि
त्वाऽहेदिवा नवम्यांबोधयेद्देवीमर्कविभवविस्तरैः भविष्ये षष्ठ्यांबिल्वतरौबोधंसायंसंध्यासुकारयेत् देवीपुराणे ज्येष्ठा
नक्षत्रयुक्तायांषष्ठ्यांबिल्वाभिमंत्रणं बिल्ववृक्षायनमइतिबिल्वतरुंसंपूज्यबिल्ववृक्षंत्रयंतीत्यादिदुर्गारहगेछत्यादिनाचदुर्गा

माषान्नमर्पयित्वागीतवाद्यघोषपुरःसरंदेवीविबोधयेत् मंत्रस्तु रावणस्यवधार्थायरामस्यानुग्रहायच अकालब्रह्मणाबोधो
देव्यास्त्वियंकृतःपुरा दृषमासिसितेपक्षेनवम्यामागतोगतः श्रीरुद्रेबोधयामित्वांयावत्पूजांकरोम्यहं षण्मासं दृष
दृत्यादेःस्थानेः अस्मण्मिनेषष्ठोसायाङ्कबोधयाम्यतइति ततोबिल्वतरोरामंत्रेण मंत्रस्तु मेरुमंदारकैलासहिमवद्वि
खरगिरौ जातःश्रीफलवृक्षत्वमंबिकायाःसदाप्रियः श्रीचूलशिखरजातश्रीफलश्रीनिकेतन नमस्तेस्तिमयादत्तंपूजां
दुर्गास्वरूपतइति अपरैकःपुनरपिसंपूज्यकृताञ्जलिःप्रसादयेत बिल्ववृक्षमहाभागसर्वदाशंकरप्रिय गृहीत्वातवशा
खंतुदुर्गापूजाकरोम्यहं शारवोछेदनंदुःखंनचकार्यंत्वयाप्रभोरिति ततःफलमुतामपरान्निताद्दिग्गतामेकांशारवांछेद
येद्यूनमस्तेनमंत्रेण कचिल्लिंघिपफट्श्रीदुर्गेफट्स्वाहेतिमंत्रः ततःशारवांगृहंआनीयबिल्वशारवायनमरतिपूजयि
त्वाबिल्वशारवायांमृन्मयप्रतिमायांचदेवीमावाहनपुरःसरंपूजयित्वामाषभक्तादिबलिंचरत्वादोलारोनाशारवामिति
मंत्रपूजागृहद्वारदेशेस्थापयित्वामाषभक्तादिबलिंचदत्वापूजागृहेस्थानिभृतानिभृतेभ्यानमइतिगंधादिभिःसंपूज्य

भूतान्प्रेतान्पिशाचांश्चयेवसंत्यत्रभूतले गृह्णंतुतेमयादत्तोबलिरेषप्रसाधितः भूमितागंधपुष्पाद्यैबलिमित्तर्पितास्तथा देशादस्मा
द्विनिःसृत्यपूजांपश्यंतुमल्कृतां भूतेभ्यएषमाषभक्तबलिर्नमइतिबलिंदत्वाभूपसर्पंतुयेभूतायेभूतभूमिपालकाः भूतानाम
विरोधेनपूजाकर्मकरोम्यहंभितिताभ्यपसारयेत् स्खलितेषुतत्रभूतेषुनवेद्यमश्नंतथा विलुंपंतिमशालुब्धानचगृह्णंतिदेव
ताः तस्मायत्नेनकर्तव्यंभूतानामपराणमितिकालिकापुराणात् सर्षपादींश्चविकिरेत् ततःपुनःशारवायांप्रतिमायांचदेवी
संपूज्यगीतवाद्यादिपुरःसरंपूजागृहंप्रवेशयेत्आरोपितामिदुर्गेत्वंमृन्मयेश्रीफलेपिच स्थिरानितातेभूत्वामेगृहेत्वंकामदाभवेति
प्रजागृहेस्थापयेत् ततःप्राणःप्रतिष्ठाकृत्वा श्रीवारुण्यांदेवीमृन्मयश्रीफलेतथा कैलासशिखराद्यैर्विधायाहोमपर्व
णीत श्रीगत्वबिल्वेशारवायांचोत्तिरेकुरुसन्निधिं भगवतिदुर्गेइहागछेतउभयोरावाह्य स्थापितासिमयादेविश्रीफलेमृन्म
येपिच श्रायुरारोग्यमैश्वर्यंदीर्घदर्शनमास्तते भगवतिदुर्गेरतिर्मतिस्थापयित्वादुर्गेदुर्गास्वरूपासिस्मरंतोजामहाबल स
दानंदकरेदेयिप्रसीदममसिरूय एष्यहिभगवत्यवशेवुसयजयप्रदे भक्तितःप्रजयामित्वांदुर्गेदेविस्मरार्चिते पल्लवेभ्यफ

लोपेतैःपुष्पैश्चसकामनोद्धरैः पद्मैरसंस्थितेदेविपूजयित्वांप्रसीदमे दुर्गेदेविशरण्यगोत्रसम्भवेमहाकाल्यय यशभागानरेणल्वं
योगिनीकोटिभिःसहेतिछतोजलिःपठेत् ततोजयंतीत्यादिदुर्गायैनमः इदंपाद्यपुष्पागंधाक्षतकुंकुमदधिदूर्वाकुशातिलबि
ल्वपत्रसहितजलेनार्घ्यमाचमनीयंपचामृतस्नानीयंपुनराचमनीयवस्त्रंपुनराचमनीयंगंधलेपनानिदत्वाअंगपूजांकुर्यात्तद्यथा
पुष्पांजलित्रयंदद्यात् ततःॐप्रमुतोऽवंत्रीवृक्षात्पशाकरस्यसदाप्रियं बिल्वपत्रंप्रयच्छामिपार्वतीप्रकरेश्वरी।इतिबिल्वप
त्रं ब्रह्मविष्णुशिवादीनांशिरःपुष्पंसदाप्रियं तत्तेदुर्गेप्रयच्छामिसर्वकामार्थसिद्धयेरतिशिरःपुष्पंचनिवेद्यजयंतीत्यादिना
सुगंधपदीपनैवेद्यपुरश्चक्रमनीयतांबलानिदत्वाप्रज्ञासाकुरुष्वपरिक्षिणांदत्वास्तुतिभिःस्तुत्वाप्रणम्यबद्धांजलिःप्रार्थयेत्
महिषघ्नीमहामायेचामुंडेमुंडमालिनी ध्रुवंभराण्यमभ्यंचैवदेहिदेवनमोस्तुते कुंकुमेनसमालभ्यचंदनेनविलेपिते बिल्वप राम
त्रंशतापीडुर्गेहरारणागतः सर्वमंगलेतिरूपंदेहीतिचश्लोकंपठेत् बलिंचरयात् एवमेवमहाष्टम्यामपिदेवीपूजनंवि १३
शेषमस्त्वधरात्रजागरणंचराजाविजयकामोऽर्धरात्रेविशेषपूजापूर्वकंबलिंदद्यात् तदर्धयामिनीशेषंविजयार्थंनृपोत्तमः

पंचाद्यंलसणोपेतंगंधधूपैरलंकृतं विधिवत्कालीकालीतिजप्त्वा खड्गेनघातयेदितिदेवीपुराणात् पंचाद्यंमहिषमजंवा त
त्रैवशस्त्रादिपूजनंचकुर्यात् महानवम्यामेवपूजाबलिदानंहोमश्च हुममंचण्डिजयंतीत्यादिः भद्रेनैवतुमंत्रेणजपहोमादि
कार्यमितिदेवीपुराणात् इदंचत्रैवोक्तं पूजनंपायसंतिलहोमश्चदधिक्षीरघृताद्यभिरितिकेचित्तुप्रतिश्लोकंचक्रुरुक्त्वासायसंति
लसर्पिषेतिरत्नमालावचनात्सम्प्रदायतोत्तवनप्रतिश्लोकंतिलसर्पिर्मिश्रपायसेनहोमंकुर्वंतिरात्रौबलिंचदद्यात् देवीपुराणो
क्तोदेवतत्पूजापिकार्या सूचयन्नारूपायामुखायोस्त्रयोऽस्त्रनोवानिगणाधिपतिः पूजामंत्रःशालिहोत्रेणमोदवाधिदेवायतुरं
गवदनचारिणे सूर्यपुत्रायेदंवायतुरंगसहितायच तुरंगपरिषपस्यन्नग्नोपरिधावति साश्वमस्याधिपरसमतृणंलोद्रजाम्प
हं मंत्रेणाननेवंतपापापरंचयेत्कथीः दशम्यांप्रातःपूजांविधायविसर्जयेत् सप्रेष्यप्रेषणंकुर्याद्दशम्यांशाद्वारात्सर्वारिति
भविष्यत्पुराणात् ततःसंपूजितादेवीदशम्यांश्रवणोत्सवेतिकालिकापुराणाच्च एवंपूजांविधायप्रणम्यदुर्गांशिवांशांतिकरीं
धात्रीमिंद्रस्यःप्रियां सर्वलोकप्रणेत्रींचप्रणमामिसदाशिवां मंगलांशोभनाभद्रांनिष्कलांपरमाकलां विश्वेश्वरीविश्व

मातांचंडिकांप्रणमाम्यहं सर्वदेवमयीदेवींसर्वरोगभयापहां श्रेयेशविघ्ननमितांप्रणमामिसदाऽभां विंध्यस्थंविंध्यनिलयां
दिव्यस्थाननिवासिनीं योगिनीयोगमातांचचंडिकांप्रणमाम्यहं ईशानमातरंदेवीमीश्वरीमीश्वरप्रियां॰ प्रणतास्मिसदाऽदुर्गांसि
द्धार्णवतारिणीं यएतंपठतिस्तोत्रंशृणुयाद्वापियोनरः समुक्तःसर्वपापेभ्योदुर्गायासहमोदतेत्यादिभिःस्तोत्रैःस्तुत्वाबद्ध्वा
अलिंमहिषप्रीत्यादिश्लोकचतुष्टयेनप्रार्थ्यविधिनास्नानक्रियाहानभक्तिहीनंयदर्चितं पूर्णंभवतुतत्सर्वंत्वत्प्रसादान्महेश्वरी
तिप्रसादयेत्समस्वस्तुत्याएकपुष्पंॐदुर्गायेनमस्तेगान्यानिक्षिपेन्निस्तुत्यउत्तीष्ठदेवीवरंशिरोभांपूजांप्रगृह्यच कुरुष्व
ममकल्याणमष्टभिःशक्तिभिःसह गच्छगच्छपरस्थानंस्वस्थानंदेविचंडिके व्रजस्नातोजलंध्यंतिष्ठगृहंचभूतये इत्युक्त्वा
यगीतवाद्यब्रह्मघोषपुरःसरं स्नातोजलसमीपंनीत्वा दुर्गेदेविजगन्मातःस्वस्थानंगच्छपूजि संवत्सरव्यतीतेतुपुनरागम राम
नायवे इमांपूजांमयादत्तांयथाशक्त्यानिवर्तितां रक्षणार्थंसमादायव्रजस्वस्थानमुत्तममितिप्रवाहयेत् ततोदेवीपूजास्था १४
नेशातिकलशोदकेनब्राह्मणैरभिषिक्तस्तेभ्योदक्षिणांदत्वाब्राह्मणान्भोजयित्वाबंधुभिःसार्द्धंभुंजीत अथलोहाभिसा

रिकंकर्मनृपोत्तरे अथाभिलाषीनृपतिःप्रतिपत्प्रभृतिक्रमात् लोहानिसारिकंकर्मकारयेद्यावदष्टमी प्राग्दक्प्रवणेदेशेपरो
क्षयभिमौञ्जीपताकाभिरलंकृतं मंडपंकारयेद्दिव्यनवसप्तकरंवरं भ्रात्रेयाकारयेत्कुंडंहस्तमात्रंसुशोभनं मेखलात्रय
संयुक्तंयोन्याश्चस्थलाभया राजचिह्नानिसर्वाणिशस्त्राणिस्त्राणियानिच भ्रानीयमंडपेतानिसर्वाण्येवाधिवासयेत त
त्रब्राह्मणैःस्नातःशुक्लांबरधरःशुचि ओंकारपूर्वकैर्मंत्रैरुल्लिंगेज्जुहुयाद्धुतं शस्त्रास्त्रमंत्रैर्होतव्यंपायसंघृतसंयु
तं हुतशेषंतुरंगाणांगजानामुपहारयेत् बद्धप्रतिसरान्यत्रगजाश्वान्समलंकृतान् भ्रामयेन्नगरेनित्यंदिव्योषपुरःसरान् प्र
स्थंचपृथिःस्नात्वासपूजयेत्पितृदेवताः पूजयेद्राजचिह्नानिफलमाल्यविलेपनैः हुतशेषंप्रदातव्यमोपनायनिकेनले लोहनामा
भवत्सर्वमसंरःसमरावलः सदेवैःसमरुद्भैःबहुधाशकलीकृतः तदंगसंभवंसर्वंलोहंदृष्टेक्षितो तस्यामिहरणाद्राजा
विजयःसमुदाहृतःरति पूजामंत्राश्चतत्तत् यथाबुच्छादयतिशिवायेमांवसुंधरा तथाछादयराजानंविजयारोग्यवृद्धये छ
त्रस्य सशांककरसंकाशंक्षीरोदोदरपांडुरं शोत्सारंशुरितंचामरामरभूषणं रामस्य शक्रकेतोमहावीर्यस्यपर्णस्वप्पुपा

श्रितः पतत्रिराडनंतयस्तथानारायणाध्वजः काश्यपेयोमृतार्नाभागरिबलवाहनः अप्रमेयोदुराधर्षोरणेदवारिसूदनः गरुत्मात्मारुतगतिस्तथियमन्त्रिस्तःस्थितः शस्त्रवर्षायुधान्योधारस्तत्वचरिष्णुः ध्वजस्य कृतकम्वसवास्द्रावायुःसोमामरर्षयः नागकिंनरगंधर्वायक्षभूतगणाग्रहाः प्रमथाश्वसहादित्यभूतशामात्रिभिःसह शक्रःसेनापतिस्कंदोवरुणश्चाश्रितस्त्वयि प्रदहंतुरिपुन्सर्वान्राजाविजयमृछतु यानिप्रपुलान्यारिभिर्षणासमंततः एतानिसर्वशस्त्राणाहतानितवतेजसा कालेन मिवधेयद्वयद्वत्रिपुरघातने हिरण्यकशिपुर्युद्धेदेवासुरेतथा शोभितासितथैवाथशोभस्वसमयेस्मर नीलांबरांमिर्मादस्वानश्चंत्वाभ्रममारयः इतिपताकायाः डुंडुभेत्वंसपत्नानांघोषाहृदयकंपन भवभूमिपसन्यानांतथालक्षयवर्धनः यथाभीमुतघोषणहृष्यंतेवद्वारणाः तथास्तुतवशब्देनहर्षास्माकंजयावह डुंडुभेः पुण्यस्वशारदपुण्यानामंगलानांचमंगले विष्णुनासंधृतोनित्यमतेःपातिभयछम शरवस्य मरुद्भिर्निर्मितदिव्यदेवराजादिसंवृते शिबिकेपाहिमांनित्यसदालंसन्निधोभव शिबिकादोलिकयोः विजयोजयदोजेतारिपुघातिभ्रमंकरः डुःखघ्नमदःशांतःसर्वारिष्टविनाशनः एतवैस

न्निधौयस्मात्रवसिंहासनावलाः तेनसिंहासनेतिस्त्वंवदंत्रैस्थगीयते त्वयिस्थितःशिवःसाक्षात्त्वयिशक्रःस्वरेश्वरः त्वयिस्थितोरविदेवस्त्वदर्पतपतेतपः नमस्तेसर्वतोभद्रभद्रंभवभूपतोः त्रैलोक्यंजयसर्वत्रसिंहासननमोस्तुते सिंहासनस्य गंधर्वकुलजातस्त्वंमाभूयाःकुलदूषकः ब्रह्मणःसत्यवाक्यनसोमस्यवरुणस्यच तेजसाचैवसूर्यस्यमुनीनांतपसासदा रुद्रस्यब्रह्मचर्यणापवनस्यबलेनच प्रभावाद्धुताशस्यवृधस्त्वंतुरंगमः स्मरत्वंराजपुत्रस्यिकोसलभचमल्लिस्मर स्कंदस्यमथ्यमानाक्षीरोदामृतादिभिः भातश्चैःश्रवाःस्वेतजातास्मात्स्मर योगतिब्रह्मरुद्रेंद्रसूर्यसोमात्मरूपितरास्तथा भूम्यंतरिक्षवारीचक्षत्रियश्चपराप्रभावः सूर्यावेदमसोवापुषावसश्चेतिरुक्षते ब्रह्माश्चतांगतिश्चिप्रंतच्चपाणेभवेत्सदा विरुतिंयद्गिछयापुष्पध्वनितुरंगमरिपूनविजित्यसमरेसरभतोमुखोभव भभ्वस्य कुभुदरावणःपद्मपुष्पदंतोधृतामनः सुप्रतीकोजनोनीलएतेष्टादयोनयः तेषांपुत्राश्चपौत्राश्चवन्मन्यसोसमाश्रिताः मंगलाद्रोगनश्चैवराजसंक्षीणएवच वनेवनेप्रसूतास्तेयूथानिसुमहांतिच पांतुत्वांवसवोरुद्राआदित्याःसमरुगणाः मन्वोरक्षंतुनागेंद्रवामनंचप्रतिपालयंतां भवानुहिजयंयुद्धेगमनस्वस्तिस्तोत्र

ज गजस्य प्रेतसारणायुद्गुणनांसाधकसंग्रहणायच अस्त्राणिनिर्मितश्चासिब्रह्मारस्यसिरये यशोदेहिकस्वेदेहजयरोभवभू
पतेः संताप्यसरिद्भस्मवान्हेमदंडनमोस्तुते कनकदंडस्य सर्वायुधानांप्रथमंनिर्मितासिप्रिनाकिना भूलायुधाहिनिष्कृ
ष्यस्वलामुष्टिगृहंश्रमं चोरिकायप्रदत्तासिसर्वदुष्टनिबर्हिणी तयाविस्तारिताचासीदेवानांप्रतिपादिता सर्वसत्वांगभला
सिसर्वदुष्टनिबर्हणी श्रेयसः क्षुरिकारक्षमानित्यंशांतियुक्तनमोस्तुते क्षुरिकायाः रक्षांगनिगजात्रक्षरक्षवाजिधनादि
च्च मुमदरंसदारक्षकट्टारकनमोस्तुते कट्टारकस्य सर्वायुधमहामात्रसर्वदेवारिस्दन नृपमांसमेररक्षसाकंसायकस
नमः धृतलक्षनरसार्थसंहारार्थहरणच त्रयिमूर्तिगतेदेवधनुरस्त्रंनमाम्यहं धनुषः शमेप्रदत्तसमरेवर्मसैन्ययशोय
मे रक्षमारक्षणीयोरंतापनेयनमोस्तुते वर्मणः प्रासतापयत्रस्त्वमनयालोकमायया गरुणाजीवितंतेषाममसन्यूचा
क्षय कुंतस्य भूरिविशसनरक्षस्तीक्ष्णधाराद्भुतासदः श्रीगर्भविजयश्चवधर्मधारस्तथैवच इत्यष्टायनामानिपूर्वमु
क्तानिवेधसा नक्षत्रेलिक्तानुभ्यंगुरुरेवामेश्वरः हिरण्यशरीरतेधातादेवाजनार्दनः पितापितामहोदेवस्त्वमापालय

सर्वदा स्यंयेनधतासोणीरतश्चमहिषासुरः तीक्ष्णधारायशस्त्रायपरंब्रह्मायतेनमः खड्गस्य लोहाभिसारिकंकर्मकृत्वैवं
त्रपूर्वकं अयंप्राप्तोनिनपतिःसर्वान्कामानमश्नते इतिलोहाभिसारिकं अत्रसप्तकविशेषाविश्वरूपनिबंधे आश्विनशु
क्लपक्षेतुप्रारब्धेनवरात्रके शरदाशोचेसमुत्पन्ने क्रियाकार्याकथबुधैः देवीपूजाचकर्तव्यापश्चयंत्रविधानतः स्नत
कंपूजनंप्रोक्तदानंचैवविशेषतः देवीपुरीश्यकुर्तव्यंतत्रदीपानविधतरति सप्तकर्णेरणंकुर्यात्तनवम्यांहोमपूर्वकं तंप्रति
भोजयेद्विप्रान्दानंदद्याच्छक्तितः तदंतसप्तकांतरत्यर्थः तथा मूलमासेनकर्तव्यनवदुर्गोत्सवव्रतं अस्तंगतेगुरौशुक्रे
सिंहस्थेविबुधाधिपे देवीपूजनमुद्दिष्टंविरंचात्मकेतथा आषाढारंभविगमस्यादितीयारानचिंतयेदिति तथास्त्रीणांवि
शेषउक्तोगारुडे गंधालंकारतांबूलपुष्पमालानुलेपने उपवासनदुःष्यंतिदंतधावनमंजनमितिदिक् इतिनवरात्र
ब्रत्यं कार्तिकशुक्लप्रतिपत्पूर्वविद्धायांपूर्वविद्धाकर्तव्याशिवरात्रिबलीदेनमितिहरुधमोक्तेः माधवेपि
बल्युत्सवेचपूर्वेद्युरुपवासवरादेरिति पूर्वविद्धायमित्यर्थः इहतैलाभ्यंगआवश्यकः तथाचवृद्धवसिष्ठः वत्सरा

दीवसंतादीबलिराज्येतथैवच तैलाभ्यंगंअकुर्वाणोनिरयंप्रतिपद्यतइति अत्रविशेषोस्कांदे प्रातर्गोवर्द्धनःपूज्योग्
तेचापिसमाचरेत पूजनीयास्तथागावस्त्याज्येवानंदोदने मंत्रः गोवर्द्धनधराधारगोकुलत्राणकारण विष्णुबाहुकृतछायगवां
कोटिप्रदोभव गोपूजामंत्रः यालक्ष्मीर्लोकपालानांधेनुरूपेणसंस्थिता धृतवरुतियज्ञार्थंममपापंव्यपोहतु अथतःसतुमेगा
वोवाममंतुपृष्ठतः गावोमेसंतुपृष्ठतः गावोमेसंतुहृदयेगवांमध्येवसाम्यहमिति ततोपराह्णसमयेपूर्वस्यांदिशिभारत मार्गपालीप्रबभौ
यात्तेगस्तेपपारपे कुशकाशमयीदिव्यालेबकबर्हिर्भिर्युत मंत्रः मार्गपालीनमस्तुभ्यंसर्वलोकसुखप्रदे विधेयःपुत्र
दारायःपुनरभिधतस्यमे मार्गपालीतलेनेत्थंयांतिगोवोगजावृषाः गजानोराजपुत्राश्चब्राह्मणाःभ्रष्टजातयः मार्गपा
लीसमुल्लंघनीरुत्सवःस्त्रीवांछितार्थदा भविष्य त्तेतत्सर्वमेवहरात्रौदित्यपतबलेः पूजाकृत्यांरूपःसाक्षाद्भाम
उलक्ष्मेभ बलिमालिख्यदत्तंईवर्णकैःपंचुरंगवैः गृहस्यमध्यशालायांविशालायांततोर्चयेत लोकश्चाप्यिगृहस्यांतः
शाल्यायांश्रुक्लतंदुलैः सस्ताप्यबलिराजानफलैःपुष्पैश्चपूजयेत मंत्रस्तु बलिराजनमस्तुभ्यंदैवदानववंदित इंद्रा

मोमराराज्यरिक्षुसान्निध्यराभवेति अन्ने तस्मात्पूतेप्रकर्तव्यंप्रभातेतत्रमानवैः तस्मिन्धृतेजयोयस्यतस्यसंवत्सरंजयः परा
जयोविरुद्धश्चलाभनाशकरोभवेत दयितांभिश्चसहितेनत्रयासाचमवेन्निशेति इतिप्रतिपन्निर्णयः अथद्वितीयावि
द्धायते सालुपरैव युग्मास्मीतिवचनात् एकादश्यष्टमीषष्ठीद्वितीयाचचतुर्दशी त्रयोदशीअमावास्याउपोष्यास्यःपरा
न्विताग्रतिविद्धयर्मसिराज्ञ अत्रविशेषस्कांदे आषाढस्यसितेपक्षेद्वितीयासुपयुता तस्यारूपमसारोप्यरामंवैभद्रयास
ह यात्रोत्सवप्रवर्त्तापप्रणीयेतद्विजान्बहून् भद्रासाभद्रा श्रावणेकृष्णद्वितीयाचूल्लपोच्यते सापूर्वविद्धाग्राह्या तदास्सं
वर्तः कृष्णाष्टमीचूल्लपासाधिन्नीवटपत्रकी कामत्रयोदशीरभाउपोष्याःपूर्वसंयुताइति उपोष्याःसेवनीयाइति कौर्ति
कशुक्लतृतीयापरतीयोच्यते सापराह्णव्यापिनीग्राह्याकर्मकालत्वात्तदुक्तस्कांदे उर्जेशुक्लद्वितीयायामपराह्णेचनय
मं स्नानंकृत्वाभानुजन्यांपमलोकंनपश्यति उर्जेशुक्लद्वितीयायांपूजितस्तुपितायमः वेष्टितःकिंकरैर्घोरैस्तस्मैयच्छतिवांछि
तं भविष्यपि कार्तिकेशुक्लपक्षस्यद्वितीयायांपुधिष्ठिर यमोयमुनयापूर्वंभोजितःस्वगृहेचितः अतोयमद्वितीयेयंत्रिषुलो

केषुविश्रुता अस्यांनिशागृहेविप्रनृभोक्तव्यंततोनरैः स्नेहेनभगिनीहस्ताद्भोक्तव्यंपुष्टिवर्द्धनं दानानिचप्रदेयानिभगिनीभ्योविशेषतः
स्वर्णालंकारवस्त्रान्नभूमासस्कारभाजनैः सयोभगिन्यःसपूज्याअभावेप्रतिपन्नकास्तत्स्थानीयाः
अलाभेपि यातुभोसयतनाभ्रातर्द्वितीयाकृतिथौ भ्रातृयुग्मकृतिथौ भ्रातृयुग्मकृतिथौ अत्रयद्यापितांबलेःनसंवधव्यमाप्नुयात् भ्रातुराधुःस्वयाराजननभवेनय
कर्हिचिदिति इतिद्वितीयानिर्णयः अथसातृतीयापरैव तदुक्तंविष्णुधर्मोत्तरे एकादश्यष्टमीषष्ठीपौर्णमासीच
तुर्दशी अमावास्यातृतीयाचताउपोष्याःपरान्विताः चैत्रशुक्लतृतीयायांदोलोत्सवोरामार्चनंचद्विकायांगारुडे मधौशुक्ल
तृतीयांजानकीरमणंप्रभुं राजोपचारैःसंपूज्यमासमादोलयेत्ततो दक्षिणाभिमुखंदृष्ट्वादोलमानंस्मरेच्छरं कृष्णजितंसकृद्धुधा
सर्वपापैःप्रमुच्यते चैत्रमासितपक्षेतृतीयायांरमापतिं दोलारूढंसमभ्यर्च्यमासमादोलयेत्ततो दोलारूढंप्रपश्यतियरुस्ते राम
मधुमाधवे अपराधसहस्राणिमुक्तातस्यनात्रसंशयः दोलारूढस्यदेवस्ययेपश्यंतिजागरं सर्वपुण्यफलावाप्तिर्निमिषंनि १८
मिषभवेत् एषमेवगौरीतृतीयोच्यते तत्रमुक्तेमात्रापरयुतायांतु वचनंत्रैवस्थते मदनरत्नेस्कांदविशेषः तृ

तृतीयायांयजेद्वीशंकरेणसमन्वितं कुंकुमागरुकर्पूरमणिवस्त्रसुगंधकैः सगोधूमपदीपैश्चरमनेनविशेषतः तृती श्रांतो
लयेत्ततोवृषशिवामातुष्टयेमदिति वैशाखेभद्रकृतृतीयायांत्रिलोचनयात्रोक्ताशिवंवृ णुयाद्भद्रकृतृतीयायांस्नात्वाविलिपि
लेहृदे संतर्पयेत्पितॄन्देवान्त्रिलोचनमथार्चयेत्तरति एषमवास्यतृतीयोच्यते तदुक्तंविष्णु यालेषाकुरुशार्दूलवेशा
खेतमसतिथिः तृतीयासाक्षषालोकेगौरीणामिवेरिता यत्किंचिद्दीयतेदानंस्वल्पंवाय दिवाधिकं तत्सर्वमक्षयंयस्मा
त्तेनयमक्षयास्मृतेति एषमवयुगादिसापूर्वोक्तव्यापिनीग्राह्या तदुक्तंनारदीये इक्षुकेहृतथाकृतयुगादिकवयोवि
दुः अक्षयेपावितृतीयासत्सोचेवापराह्णिकेति अत्रविशेषोगोविंदार्णवेदर्शितपुराणे तृतीयायांतुवैशाखेराधिण्यसं
प्रयुक्तेतु उदकुंभप्रदानेनशिवलोकेमहीयते कलशदानमत्रोक्तं एषधर्मघटदानेत्रास्मिन्शुभशिवात्मकः अस्मिंप्रदा
नात्सकलपितरोपितामहाः गंधोदकतिलैर्मिश्रंसान्नकुंभसदक्षिणं पितृभ्यःसंप्रदास्यामिअक्षय्यमुपतिष्ठतिति
एतदसंभवेतिलतर्पणंकार्यमित्युक्तं तत्रैवविष्णुपुराणे पानीयमप्यत्रतिलैर्विमिश्रंदद्यात्सदाभ्यः प्रयतोमनुष्यः

श्रावणकृतंतेनसमाःसरत्नंरहस्यमेतन्मुनयोवदंति तथाचात्रमलमासेसतिविशेषश्चंद्रिकायां योगाख्यंमासिकंचश्रा
ढंचापरपक्षिके मन्वादिकंतिथिकंचकुर्यान्मासद्वयेपिच अपरपक्षोनामलक्षपक्षोऽत्रगृह्यते मलमासेमलालयस्य
निषेधात् ज्येष्ठेशुक्लतृतीयारंभात्तृतीयेचयते साम्रवोत्राख्या तदुक्तंमाधवीयेस्कांदे कृष्णपातथारंभासावित्री
वटपेत्रकी कृष्णाष्टमीचभूतादिकर्तव्यासेमुखीतिथिरिति सेमुखीनामसाधाऽप्यपिनीत्यर्थः अत्रवरत्तेपि र
भारव्यावर्जयित्वाकालतायादिजसत्तम अन्यसुसर्वकार्येषुगणयुक्ताप्रशस्यतेति गणश्चतुर्थः भाद्रकृष्णतृतीयायां
विशालाक्षीयात्रोक्ताकार्यास्विदं भाद्रकृष्णतृतीयायांमुपवासपरेनरैः कृत्वाजागरणंरात्रौविशालाक्षीसमीपतर
ति अत्रात्रिव्यापिनीग्राह्या रात्रौजागरणविधानात् साश्रकृतृतीयाहरितालिकाच्यते सानुकृतेक्वापि
भात्रापिपरयुतायाह्या तदाहमाधवः मुहूर्तमात्रसत्वेपिदिनेगौरीव्रतंपरं श्रवणाधिकायामेयंगणेशयोगप्रशं
सनादिति चतुर्थ्युक्तायांतुफलाधिक्यमसामाधवीयेआपस्तंबः चतुर्थ्यासहितायातुसातृतीयाफलप्रदा भविष्ये

राम
१९

भीव्रतं नकरोतिमहाप्राप्तव्यालीभवतिकाननरतिस्कांदे भविष्येच जयंत्यपिनित्याख्याम्याच तन्निर्णयःस्कांदे भूद्वान्नेनतुय
स्यापशवस्तस्यभोजने तत्पापंलभतेकुतिजयंतीविमुखोनरः नकरोतियएविसोजयंतीसभद्रव्रतं यमस्यवशमापन्नःस
हतेनारकीव्यथामित्यकरणप्रत्यवायश्रवणात् काम्यापुक्तास्कांदे महाजपार्थकृतोजयंतीमुक्तयेथवा धर्ममर्थंचकामं
चमोक्षंचमुनिपुंगव ददातियांछितानर्थान्येचान्येपितुर्लभारतिफलविशेषश्रवणात् भाद्रेशुक्लव्रतेउपवासः पूजा
चैत्रभयंप्राधान्यं जन्माष्टमीदिनप्राप्तेयनभूतंद्विजोत्तम त्रैलोक्यसंभवंपापंतेनभूतेनसंज्ञायतिस्कांदात् भाद्रेशुक्ले
तुरोहिण्यांयराक्षाष्टमीभवेत तस्यामभ्यर्चनेगौरीतिपापंविनश्यति सोपवासोहरःपूजोक्त्वातत्रनसादतीतिभवि
ष्यसुराणाच्चफलसंबंधावगमादितिभव्यः तन्न चित्रेऽहन्यपिसफलसंबंधात्सयोगभेदापत्तेः ननुपूर्वोक्ततपुवा
क्यपुगौरवपरिहारेषयाकवलफलसंबंधएवक्रियते श्रावणेबहुलपक्षेकृष्णजन्माष्टमीव्रतं नकरोतिनरायस्तुभ
वतीक्रूरराक्षसस्त्यादिषुकालसंबंधविधायकेषुभविष्यत्पुराणादिवचनेषुकृष्णजन्माष्टमीव्रतशब्देनोभयोरु

PAGE(S) MISSING
NOT AVAILABLE

Folio Nos.
20 - 24

पादात्तदर्शाश्वर्णमासराजसूयादिवत्प्रयोगैक्यमितिचेन्न प्रतिविकवाक्यैःपृथक्फलसंबंधउद्भिन्नादिवत्परस्परनैरपेक्ष्ये
णेतिकर्तव्यतायामप्यन्वयात्तन्निष्पादनप्रयोगविधिःकल्प्यते एवंचैकशब्दोपादानमपियरस्यापूरुनासोमेनेत्यादिवन्नवि
रुध्येत अस्मत्पृथक्प्रयोगतेतिचेन्न अनंतरस्वकृतव्रतानुष्ठानपरंतेणैकप्रयोगलेखनविरोधात् तस्मात्सोपवासोह
रेःपूजामित्यनंतरोपन्यस्तं मासिभाद्रपदेष्टम्यांरुक्षपक्षेऽरुणके शशांकेवृषराशिस्थेऽरुणाहिणिसंज्ञके योगेऽस्मिन्वसु
देवाद्यैरेवकामामजोजनत तस्मान्मामूजयतत्रभक्तिःसम्यगुपचितस्यात्रोपवासस्यगुणत्वप्रतीतेः सरतोधावतीत्यादि
वत्फलसंस्कारःपूजैवप्रधानं एवंचोपवासस्यपारार्थ्येनिर्नीतेयस्तत्फलाकरकःसकेवलंतावदेवपूर्णतादिवत् अ
गेफलश्रुतिरर्थवादेतिन्यायात् ननु वासुदेवसमुद्दिश्यसर्वेषांप्रशांतये उपवासंकरिष्यामिरुक्मिण्यष्टम्यांनभस्यइ
यंकस्मात्तमीदेवानभ्यर्चेदस्मरोहिणी अर्चयित्वोपवासेनभोग्येरुमपरेऽह्नीतिभविष्यइतिसंकल्पवाक्येउपवासस्यक
र्तव्यत्वेनोक्तत्वात्सोपिप्रधानमितिचेन्न अंगत्वेपूपवासस्यक्रियाक्रियासंबंधिनंद्वाराकारायन्मंत्रःकरणत्वमश्नुतइति

न्यायातक्रियासंबंधाद्वासप्रकाशकत्वेनापिमंत्रस्यकरणत्वोपपत्तेः उपवासेनेत्यपवासमात्रस्यतृतीया उपवासस्यपूजाक
रणत्वसंभवात् ननुपूर्वोक्तयोःपूजाफलसंबंधबोधकयाकरणनिर्देशवादाद्रभावात्कथंव्रतस्यनित्यत्वाद्धापरति
चेन्न उक्तपुरुषापूजापाणवफलसंबंधपूर्वोक्तेषुश्रावणबहुलेपक्षेरित्यादिवाक्येषुकृष्णजन्माष्टमीव्रतशब्देनपूजया
गुरुणातदुल्लेखेनिर्देशार्थवादबाधश्रवणान्नित्यत्वाद्धापरति तस्मादुपवासांगपूजैवतुप्रधानं अस्याश्चपूजायाःकालउ
क्तोविष्णुधर्मोत्तरे रोहिणीसहितासूत्तमाभाद्रपदाष्टमी सप्तम्यामेवरात्रावर्धरात्रेकलयापिसदाभवेत् तत्रजातोजगन्ना
थःकौस्तुभोरश्रीरीश्वरः तमेवोपवासेत्कालेतत्रकुर्याज्जागरं अहोरात्रंतुयोगोयंतारापत्करयेतथा नियुतात्माभक्तिः
स्नातःपूजांतत्रप्रवर्तयेदिति वसिष्ठस्येत्यष्टमीरोहिणीयुक्तानिर्णयेदृश्यतयादि
मुख्यकालःसंयोगेयस्तत्रजातोहरिःस्वयमिति मुख्यस्यप्राधान्यस्यकालोमुख्यकालः अत्रकेवलाष्टमीचतुर्दशी पू
र्वेद्युरुदयेनिशीथव्यापिनीपरेद्युरेवोभयत्रनामयत्रनामयश्चेति तत्रप्रथमद्वितीयपक्षयोःकर्मकाल्यापित्वेनासंदिग्धत्वे

अंत्ययोरपिपक्षयोः प्रातःसंकल्पकालेसत्वादधिक्याच्चपरैव अतएवचर्त्तेपि वर्जनीयाप्रयत्नेनसप्तमीसंयुताष्टमीती
रोहिणीयुतापिचतुर्द्दशी पूर्वपरविद्धानिशीथयोगवती परपरेवतादृशी उभयपक्षेनिशीथयुक्ष्यतीति तत्रपूर्वपक्षनिशीथ
युताष्टमीवत कार्यविद्धापिसम्मता रोहिण्यासहिताष्टमीतिपाप्रात सप्तमीसंयुताष्टम्यांनिशीथेराहोर्यदि भवि
तासाष्टमीपुण्यायावच्चंद्रदिवाकरावितिवह्निपुराणात जयंत्याख्यविद्धायाउपवासस्समाचरेदितिगारुडाच्च
भविष्येविष्णुधर्मोत्तरेच रोहिण्यामर्द्धरात्रेचयदाकृष्णाष्टमीभवेत तस्यामभ्यर्चनंशौरेर्हतिपापंत्रिजन्मजं प्राजाप
त्यर्क्षसंयुक्तारुद्रस्नानमसिचाष्टमी सोपवासोहरेःपूजांकृत्वातत्रनसीदति अर्द्धरात्रोवयोगोयतारापत्यदयतथा
रोहिणीसहितारुद्रामासिभाद्रपदेष्टमी अर्द्धरात्रादधश्चोर्ध्वंकलयापियदाभवेत तत्रजातोजगन्नाथःकौस्तुभोह
रिरीश्वरः तथासमायोगेतुरोहिण्यांनिशीथेराजसत्तम समजायतगोविंदोबालरूपीचतुर्भुजः तस्मात्तत्पूजयेतत्र
निशीथराजसत्तमेति अत्रोशनसेषुत्रिषुपक्षेषुपरविद्धेनैवव्रतं तदुक्तंब्रह्मवैवर्त्ते वर्जनीयाप्रयत्नेनसप्तमी

संहिताष्टमी सरूपापिनकर्त्तव्यासप्तमीसंयुताष्टमीति स्कांदे सप्तमीसहिताष्टम्यांभवेत्कृष्णजन्मदिनोत्तम प्राजापत्यंहितीयेह्निमुहू
र्त्तेभवेद्यदि तदाह्यष्टमिकंकृत्यंप्रोक्त्वासौरिर्निपुरा पाप पुरुतनापिसंपूर्णासप्तमीसंयुताष्टमीभवेत किंपुनर्नवमी
युक्ताकुलकोट्याल्लमुक्तिरिति यदातुपूर्वपरारोहिणीरहितानिशीथगाचतिथिःपरत्रविद्धारोहिणीसहितानिशीथास्पृक्चत
दाह्यवयंग्राह्या कर्मकालशास्त्रस्यसर्वापेक्षयाप्राबल्यस्यसर्वत्रार्थसिद्धत्वात् रोहिणीयोगतुप्राशस्त्यात्फलातिशयमा
त्रमेवतुतस्यनिर्णायकंयोगिता नवमीबुधवारावत् अन्यथाप्रेतयोनिगतानांतुप्रेतत्वेनाशितंनरैः येःकृताश्रावणे
मासिभाद्रेमासिरोहिणीयुता किंपुनर्बुधवारेणसोमेनापिविशेषतः किंपुनर्नवमीयुक्ताकुलकोट्याल्लमुक्तिरितिपरा
शरवचसापूर्वपरारात्रिवर्त्तमानंसरोहिणीमष्टमीत्यत्रकृष्णजन्मयुतापरैवकार्यापठेत यत्तुपुनर्नन्द्याः सत्यं
कर्मकालशास्त्रसर्वापेक्षयाप्रबलंतथापियत्रास्मिन्व्रतेपरेवग्राह्येत्यत्रविधिनाप्राप्तिस्तिकेनशास्त्रेणबाध्यते अ
तएवविष्णुरहस्ये प्राजापत्यर्क्षसंयुक्ताकृष्णस्नानमसिचाष्टमी मुहूर्त्तमपिलभ्यतसापोष्यासमहाफलेति वह्निपुरा

णेपि लक्षाष्टम्यांभवेद्यत्रकलैकारोहिणीस्मृता जयंतीनामसाप्रोक्ताउपोष्यैवप्रयत्नतः स्कांदे उदयेवाष्टमीकिंचित्तथानवमी
सकलायदि भवेत्तुबुधसंयुक्ताप्राजापत्यर्क्षसंयुता अपिवर्षशतेनापिलभ्यतेयत्रिवानवेति ब्रह्मवैवर्ते दिवावायदिरात्रौ
नास्तिचद्रोहिणीकला रात्रियुक्तांप्रकुर्वंतविशेषणेनसंयुतामिति प्रतिपत्तिकशास्त्रस्यकर्मकालशास्त्रापेक्षयाप्राबल्यंमाध
वाचार्योदिभिर्व्यवस्थापितमेवत्याहुः तदपिन तदेवहिप्रतिपत्तिकशास्त्रंकर्मकालबाधकंयदनन्यथासिद्धंभवति संभवति
तस्यन्यायान्योर्थः तथाहि यत्रावद्गलवर्तीयेतत्रेदुसंयुतामित्यस्यसोमेनापिरोषतस्त्यननेकमूलकना लाघवलिप्स
यासोमवारपरत्वान्नास्याहित्वावच्छेदनवारोहिणीकलायोगाभावेनिशीथगाग्राह्यत्वयमर्थः निशीथगमकलाप्रा
प्त्याभावात् किंतुसोमवारयुक्तात्रिशेषणाधिक्येनरात्रियुक्तायाग्राह्येति एवंसोमयुक्तेनिशीथस्पर्शाभावेसोमवारापि
करात्रिव्याप्तिनिर्णीयकलमुक्तंभवति यद्वारेदुसंयुतामित्यस्यनिशीथपरत्वविशेषणत्यादिनातदपोद्यते सत्यपिरोहि
णीयोगेरेदुसंयुतैवग्राह्येति अथवानिशीथस्यमुहूर्तमात्रत्वेकलाऽभयदिने वैषम्येणनिशीथस्पर्शेरात्रौरोहिणीयो

DR. BHAU DAJI MEMORIAL

गाभावेचविशेषणाधिक्येनेदुसंयुक्तानिशीथगाग्राह्या अथैकनिशीथव्यापिनीतियावत् रोहिणीयोगेल्पिकनिशीथव्यापि
नीमपिविहायस्वल्पनिशीथयोगिनीरोहिणीयुक्तांभवकुर्वतेति यत्रस्कांदमुदयेवाष्टमीकिंचिदिति तत्राप्युदयशब्दस्यता
रापत्युदयसतित्यर्थकमूलकल्पनालाघवलिप्सयाचंद्रोदयपरंतेवांगीकार्यं नसूर्योदयपरता यदित्वेवंनव्याख्यायतेततो
यथाश्रुतवाक्यबलाद्यदापूर्वंघनिशीथेष्टमीमात्रसत्वेत्तरस्मिन्निशीथास्पर्शिन्यष्टमीरोहिणीयुक्तापिवसतीयराबुध्यु
क्तातदेवोत्तरास्यान्नतुतदभावे यावद्वचनबाधनिकर्मितिन्यायात् यदितुबुधाभावेपिरोहिणीमात्रयोगादेवोत्तरांग्रहेततरा
रोहिणीयोगाभावेतिबुधमात्रसद्भावाऽत्तरास्यात् अन्यतरापायेपितत्रवचनप्रवृत्तेःस्वीकारात् क्रमयोगवद्गुणयोगस्या
पिप्राधान्यस्यहेतुत्वाच्च अतार्द्धचरतायापत्तिः किंच यथापूर्वंघनिशीथेष्टमीमात्रसत्वेउत्तरस्मिन्निशीथान्मूर्तेस्पर्शे
योगेबुधासत्वेचपतद्वचनाउत्तरेधर्व्रतं एवंपूर्वंघनिशीथेसर्वाष्टमीसत्वेबुधाधिक्यादुत्तरेधर्व्रतापत्तिः अपं
चितांचैतद्व्याख्यानेतनिर्णयेगुरुभिः यत्रविष्णुरस्यस्थेयदपिवह्निपुराणेतंतत्रमुहूर्तपदंनिशीथाख्यमुक्

नैपरंकलापर्दतदूर्तिकलापरमितिनरविरोधः वस्तुतस्त्वेतद्वाक्यद्वयमुभयदिनेनिशीथिष्टमीव्याप्तावव्याप्तावेकदेशव्या
प्तावासावकाशमतानकर्मकालव्याप्तिबाधकं तस्मात्कर्मकालशास्त्रबाधात्पूर्वैव
शुद्धा यदितुजयंतीव्रतेजन्माष्टमीव्रताद्भिन्नेतरातत्रवतुपरेह्निनतुजन्माष्टमी व्रते यतुमाधवाचार्यैर्जयंतिव्रतेनजन्माष्ट
मीव्रतस्यप्रसंगसिद्धिरभ्यधायी तन्न कालभेदात् कर्मनामधेयभेदोस्त्यत्रकर्मभेदः नह्यत्रजयंतीशब्दः कर्मनामकिंतु
रोहिणीसहितायाअष्टम्याः रोहिणीचयदाक्षप्यस्पृष्टम्यांहिजोत्तम जयंतीनामसाप्रोक्तासर्वपापहरातिथिविशुध
मीतरे यद्यपिरूपभेदादिकंकृतत्रूरूपशब्देनधात्वर्थभेदोगुणभेदोवाभिप्रेतः नाद्यः कर्मभेदस्यबाधकतयाभिक्षाधि
करणोपन्यासासंगतेः नद्यभिक्षाधिकरणेधात्वर्थभेदाद्दर्शसिध्यति नोत्तरः उत्पत्तिशिष्टस्यगुणस्यवाक्यांतरे
श्राद्धगणात् निमित्तभेदश्रुतिभ्रष्टत्वभेदनिर्देशभेदात्तुकर्मभेदकल्पनस्यापियुक्तादितं नतुजन्माष्टमीजयंतीच
शिवरात्रिस्तथैवच पूर्वविद्धैवकर्तव्यातिथिर्भातचपारणमितिभृगुवाक्येनन्यपरपुनःश्रवणलक्षणाद्दृश्यासा

देवभेदस्तिचेन्न एतस्यवस्तोजन्माष्टमीमत्यादिजयंत्यनुवादेनपूर्वविद्धत्वगुणमात्रविधायकत्वेनाप्युपपत्तेः अथपूर्वाग
हतेषुवाक्येषुपवसेत्तज्जयेत्यत्रपर्यायधातुनिष्पन्नाख्यातरूपाच्छब्दांतरादवभेदस्यतेतत्रविधाशब्दांतरेणोपवा
सप्रत्ययोभेदेप्युपवासस्यप्रधानांगत्वस्यप्राकरणिकापितत्वेननस्यातेन्यूनकालनिर्णयप्रयोजकत्वं प्रकरणांतराद्दर्शतिचेन्न
उपलभ्यमानस्मृतिपुराणादिषुप्रसन्निधेयनुपलंभनात्तथादिस्यात्तदाकिमीतिमंराजमार्गंविहायभ्रूभिभ्रूलतादिकुमा
र्गोमाधवाचार्यैराश्रीयत एवमपित्यमात्रसाधिकत्वेनप्रकरणांतराद्दर्शसमाश्रियमाणेभवतुजयंतीव्रतंपरेह्नी अ
न्माष्टमीव्रतंतुसत्यपुनरहिने निशीथव्यापिन्याअष्टम्यारोहिणीयोगपूर्वदिनेचकेवलायानिशीथयोगपूर्वदिनेवाप्राप्तौ
दिक् अथजन्माष्टमीव्रतप्रयोगः व्रतपूर्वदिनेदंतधावनंकृत्वोपवासदिनेप्रातःसूर्यःसोमायमःकालःसंध्या
मतान्यहःक्षपा पवनोदिक्पतिर्भूमिराकाशंरुद्रचरानराः आसेशानेनमास्थायकृत्वत्वमिहसन्निधिमित्युक्त्वासफ
लपूर्णंताम्रपात्रंआदायमासार्कक्षेरुक्मामुकफलकामःपापक्षयकामोवाकृष्णप्रीतयेकृष्णजन्माष्टमीव्रतमहंकरिष्ये

तथावासुदेवसमुद्दिश्यसर्वपापप्रशांतये उपवासंकरिष्यामिलक्ष्मीसहितंमांनभस्यं भगवन्सर्वभूतेशदेवदेवजगत्पते
हृषीकेश अर्चयित्वोपवासेनमोक्ष्येऽहमपरेऽहनी एवमाभाष्यकामेभ्यःकृतोविदत्रियोनिजं तन्मेमुंचतुमात्रांपतितंगो
कर्णसागरे भ्रांतस्यमेमरणंयावद्यन्मयादुष्कृतंकृतं तत्सर्वंक्षयंगोविंदप्रसीदपुरुषोत्तमत्वत्कृतापात्रस्थजलंक्षिपेत न
तः करलीस्तंभवासोभिराम्रपल्लवयुतंसजलपूर्णकलशंदीपैःपुष्पमालाभियुतंभगुरुधरपितमग्निरवरुलछागरक्षा
मणिरत्नसुमुसलादियुतंमंगलोपतंषष्ठ्यादव्यायुतंदेवकाःकृतिकागृहंविधायतस्यसमंताद्वितुषकुक्कुटांजली
नृदेवगंधर्वादीनरवरुचंधरवसुदेवदेवकीनंदयशोदागर्भगोपीगोपानकंसनियुक्तानगोधनकुंजरान्यमुनांतन्मध्ये
कालीयमन्यच्चतत्कालीगकुलचरितंयथासंभवंलिखित्वासूतिकागृहमध्यंप्रछदपट्टान्तंमंचकस्थापयित्वामध्याह्न राम
नद्यादिजलतिलैःस्नात्वाभयैरात्रसपरिवारश्चोक्षवस्त्रनाकृष्यरतिसंकल्प्य कांचनीराजतीताम्रीपत्तलीमन्मथी २९
तथा वास्तुमणिमयीचवर्णकैर्लिखितांतथैस्फटिकामन्यतमनप्रतिमांविधायास्तारणंकृत्वाप्रतिमाकपोलास्थ

स्थातेदेवतानांमूलमंत्रंप्रणवादिचतुर्थंतंनामवाऽस्मैदेवत्वसंरव्यायैस्वाहेतिचमंत्रपूतंप्राणप्रतिष्ठांकुर्यात् भस्मा
रत्यस्यस्थानेतत्तद्देवतानामशब्दं गायंतिःकिन्नरोद्यैःसततपरिवृतावेणुवीणानिनादैःभृंगारादर्शकेतप्रवरकृतकरः
किंकरैःसेव्यमाना पर्यंकस्थास्तेतयामुदितरमुखीपुत्रिणीसम्यगास्तेसास्वीदेवधमाताजयतिसुवदनादेवकीदिव्यरूपा
रतिदेवकी मांचापिबालकंस्कंधेपर्यंकस्तनपायिनं श्रीवत्सवक्षसंशांतंनीलोत्पलदलछविमितिश्रीकृष्णंचध्यात्वा श्री
नमोदेव्यश्रीयैतिश्रियैरतिकिर्तिवस्कंदयशोदासहितंनंदंश्रीकृष्णसहितंबलदेवंचैकोचनमंतेनामंत्रैःपूज
येत तत्रमंत्राः योगेश्वरायदेवायेशानांपतयेविभो योऽस्यायनिसादगोविंदायनमोनमः स्नाने यज्ञेश्वरायदेवा
यतथायज्ञेशायच यज्ञानांपतयेनाथगोविंदायनमोनमः भूषादौ विश्वेश्वरायदेवायपतयेविश्वेऽयायच विश्व
स्यपतयेतुभ्यंगोविंदायनमोनमः नैवेद्ये गारुत्तु यज्ञायपसेश्वरायपतयेयज्ञसंभावायगोविंदायनमोनम
स्तस्यै सर्वेषांयज्ञपतानांस्थानयोगपरायुक्तायमंत्रमंत्रः स्नाने विश्वायविश्वेश्वरायत्याऽस्फटिकानंदय धर्मो

यधर्मेश्वरायेत्यादिस्यारांतस्तिलरोमे विश्वायविश्वेश्वरायेत्यादिशपने सोमायसोमेश्वरायेत्यादिश्वंइपज्ञायामितिमं
त्रोउक्तः ततोगंधपेतोलाम्रोवसोर्द्धारा कचिद्भुःधंतेनति ततोजातकर्मनालछेदषष्ठीपूजानामकर्माणी संक्षेपेण
कार्योणि ततश्चंद्रोदयरोहिणीयुतंचंइस्लोऽलंप्रतिमायांवानाममंत्रेणसंपूज्यशंखतोयसमादायसपुष्पकुशचंद
नं जानुभ्यांधरणीगत्वाइंद्रायाध्यंनिवेदयेत् क्षीरोदार्णवसंभूतमत्रिनेत्रसमुद्भव गृहाणार्घ्यंशशांकेमरोहिण्या
सहितोममेति ततोज्योत्स्नायाःपतयेतुभ्यंज्योतिषांपतयेनमः नमस्तेरोहिणीकांतक्षयोवासनमोस्तुते नमोम
उलदीपायशिरोलायधूर्जटेः कलाभिर्वर्द्धमानायनमश्चंद्रायचाररवृतिप्रणमेत् ततः अनयंवामनंशौरिं वै
कुंठपुरुषोत्तमं वासुदेवहृषीकेशमाधवंमधुसूदनं वाराहपुरीकाक्षंनृसिंहं दैत्यसूदनं दामोदरंपद्मनाभंके
शवंगरुडध्वजं गोविंदमच्युतंलक्ष्मणमनंतमपराजितं अघोक्षजंजगद्बीजंसर्गस्थित्यंतकारणं अनादिनिधनं
विष्णुंत्रिलोकेशंत्रिविक्रमं नारायणंचतुर्बाहुंशंखचक्रगदाधरं पीतांबरधरंनित्यंवनमालाविभूषितं श्री

राम
३०

वत्सांकंजगत्स्तुंश्रीवत्सश्रीधरंहरिं शरणंतुप्रपद्येहंसर्वकामार्थसिद्धये प्रणमामिसदादेवंजगत्पतिंमितिमंत्रैः प्रणं
म्यसर्वलोकेशहरेसंसारसागरात् त्राहिमांसर्वपापघ्नइःखशोकार्णवात्प्रभो सर्वलोकेश्वरंत्राहिपतितंमांभवार्णवे
दे देवकीनंदनश्रीशहरेसंसारसागरात् त्राहिमांसर्वदुःखघ्नरोगशोकार्णवाद्धर दुर्गतोद्धारायमेविशोयेस्म
रंतिसदात्मसंस्थं मांहृदयेतिदुःखघ्नत्राहिमांशोकसागरात् पुष्कराक्षनिमग्नंमांमायाविज्ञानसागरे त्राहिमांदेवदेवेश
त्वंनोमान्योस्मिरक्षिता यद्बाल्ययच्चकौमारंयौवनंयच्चवाऽऽक तत्सर्वंहृषिमाप्नोतिपापहरंहलायुधेतिमंत्रैःप्रार्थयत
ततस्तोत्रंपठनपुराणश्रवणादिनाजागरणंकृत्वाकृतौचिकृत्यातःकालेनित्यंकृत्वापूर्ववद्घटपूजयित्वाब्राह्मणान्भो
जयित्वातेभ्यःसुवर्णधेनुवस्त्रादिकंदत्वाममप्रीयतामितिदत्वा यदेवंदेवकीदेवीवसुदेवादजीजनत् भो मस्यब्राह्मणाय
स्यतस्मैब्राह्मात्मनेनमः कृष्णमवासुदेवायगोब्राह्मणहितायच शांतिरस्तुशिवंचास्तुस्वस्तिरस्तुसदास्तुमे इतिमामुद्धरंतुं ब्रा
ह्मणायदत्वापारणंकृत्वाव्रतंसमापयेत् सर्वायसर्वेश्वरायसर्वपतयेसर्वसंभवायगोविंदायनमोनमइतिपारणायां

भूतायभूतपतयेनमस्त्यादिःसमापनेमंत्रः उद्यापनेत्वनुक्तत्वात्भाति एवंयथोक्तंतिथौव्रतंकृत्वापरदिनेपारणंकुर्यात्
अलंवर्त्ते अस्त्यामथरात्रिपारणंनकुर्यात्पारणंक्वचित् स्यात्पुराकृतंकर्मउपवासार्जितंफलं तिथिरष्टगुणंकृतिनक्षत्रं
चचतुर्गुणं तस्मात्प्रयत्नतःकुर्यात्तिथिभांतेचपारणमिति तत्रदिवसेउभयांतेपारणमितिमुख्यःकल्पः एकतरांत
रत्वनुकल्पः तत्रयदितिथिनक्षत्रयोरन्यतरस्यवांतेरात्रौभवतितदारात्रौनकुर्यात्किंतुदिवैव सर्वेष्वेवोपवासेषु
दिवापारणमिष्यते अन्यथापुण्यहानिःस्यात्कृतेभारणपारणमितिब्रह्मवैवर्तेनिषेधात् अन्यतिथ्यागमेरात्रौतान
सस्नेहसादिवा तामसपारणंकुर्वंस्तामसीगतिमश्नुतइतिगरुडपुराणाच्च यत्पुनर्निबंधे तिथिनक्षत्रयोगादिवापार
णस्यासंभवेरात्रावपिकार्यं तदुक्तंमाधवीयस्मृत्यंतरे तिथ्यक्षयायदाह्रेदात्रक्षत्रांतमथापिवा अर्द्धरात्रेपिवाकुर्या राम
त्पारणंत्वपरेह्नीति ब्रह्मांडपुराणेपि नक्तव्रतेपारणंकुर्यात्कृतवर्षिणीव्रतात् तत्रनिश्चयस्तुकृत्यदीपिकायामुक्त ३१
निशाद्वितीयेति पूर्वोक्ततत्सामान्यवाक्यद्वयं जन्माष्टमीपारणमितरत्पारणपरमिति तन्न अस्मदीयवचनेतावदपि

शक्यश्रवणादपिवेदांतरंगणेरतिरस्यार्थिनोभयांतादरःप्रतीयतेनरात्रिविधिः एवंचसत्यर्थलेसंभवतिनसामान्यवचनबाधा
कल्पनमस्ययुज्यते यदपिनिर्भृक्षयतीतिवचनं तत्रापिकपदमकत्रान्वितमन्यत्रविनाबलवदनुपपत्यानान्वेतीतिन्याया
त् अर्द्धरात्रेयदाभयांतस्तदावचनांतरबोधितेदिनएवपारणंकुर्यान्नत्वर्द्धरात्रेपारणमित्यवपरे न्यायश्चायंतृतीयसि
द्धः यथाचमसमन्यांश्चमसांश्चमसिनोभक्षयंतीत्यत्रैतस्यहारियोजनस्यसर्वेष्वलिप्सयेतरत्यत्र चमसिपरस्यहारी
योजनान्यायमभ्युपगमात् किंच त्वयापरेह्नीत्यस्याविवक्षांगीकृत्यैतएव अन्यथात्तृतीयदिनेपारणापत्तिः यद
प्यत्रमाधवेनोक्तं अर्द्धरात्रोर्ध्वनरात्रिमात्रेगृह्यतइति तदपिप्रमाणाभावेनैवापास्तं यद्यविवक्षातदादिनस्यैवग्रहणो
चित्यात् तस्मादस्मदुक्तएवपक्षःश्रेयान् तत्रशक्तउभयांतेशक्तस्त्वन्यतरांते उत्सवांतेवा तिथ्यंतेवोत्सवांतेवाव्र
तीकुर्वीतपारणमितिकालादर्शादिनिबंधवचनात् उत्सवांतेजागराख्यउत्सवांते भाद्रेकृष्णाष्टमीदूर्वाष्टमी भविष्ये
कृष्णेरमितिथियालुमासिभाद्रपदेभवेत् दूर्वाष्टमीतुसासियानातरासाविधीयतइति स्यंचपूर्वविद्धा तदुक्तंहरयेमाल्ल

श्रावणीदुर्गानवमीहूर्वाचवरुताशनी पूर्वविद्याप्रकर्तव्याशिवरात्रिर्बलेर्दिनमिति भत्रस्त्रीणामेवाधिकारोनपुंसो यतप्रजय
तेहूर्वामाहात्म्यार्थविधि जन्मानित्रीणिवेधयुलभतेनात्रसंशयः तस्मात्सप्रजनीयासाप्रतिवर्षवृधूजनैरिति चंद्रप्रका
शपुराणसमुच्चयःकूरणेवधव्रूपाणिष्टकृतेः अतएवनित्यमपीद रंदचव्रतभाद्रकृष्णेऽगस्त्योदयसंभावनायांभाद्र
कृष्णाष्टम्यांकार्य भद्रकृष्णभाद्रपदमासिहूर्वासंज्ञातथाष्टमी सिंहार्कावकर्तव्यानकन्यार्केकदाचन सिंहस्थेचोत्तमासूर्येभुवि
तेमुनिसत्तमसिंगविंदाणवेस्कंदात् भस्मःउदयश्चेवं, कार्यापलभा ५।४५ पलभाष्टवधोनसंयुतावसुशेला ७८
५।१२ का ४।२४ गजरंध्रचरा २८ लवाः रंहतावतिभास्करक्रमाद्दृङ्नाल्पाद्यदचेंगछति भत्रस्त्यमुक्तमदनरलभविष्यु
त्तुराणे भद्रचोदशप्रजातायांहूर्वायांब्राह्मणोत्तम स्नाणलिंगततोगंधैःपुष्पधूपैःसमर्चयेत् रथप्रसंतोद्विजश्रेष्ठभर्थ्यो
रयाद्विलोचने हूर्वाशमीभ्यांविधिवत्सजयच्छ्रयान्विता तत्रमंत्रः लंहूर्वेमृतजन्मासिर्वंदितासिसुरासुरैः सौभाग्य
संततिंदीर्घसर्वकार्यकरीभव यथाशाखाप्रशाखाभिर्विरूतासिमहीतले तथाममापिसंतानंदेहित्वमजरामरमिति

भस्यनियमोपिभविष्ये भनभिपक्वमश्नीयादन्नंदधिफलंतथा भक्षारलवणंक्षौद्रंनूनंश्रीधामधनान्वितमिति रत्नेनज्येष्ठा
मूलश्चन्यरात्रिणामुहूर्त्तव्यपिनोग्राह्या मुहूर्तरात्रिणश्चाप्यूर्वोवायदिवापरा हूर्वाष्टमीतुसाकार्याज्येष्ठामूलंचवर्जयेदि
तिपुराणसमुच्चयात् दिनद्वयेरात्रिणाज्येष्ठामूलयोगतश्चाववापूर्वव श्रावणीदुर्गानवमीतिपूर्वोक्तवाक्यात् भत्रैवज्ये
ष्ठापूजनंलेगे कन्यार्कयाष्टमीकृष्णाज्येष्ठर्क्षमस्तीस्मृता भलक्ष्मीपरिहारायज्येष्ठांतत्रप्रपूजयेत् तथा माहिभाद्र
पदेकृष्णपक्षेज्येष्ठर्क्षसंयुते यस्मिन्कस्मिन्दिनेकुर्याज्ज्येष्ठायाःपरिपूजनमितिस्कांदोक्तेः रत्नेज्येष्ठायोगवशेनग्रा
ह्या नक्षत्रयोगाभावेतुपरेद्यु पूर्वरात्रोनक्षत्रयोगेतुपूर्वेद्यु तथाचतत्रैव नवमीसहितकार्याअष्टमीनात्रसंशयः मा
सिभाद्रपदेकृष्णेपक्षेज्येष्ठर्क्षसंयुते रात्रियस्मिन्दिनेकुर्याज्ज्येष्ठायाःपूजनमिति तत्रैव यस्मिन्दिनेभवेज्ज्येष्ठामूल
मध्यरात्र्यधमध्यगे तस्मिन्हविष्यपूजाचन्यूनाचेत्पूर्ववासरेति महालक्ष्मीयात्राप्यस्यामवोक्ताकाशखंडे महालक्ष्म
ष्टमीप्राप्यतत्रयात्रांकृतानरा सपूजितर्हविधिवत्प्रासश्नमुंचति व्रतंवतस्कृतदारश्चिनकृष्णाष्टमीपर्यंत

षोऽशदिनाभिन्नप्रत्यरंख्यात्रांकुर्युरितिशिष्टाः अत्रव्रतमुक्तंपुराणासमुच्चये श्रियोर्थिनंभाद्रपदेसितास्टमीप्रारभ्यकन्यामग
तेचसूर्ये समापयेन्नत्रतिथौचयावत्तूर्यलग्नंवाद्रंगतोयुवत्यारिति कन्यामगतेसिंहस्थेसूर्यप्रारंभः पुत्रशःकन्यायाः
पूर्वार्द्धेसूर्यवस्थितसतिसमाप्तिरित्यर्थः प्रथमारंभएवायंनियमः षोऽशवार्षिकतत्समयागतत्रिद्यादिवर्षंतुनानियमः
एतच्चार्द्धरात्रातिक्रमवर्त्तिन्यामष्टम्यांकार्यं अर्द्धरात्रमतिक्रम्यवर्त्ततेयात्रातिथिः तरातिथौतिथीकार्यमहालक्ष्मीव्रतं
सदतिचंद्रप्रकाशेस्मृतेतत अभिन्नेकृष्णाष्टमीमहाष्टमीत्युच्यते तथाचब्रह्मपुराणे तत्राष्टम्यांभद्रकालीदस
यज्ञविनाशिनी प्रादुर्भूतामहाघोरायोगिनीकोटिभिर्वृता अतोत्रपूजनीयासातस्मिन्नरुनिमानवैरिति तत्रश्रा
श्विनकृष्णपक्षे ह्यंशाष्टमीनवमीयुताग्राह्या तथाचदेवीपुराणे सप्तमीवेधसंयुक्तायैःकृतातुमहाष्टमी पुत्रदारधने
हंनान्नुमतिहपिशाचवदिति मदनरत्नेस्मृतिसंग्रहेपि शरन्महाष्टमीपूज्यानवमीसंयुतासदा सप्तमीसंयुतामि
तिसंशोकसंतापकारिणी जेभेनसप्तमीयुक्तापूजितातुमहाष्टमी रुद्रेणनिर्दहेज्जगस्तस्माद्दानवपुंगवः तस्मात्

MEMORIAL

वेप्रयत्नेनसप्तमीसताष्टमी वर्जनीयाप्रयत्नेनमनुजैःशुभकांक्षिभिः सप्तमीकलयायत्रपरतश्चाष्टमीभवेत् तेनशल्यमि
दंप्राहुःपुत्रपात्रक्षयप्रदं पुत्रानर्हतिपशूनर्हतिराष्ट्रंराजकं हंतिजातांश्चैनजातांश्चसप्तमीसहिताष्टमीति ब्रह्मवै
वर्ते शुक्लपक्षेष्टमीचैवशुक्लपक्षेचतुर्दशी पूर्वविद्यानकर्तव्याकर्तव्यापरसंयुतेति वस्करंप्रयोरितियुग्मवचनंच शुभ
त्रिमुहूर्तेन्यूनापिसप्तमीवर्जनप्रयोजिका नत्रिमुहूर्त्तव तथाचपुराणे सप्तमीशल्यसंयुतावर्जनीयासदाष्टमी श्लो
कापिसातिथिःपुण्यायस्यांसूर्योदयोदृश्यवेदिति श्लोककलाकाष्ठादिमात्रापीत्यर्थः रयमुवभामयुतातिप्रशस्ता
अष्टम्यामुदितेसूर्येदिनांतेनवमीभवेत् कुजवारभवेत्तत्रपूजनीयाप्रयत्नतिमदनोक्तस्मृत्यंतरात्तत् नवमीयुक्तालाभे
तुसप्तमीयुतैवकार्या तत्सराण्यवसप्तम्यापिसुताकार्यामूलेनापिविशाखेतरत्यादिनिवचनानि नवरात्राशक्तौत्रिरा
त्रापक्षेरवीपुराणे नवरात्रव्रतेशक्तस्त्रिरात्रेचैकरात्रकं व्रतंचरतियोभक्तस्तस्यैरास्यामिवांछितमिति केवलाष्टम्यु
पवासस्तुपुत्रवतानकार्यः उपवासंमहाष्टम्यांपुत्रवान्नसमाचरेत् यथातथाराधितालाघतोदेवीप्रपूजयेदितिका

लिकापुराणात् मार्गशीर्षेऽष्टम्यां काशिखण्डेकाशीवासनिर्विघ्नतार्थकालभैरवयज्ञोक्ता कल्पाचविविधाश्चोभरासंभा
रविस्तरः नरोमार्गाशितास्टम्यांवार्षिकैविघ्नमुत्सृजेदिति तत्रैव तीर्थकालोदकस्नात्वा सत्वातपरामलरः त्रिलोकपकाल
राजानंनिरयाडुद्धरेत्पितृनिति यउपोषणमुपक्रमस्यामूवकाशीखंडे मार्गशीर्षासिताष्टम्यांकालभैरवसन्निधौ उपोष्य
जागरंकुर्वन्सर्वपापप्रमुच्यतइति अत्रोपोषणागतयाध्यरात्रमपिकार्यमितिशिवरहस्ये अत्रोपवासजागरणयोश्च
नयोरहोरात्रसाध्यत्वान्नहोरात्रयुताष्टमीप्राप्ता अहोरात्रव्रतंयच्चैकमेकेतिथौगतं तस्यामुभययोगिन्यामाचरेत्तद्व
तंव्रतास्मृतेः यदातुपूर्वदिनसायाद्ऊर्ध्वंपरप्रवृत्तुल्यातदापूर्वैव रुद्रव्रतेषुसर्वेषुकर्तव्यासमुखीतिथितिश्रुतेश्चैवत्रा
त यत्पुनर्कश्चिदुपोषणस्यांगभूतमध्यरात्रमितिलिखितमितिशिवरहस्यात्उपोषणमवश्यंतेनजागरणमितितत्तुछं
अध्यरात्र्यापोषणांगत्वेपिजागरणंतत्वायोगात् यदपिमध्याह्नसंस्थितरवित्वप्रकम्यतरायरूपादनोधान्मतः
श्रीकालभैरवः श्राविभासीत्ततोलोकान्रक्षन्नपिलिलान्नपीतिशिवरहस्यमध्याह्नकालभैरवाविर्भावातद्यापि

नीयेतिकश्चित् तदपिनुछं शिवरहस्ये मध्याह्नेगंधपुष्पतिलवासेश्वरंप्रापुरेवाबिल्वादिसाधनाद्यादीनाभूयःकर्मकलाप
मुल्लंघ्यैवाविर्भावंचोक्त्वाअनुपरमवत्सर्वाण्यस्मिनुपागमादित्युक्तं तन्नमध्याह्नपराह्णसायाह्नेविभावानिश्चयात्
अस्तुवामध्याह्नश्राविर्भावस्तथापितत्कालीननिशीथव्यापिनीग्राह्येत्युक्तं नजन्मकालतयैतिसंक्षेपः माघशुक्लाष्ट
म्यांभीष्मतर्पणंश्रद्दधेचोक्तंमाघेपि माघेमासिसिताष्टम्यांसलिलंभीष्मतर्पणं श्राद्धंयेनराःकुर्युस्तेस्युःसंततभागिन
× मायतायामानाभावः नयाविर्भावकालीनाग्राह्येतिवाक्यमस्तिकिंचित् जन्माष्टम्यादानुपूजाख्यकर्मकालत्वेननिशी
थव्यापिनी × इति तर्पणमंत्रस्तुभारते भीष्मःशांतनवोवीरःसत्यवादिजितेंद्रियः आभिरद्भिरवाप्नोतुपुत्रपौत्रोचितां
क्रियां वैय्याघ्रपादगोत्रायसांकृत्यप्रवराय च अपुत्रायददाम्येतज्जलंभीष्मायवर्मणे वसूनामवताराय शांतनोरात्मजा
य च अर्घ्यंददामिभीष्माय आबाल्यब्रह्मचारिणेति पाप्ने श्रीलघाश्वत्थवणीदयंभीष्मायनोजलंसवत्सरेकृतं तथा
पुण्यंनश्यतिसंततमिति रुद्रव्रतीवत्सरंकेपिकुर्यात निषेधाभावात् यत्पुनर्मिताक्षरःपितरुत्सृष्टेष्वनधिकारःकथंचनेति

निषेधःसपित्र्यकर्मपररतिदिक् इत्यष्टमीनिर्णयः अथनवमीसातुपूर्वी धुस्करंश्रवोरितियुग्मवचनात् अस्तंवर्त
पि अष्टम्यानवमीविद्धाकर्तव्यफलकाक्षिभिः नकुर्यान्नवमीतादृशम्यातुकदाचनेति चैत्रशुक्लनवमीरामनवमीसापर
विद्धामध्याह्नव्यापिनीग्राह्या तदुक्तमगस्त्यसंहितायां चैत्रशुक्लातुनवमीपुनर्वसुयुतार्यदि सैवमध्याह्नयोगेनभरापुण्य
तमाभवेदिति नवमीचाष्टमीविद्धात्याज्यविष्णुपरायणैः उपोषणंनवम्यांवेदशम्यांपारणाभवेदितिवचनाच्च तत्रैव
चैत्रमासेनवम्यांतुजातोरामःस्वयंहरिः पुनर्वसुसंयुक्तासातिथिःसर्वकामदा श्रीरामनवमीप्रोक्ताकोटिसूर्यग्रस
धिका तथा केवलापिसदापोष्यानवमीशब्दसंग्रहात् तस्मात्सर्वात्मनासर्वैःकार्यैवनवमीव्रतं उपोषणंजागरणं
पितृतृप्तिपरतर्पणं तस्मिन्दिनेतुकर्तव्यंब्रह्मप्राप्तिमभीप्सुभिः अत्रपूर्वदिनेनवमीव्याप्तिमतीचेत्पूर्वा दि
नद्वयेतदाव्याप्तावव्याप्तावेकदेशसमव्याप्तौचसत्यांपूर्वान्यथोत्तरेति अष्टमीविद्धनिषेधादिति तत्रैव
यल्लोकनवम्योतुभक्तेमोहाद्विमूढधीः कुर्वीयाकृष्णधारेणपुपच्यतेनात्रसंशयइति अकरणेप्रत्यवायश्चतनि

त्यफलश्रुतेश्चैकाम्यंरामनवमीव्रतं यत्तुतत्रैवनारदीयेनित्यमितितन्न संकोचेमानाभावात् अन्यान्यष्टमीशिवरात्र्यादि व्र
तेपितथात्वापत्तेः अथव्रतपद्धतिः व्रतपूर्वदिनेसायंस्नानंधावनं व्रतदिनेप्रातः स्नात्वासामायिकःकालःस
ध्येभूतान्यरःसपा पवनेदिक्पतिर्भूमिराकाशंरविवरानराः ब्राह्मणासनमास्थायकल्पध्रुमसन्निधिमित्यक्त्वा
पलपुष्पाक्षतसहितजलपूर्णेताम्रपात्रंगृहीत्वामासाकृष्णाष्टम्यांपापक्षयकामोमुक्तिकामोवाश्रीरामचंद्रप्रीतयश्री
रामनवमीव्रतमहंकरिष्ये उपोष्यनवमीत्वयामेषष्टकराघव तेनप्रीतोभवलोकेसंसाराच्चाहिमांरक्षत्वित्युक्त्वा
पात्रस्थंजलंक्षिपेत् ततः शंखेतोयंगृहीत्वारामप्रतिमांअभ्युक्षणपूर्वकंकपोलोस्पृष्ट्वामूलमंत्रंप्राणवादिचतुर्थ्यंतनाम
रामापदेवत्वसंख्योपेस्वाहांतंमंत्रंपठन्प्राणप्रष्ठांकुर्यात् ततःकोमलांगंविशालाक्षंसमंसुनीलसमप्रभं दक्षि
णांगदशरथपुत्रंवक्षणतत्परं पृष्टतोलक्ष्मणंदेवंसछत्रंकनकप्रभं पार्श्वेतोभरतंशत्रुघ्नौतालवृंतकरावु
भौ अग्रव्यग्रहनूमंतंरामावुग्रस्कांक्षिणमितिध्यात्वाष्टकोणमध्येपूजयेत् श्रीरामप्रतिमासमीपेषट्का

णमध्येकौशल्यादशरथंचपूजयेत षट्कोणेषु रांहृदयायनमः रींशिरसेस्वाहा रूंशिखायैवौषट् रैंकवचायहुं रौंने त्रत्रयायवौषट् अस्त्रायफडितिहृदयादिषट् षट्कोणबाह्याष्टदलकमलदलमूलेषुहनुमत्सुग्रीवंभरतंविभीष णंलक्ष्मणंशत्रुघ्नंअंगदंचपूजयेत जलमध्यपुष्पंदद्यात्विजयंसुराष्ट्रंराष्ट्रवर्धनंअकंपंधर्मपालंसुमित्रंच दलाग्रेषु इंद्रमग्नियमंनिर्ऋतिंवरुणंवायुंकुबेरमीशानंचाष्टौलोकपालान तत्रवज्रंशक्तिंदंडंखड्गंपाशमंकुशंगदांशूलं चेतितेषामायुधानिचपूजयेत श्रीरामपूजायांमूलमंत्रः वैदिकोवावैष्णवः प्रणवादिचतुर्थ्यंतंनमोंतंनाम वामंत्रः इंद्राग्निश्चयमश्चवैनऋतावरुणानिलः कुबेरईशोब्रह्मादिक्पालाःस्थापयंतुतइतिचस्थान रामस्य जननीचासिरामात्मकमिदंजगत अतस्त्वांपूजयाम्यंबलोकमातर्नमोस्तुते इतिकौशल्यापूजायां ॐनमोदशर थायेतिदशरथपूजायां इतरेषांमूलमंत्राः प्रणवादिचतुर्थ्यंतनामांतनामानिवा उच्चरेत्यइदंवक्ष्यमाणंरामा रामायणवर्णितंकर्कटंवापुनर्वसूदितमेषगतेरवौ निदाघेनिर्मलेपक्षेसमिधोमध्यमादरो ध्यारणे ३६

र्विभूतमभूतपूर्वविभवंयत्किंचिदेकंमहदितिमंत्रोऽनन्यभावनावाप्यादरेणच पुष्पांजलिपूर्वकं फलपुष्पांबुसंपूर्णं गृहीत्वाशीरवमुत्तमं ॐगोकरत्नकुसुमंयुक्तंचतुलसीदलैः दशाननवधार्थायधर्मसंस्थापनायच दानवानांविनाशाय रत्नानांनिधनायच परित्राणायसाधूनांजातोरामःस्वयंहरिः एकस्यार्थेमयादत्तंभ्रातृभिःसहितोमम इतिमंत्रेणार्घ्यं दद्यात पुष्पांजलिपुनर्दत्वारामेयामेप्रयतेंद्रियः पूजयेद्विधिवद्रात्र्यादिचारात्रिंनयेद्बुधइति ततःस्तोत्रपाठपुराण श्रवणादिनारात्रौजागरणंकृत्वाद्वितीयदिनेप्रातःकालेनित्यंकृत्वापूर्ववद्देवश्रीरामपरिवारदेवताश्चसंपूज्यविप्रा न्संभोज्यश्रीरामंप्रीयतामितितेभ्यःस्वयंधनवस्त्रादिदत्वाप्रतिमामुद्वास्यताविप्रायदत्वापारणांकृत्वाव्रतंस माप्यते अश्विनशुक्लनवमीमारभ्यनवमीपर्यंतंक्रियतेतदुक्तप्रतापमार्तंडेभविष्ये दुर्गापूजासुनवमीमूलाधरसयान्वि ता मरुतोकीर्तितातस्यांदुर्गांमहिषमर्दिनीमिति पूजयेदितिशेषः तत्रपूर्वविद्धाग्राह्या युग्मवाक्यात् स्वरूप मोपि श्रावणेदुर्गानवमीहुर्याच्चेवकृताशनी पूर्वविद्धाप्रकर्तव्याशिवरात्रिर्बलेर्दिनमिति अस्यामवदुर्गापूज

नहोमबलिदानादिकार्यमितिराजमार्तंडे नवम्यांचजपंहोमंसमाप्यविधिवत्बलिमिति अत्रवैष्णवेपि अत्रापराह्णिकेका
लेबलिदानप्रशस्यते दशमीवेधयेत्तत्रनात्रकार्यविचारणेति तेननवम्यामुपक्रम्यनवम्यामवसमापयत गौडनिबंधेप्य
वं केचिद्दशम्यामारभ्यनवम्यांसमापयंति तत्रमूलंशिष्टाचारएव अत्रेडामृतंचविशेषः पायसंसर्पिषायुक्तंतिलैःशुक्ले
र्विमिश्रितं मोक्षंदद्यिचवद्भक्त्यादशाशनन्नपातम रुद्राध्यायधारामंत्रेणाननसाधयेत रुद्रयामलेपि प्रधानद्रव्यमुद्दि
ष्टंपायसान्नंतिलास्तथाः किंशुकैःसर्षपद्रंगैःलोनद्रवांकुरैरपि यवैर्वाश्रीफलैर्दिव्येनानाविधफलैरपि रक्तचंदन
खंडैश्चगुग्गुलश्चमनारैः प्रतिश्लोकंचरुक्रियात्सर्वद्रव्याणिवक्ष्यामीति यत्तुकश्चित अष्टम्यांसागरंकुर्यान्नवम्यांपा
रणंतथा दशम्यांचविशेषेणःस्यात् अभिषेकश्चमाधवरतिरुद्रयामलात् नवम्यांचविशालाक्षकार्यासामादिकाःक्रियाः
पारणंचप्रकुर्वीतदद्यात्पूजनपूर्वकं दशम्यामिश्रितायत्रपारणंनवमीभवेत समग्रमन्नमंतंपुण्यंतत्क्षणाद्विनश्यति तथा
योमोसत्यारणंकुर्यात्दशमीदिवसेविनो तद्दानंनाशमायातिदुर्भिक्षादिभयंभवेत नृपहानिंभवेच्छ्रुदशम्यांपरणेकृते

तस्मात्नुपार्श्वेत्रनवम्यांभक्तितत्परः नवम्यांपारितादेवीकुलहंदिप्रयच्छति दशम्यांपारितादेवीकुलनाशंकरोतिवै तस्मात्नुपा
रणंकुर्यान्नवम्यांविबुधाधिपेतिदेवीपुराणादश्च नवम्यामवनवरात्रपारणमित्याहुः तन्न एवंचविधवाक्येष्वन्यानवरात्रोपवास
तः एकभक्तेननक्तनस्यशक्त्यापायचेतनच अथवानवनक्तैश्चनवरात्रंसमापयेदिति भविष्यादिवचनोक्तिरुपवासादिपुशक्त्या
विहितस्यनवतिथ्यधिकरणेकत्वस्यबाधापतेः अस्मिन्वाक्येएकभक्तादिसेवसमभिव्याहारेणनवरात्रंसमापयेदितिनाम
धेयांतरमत्राच्च नवतिथिरूपेणविधिरवयुक्तानवरात्रोपवासतदितिनामधेयं नवमीपारणविधायकानिदशमीनिषे
धकानिचपूर्वोक्तानिवचांसिनुमहानिबंधादिषुदर्शनात्प्रायेणिमूलान्येव समूलत्वेपितेषांपूर्वंपरणमीदिवत्तेननवमीप्र
युक्तउपवासज्ञातिपरश्चावशिष्टकिंचिन्नवमीसत्वेननवम्यंतःपारणविधायकत्वं नतुप्राप्तोपवासबाधकत्वं एवंचसर्वे
षामुपवासानाप्रातरुत्थायपारणमितिवचोवगतावशिष्टनवम्यंतःपारणस्योषस्यतिथ्यंतपारणविधिनाबाधितस्यप्रतिप्र
सवविधित्वेनघानाचिवं अन्यथाप्राप्तविधितयागौरवं अतश्चदशम्यांपारणंनकार्यमित्येतेषांअनुवादकत्वमेवनवि

धायकलं तिथौ सङ्कल्पेऽपि वानवम्यां पूजोपवासादिकार्यमेव । आश्विनेशुक्लपक्षेतु कर्तव्यं नवरात्रकं प्रतिपदादिक्रमेणैव
यावन्नवमीभवेदिति हेमाद्रौ योम्याक्तः यावच्छब्दाभिव्याप्तौ नवम्यां पूर्ववत्पूजाकर्तव्याभवतिमिश्राता दक्षिणावर्त्तयुग्मव
आचार्यायनिवेदयदितिमात्स्यात् उत्तरेणानवम्यांतुबलिनिःपूजयेच्छिवां श्रवणेनदशम्यांतुप्रणिपत्यविसर्जयेदितिदेवी
पुराणात् तत्रैव महानवम्यांपूजयेत्स्वर्गमोक्षप्रदायिनीस्कन्दश्च अष्टम्यांदशम्यांवासम्प्राप्तौत्वेतदुचोबाधःस्यात् नचाश्वि
नेप्रतिपत्मुख्याः पुण्यास्तिथयोनवत्यादिदेवीपुराणीयनवतिथिरूपकालविधिविरोधः सायनाष्टदशादिनापत्तावपि
चोदितिथिनवसंख्यायाअभावात् चोदप्रतिपरादीनामवतिथिपदशक्यत्वाच्च वस्तुतस्तुप्रतिपरादिक्रमेणवयावच्चनव
मीभवदितिपूर्वोक्तानेकवचनैर्नवमीपर्यंतंव्रतानुष्ठानोक्त्याचतिथिनवसंख्यायाः प्रचयशिष्टत्वेनविध्यभावान्नागतं
यथादशदशकंचमसमन्त्रमसंख्यातिदशचमसेषुप्रतिचमसंदशब्राह्मणविधिनाशतब्राह्मणाःसामान्यसंख्यातीतिश
तसंख्यायाःप्रचयशिष्टतयानुवादः यथावाप्रतिस्त्रिकसमिदादिविधिसिद्धयाःपंचप्रयाजाईत्यतइतिपंचतायाः यद्यु

नुवत्संस्कृतवरात्रमिधंकर्मनक्रियतमितिस्थितिरिति । आश्विनेशुक्लपक्षेतुनवरात्रव्रतंहेत्यादिव्रतशब्दसामानाधिकरण्येन
त्रापिकरणचकविधित्तिनवसंख्यारूपगुणप्राप्तावपिनामधेयमवनवरात्रपदस्यचतथावाप्रयोगदर्शनात्क्वचित्कस्यायंविधा
नेपिनामधेयत्वे वस्तुतस्तुचोदितिथिगतनवसंख्यानित्यप्राप्तेवैतदिकृ विस्तरश्चात्रतातचरणकृतेतन्निर्णयेबोध्यः पा
रणंतुसप्तकेपिकार्यं दर्शस्सप्तव्रतः प्रारब्धेर्यतपसांनारीणांयइवोभवेत नतत्रापिव्रतस्यास्याइपरोधःकदाचनेति
। तदुक्तंरुद्रयामले सप्तकेपारणंकृत्वा नवम्यांहोमपूर्वकमिति एवंस्त्रीभिरपिरोगजोदशनमभ्येपिकार्ये सत्यव्रतः
एतच्चमधवापरंसंयं विधवायास्तुत्रिरात्रमध्येभोजननिषेधादितिकेचित् तन्न निषेधस्यरागप्राप्तभोजनगोचरत्वेन
विधपारणविषयत्वायोगात् वस्तुतस्तु रजस्वलायाविधवायास्त्रिरात्रमध्येभोजननिषेधएवबहुष्वायमानरतिदि
क् इतिनवमीनिर्णयः । अथदशमीसंयुक्तसम्पूर्वोत्तरा संपूर्णादशमीकार्यापरयापूर्वयाथवा युक्ता
नदूषितायस्मात्रतिसामर्वेतोमुखीतिश्रुतिः । अयंचविकल्पोव्यवस्थितः शुक्लपक्षेतिथिर्यस्यांयस्यामभ्युदि

तोरविः रुद्रपक्षेतिथिर्ग्राह्यस्यामस्तमितोरविरितिवचोंतरात् माधवोप्येवं उपवासेतुसर्वोपिसर्वमतेपूर्वैव यतुहेमाद्रि
र्दिनद्वयेकर्मकालव्याप्यभावेऽल्पिकोविकल्पइत्याह तन्न शास्त्रतोल्पवस्तुसंभवेऽल्पिकत्वायोगात् नागविद्धातुयाषष्ठी
शिवविद्धचसप्तमी दशम्येकादशिविद्धानोपोष्यासाकथंचनेति शिवरहस्योक्तेः यतुप्रतापमार्तंडस्कांदे दशमीवेध
कर्त्तव्यासङ्गोद्भिसमन्वितेति तदप्युपवासपरं ज्येष्ठशुक्लदशमीदशहरा ज्येष्ठमासिसितपक्षेदशमीहस्तसंयुता हर
तेदशपापानितस्माद्दशहरास्मृता तस्यांस्नानंप्रकुर्वीततदानंचैवविशेषतइतिहेमाद्रौब्रह्मोक्तेः दशपापानित्वाहमनुः
पारुष्यमनृतंचैवपैशून्यंचापिसर्वशः असंबद्धप्रलापश्चवाङ्मयंस्याच्चतुर्विधं अदत्तानामुपादानोहिंसाचैवाविधान
तः परदारोपसेवाचकायिकंत्रिविधंस्मृतं परद्रव्येष्वभिध्यानमनसानिष्टचिंतनं त्रिविधंतथानिनिवेशश्चत्रिविधंक
र्ममानसमिति स्कांदेपि ज्येष्ठेमासिसितेपक्षेदशम्यांबुधहस्तयोः व्यतीपातेगरानंदकुल्याचेद्दशहरा दशयोगेन
रःस्नात्वासर्वपापेःप्रमुच्यतइति इयंचयोगविशेषवशात्पूर्वैपराग्राह्या काशीखंडे दशाश्वमेधिकेस्नात्वा

मुच्यतेसर्वपातकैः लिंगेदशाश्वमेधेशंदृष्ट्वादशहरांतिथौ दशजन्मार्जितंपापंहरत्यस्यतेनात्रसंशयः स्कांदे यांकांचित्सरितंप्राप्यदद्याद
र्घंतिलोदकं मुच्यतेदशभिःपापैःसप्तसप्तपातकोपमैः यद्राज्येषामलमासोभवतितदामलमासएवकार्यं तदाहेमाद्रौऋष्यशृंगः
दशहरातुनात्कर्षश्चतुर्धापियुगादिषु उपाकर्ममहाषष्ठ्यांश्रवणेतुलहरादितइति आश्विनेशुक्लदशमीविजयदशमीत्युच्यते सा
नक्षत्रोदयव्यापिनीग्राह्या तदुक्तंरत्नकोशे श्रवणंश्रवणोपेतःकिंचिदूनेकारकः विजयोनामकालोयंसर्वकार्यार्थसाधकइति
चिंतामणावपि आश्विनस्यसितेपक्षेदशम्यांतारकोदये सकालोविजयोज्ञेयःसर्वकार्यार्थसिद्धये दिनद्वयेतथाप्राप्तौपूर्वैव याश्र
वणोनवमीयुक्तास्यांशस्त्र्यापराजिता क्षेमार्थेविजयार्थेचपूर्वाक्लविधिनानरैः नवमीशेषयुक्तायांदशम्यामपराजिता दद्याति
विजयंदेवीपूजितानयवद्विनी एकादश्यांनकुर्वीतपूजनंचापराजितमिनिस्कांदोक्तेः तत्रैव दशमीयस्समुल्लंघ्यप्रस्थानंकुरुते
नरः तस्यसंवत्सरंराज्यनक्षत्रपीडाविजयोभवेदिति दिनद्वयेतारकोदयकालाभावेपरदिनएकादशीमुहूर्तयात्राकार्या आश्विनस्य
सितपक्षेदशम्यामपराह्णेषु सायंकालेश्रवणायात्रादिवाविजयलक्षणे एकादशीमुहूर्तोयंविजयःपरिकीर्तितः तस्मिन्न

वैविधातव्यापत्राविजयकांक्षिभिरितिभृगूक्तेः परदिनएकादशामुरुतव्याप्त्यभावेपिश्रवणयोगश्चेत्तदैवयात्राकार्या भूजातु
पूर्वदिनएवकार्या उदयदशमीकुर्यीत्किंचित्संपूर्णैकादशीयदि श्रवणर्क्षंयदाकालेसातिथिर्विजयाभिधेतिमदनरत्नेद
सोक्तेः श्रवणर्क्षंतुपूर्णायांकाकुत्स्थःप्रस्थितोयतः उल्लंघ्ययुःसीमानंतदिनर्क्षंततानरातिमविष्याक्तेश्च अत्रल
त्वमविष्ये शमीसलक्षणोपतारेशानाशाप्रतिष्ठिता सप्रार्थितावसपूज्यलीशानीस्कमुखाभवत् शमीशमयतेपापंश
मीलोहितकंटकः धारयीअर्जुनस्त्रीणारामसंवादरायिनी करिष्यमाणयात्रायायथाकालेसुखंमम तत्रनिर्वि
घ्नकर्त्रेभवश्रीशमीप्रणिते गृहीत्वासाक्षतामाद्रीशमीमूलगतांमदं गीतवादित्रनिर्घोषरानयत्वगृहंप्रति ततोभूष
णावस्त्रादिधारयेत्स्वजनैःसहेतिदिक् इतिदशमीनिर्णयः अथैकादशीनिर्णीयते तत्रोपवासोनित्यःकाम्य
श्च तत्रापमात्सनत्कुमारः नकरोतिस्त्रियामूढएकादश्यामुपोषणं सनरोनरकंयातिरौरवंतमसावृतमिति गा
रुडे उपोष्यकादशीनित्यंपक्षयोरुभयोरपीति स्कांदेपि यदीच्छेत्पुरुषान्भोगान्भक्तिंचात्यंतदुर्लभां एकादश्या

एकादश्यामुपवसेत्पक्षयोरुभयोरपीति अथाधिकारी कात्यायनः अष्टवर्षाधिकोमर्त्योह्यशीतेर्न्यूनवत्सरः एकादश्या
मुपवसेत्पक्षयोरुभयोरपीति अष्टवर्षाधिकत्वंयनयनोत्तरत्वस्योपलक्षणं अपिवादतुल्यत्वाउपायनप्रवर्तनिवृत्ति
षष्ठस्थापितत्वात् एतच्चगृहाव्यतिरिक्तपरं तुरुक्तौर्मि एकादश्यानक्तंजीतपक्षयोरुभयोरपि वनस्थयतिधर्मायक्तंका
मेवसदागृहीति नविष्णौ एकादश्यानक्तंजीतपक्षयोरुभयोरपि ब्रह्मचारीचतारीचक्तंकामेवसदागृहीति नारीविधवा
ब्रह्मचारीसदाचर्यात् सधवायास्तुपक्षद्वयेपिनिषेधः पत्यौजीवतियानारीउपोष्यव्रतमाचरेत् आयुष्यंहरतेभर्तुःसाना
रीनरकंव्रजेदितिविष्णुक्तेः नास्तिस्त्रीणांपृथक्यज्ञोनव्रतंनाप्युपोषणं पतिंशुश्रूषतेयातुतेनस्वर्गेमहीयतेइतिमन्
क्तेश्च तथा यद्दत्वेत्यायच्चपित्रादिकेभ्यःकुर्याद्भोज्यंचनंसञ्जियाच तस्यलङ्घसाफलंनान्यचितानारीभर्तृभक्त्य
धर्यवति भर्तृज्ञयातुसधवयाअप्यधिकारोस्त्येव भार्यापत्युर्मतेनैवव्रतादिसेवापाप्यागृहस्थेनन्याहुश्लोकराचने
ति ×नाचरेत्सदतिकात्यायनोक्तेः चातुर्मास्योक्तगतानुरुक्तापिगृहिणीपोष्या शयनीबोधनीमध्ययोरुक्तैवादशीभवत्×

पाप्रात एतच्चापुत्रगृहीविषयं पुत्रवतस्त्वुक्तापिनिषेधः संक्रोत्सामुपवासंचलक्षैकादशीवासरे चेद्सूर्यग्रहेचैवनकुर्या
सुत्रवान्गृहीतिनारदोक्तः आदित्यहनिसंक्रांतीयग्रणेचंद्रसूर्ययो पारणेचोपवासचनकुर्यात्सुत्रवान्गृही तत्सयुक्तोप
वासस्यनिषेधोयमुदाहृतः प्रयुक्त्यतरयुक्तस्यनविधिर्ननिषेधनर्मितिजैमिनिस्मृतेश्च स्मृत्यंतरेपि विधवायानवस्थ
स्ययतश्चैकादशीद्वये उपवासोगृहस्थस्यशुक्लायामवपुत्रिणइतिहेमाद्रिरप्येवं काम्यायाश्चोपवासमाहनारदः
नित्यभक्तिसमायुक्तैर्विष्णुपरायणैः पक्षेपक्षेऽवकर्तव्यैकादश्यामुपोषणं सपुत्रश्चसभार्यश्चसजनोभक्ति
संयुतः एकादश्यामुपवसत्सदृश्यारुभयोरपीति तत्रैकादशीद्विधा शुद्धदशमीविद्धचगारुढ उदयात्प्राग्घटिद्वि
मुहूर्तद्वयसंयुता संपूर्णैकादशीज्ञेयातत्रैवोपवसेद्बुधैति गृहीवैष्णवः स्मार्तविषयेतुतत्रैव आदित्योदयवेलायां
आरभ्याषष्टिनाडिकाः संपूर्णैकादशीनामकार्योधर्मफलेप्सुभिरिति दशमीविद्धापिद्विधा अरुणोदयसूर्योदये रात्र
चेद्दशमीसत्वेन तत्रोपोष्यमित्युक्तं अरुणोदयकालेतुदशमीयदिदृश्यते साविद्धैकादशीतत्रोपोषणफलमु ४१

पोषणं तथा अरुणोदयवेलायांदिशांगंधोभवेद्यदि उद्भूतेतुप्रयत्नेनवर्जनीयंबुधैनराधिव दिशारुणमी दशमीशेषसंयु
क्तोयदिस्यादरुणोदयः नवोपोष्यंवैष्णवैस्तदिनेकादशीव्रतंरत्नादिनिबंधेररुणोदयेदशमीसत्वेएकादशीविद्धा यदिसा
रुपर्मे आदित्योदयवेलायांयामुहूर्तद्वयान्वितासैकादशीतुसंपूर्णाविधान्यापरिकीर्तितेति तरप्यरुणोदयवेलायांदशमी
सत्वेएकादशीविरूपरमुहूर्तद्वयस्यारुणोदयपरिमाणत्वात् अतएवहेमाद्रिस्मृतिः निशीथातेतुयामार्द्धेदेवद्वित्रिवा
देन सारस्वतानध्ययनेचारुणोदयउच्यतइति यामार्द्धमपिमुहूर्तद्वयमेव यतु उदयात्पाक्चतस्रनाडिकाअरुणोदयु
रिति तदपिद्वात्रिंशद्घटिकारात्रिमानपक्षेमुहूर्तद्वयस्यतावत्परिमाणत्वादुक्तमितितातचरणैः यदपिब्रह्मवैवर्तेचतस्रो
घटिकाप्रातररुणोदयनिश्चयः चतुष्प्रविभागेत्र वेधादानाकिलोदितः अरुणोदयवेधःस्यात्सार्द्धंतुघटिकाद्वयं अ
त्रिवेधोद्विघटिकःप्रमासंदर्शनाद्भवेः मूलवेधोपितत्रैवदृश्यतेकोनदृश्यते तुरीयस्तत्रविहितोयोयःसूर्योदयसतीत्य
रुणोदयवेधातिवेधयोगसंज्ञाकरणमवाक्दोषातिशयार्थं सार्द्धंतुघटिकात्रयं चतस्रोघटिकाइतिचद्विमुहूर्तरूपा

नुगतव्यवहारार्थंतावत्यीमाणस्यापिमुतदयस्यरात्रिमानवशेनकदाचित्लभवन्मुहूर्तोदयात्पूर्णोदयपरमेव यतुब्रह्मवैवर्ते अर्द्धरात्रेतुके
वंचिद्दशम्यावेधरप्यते कपालवेधइत्याकुराचार्यायदर्शीप्रियाप्रतिततकेनुतिकारित्या-अरुणोदयवेधनिरापरमितिमाधवः तत्वेतुपूर्व
चतुर्यामपुत्रतसंकल्पवर्जनार्थमित्यनुपरमेवनश्यते यदपिनागोद्दादशानाडिभिरिदंकपंचदशभिस्तथा भूतोद्दादशाभाडिभिर्दृषयत्य
रंतिथिमितिरुक्तादेतद्यवस्थाकृतिगमे सर्वप्रकारवेधोयमुपवासस्यदूषकः साईसप्तमुहूर्तस्कयोगायंबाधतेव्रतंइति अतमु
पवासनिर्णयमितिमाधवः तत्रारुणोदयवेधोवैष्णवपरः तदाक्यवैष्णवग्रहणात् परिशेषात्सूर्योदयवेधोवैष्णवभिन्नपरः तएव
स्मार्तपदेनव्यवहियतेग्रंथेषु वैष्णवलक्षणंतुगारुडः वैष्णवानामाद्यागस्तिमोक्षदीक्षायामेकादशीहिवैष्णवः माधवीयस्कांदेपि परामा
पदमापन्नोरुषवासमुपस्थिते एकादशीत्यजेत्सम्यगियस्यदीक्षास्तिवैष्णवी अन्यच्च विष्णुपितोविलाचारः सहिवैष्णवउच्यते
भविष्येपि यथाशुक्लातथाकृष्णायथाकृष्णातथाशुक्ला तुल्यंतमन्यतेयस्तुसहिवैष्णवउच्यते तत्रैकादशीचतुर्दशीभ्यां
कैकादशीका अधिकद्वादशिकाउभयाधिका उनुभयाधिकाचेति एवंविधापि शुद्धायामेकादशयधिकेवृद्धयमः सै

पूर्णैकादशीयत्रप्रभातेपुनरवसा लुप्यतेद्वादशीतत्रउपवासःकर्यंभवेत् उषोव्याप्तेतिथौतत्रविष्णुप्रीणनतत्परैरिति विष्णुप्रीणन
तत्परावैष्णवाः तदितरस्मान्नोत्पतितुस्कांदे प्रथमदिनसंपूर्णव्याप्याहोरात्रसंयुता द्वादशीतुतथातादृगपतेपुनरेवच पू
र्वकार्यागृहस्थैश्चभूयतिभिश्चोत्तराविभोरिति एतच्चपरेद्युर्द्वादशीभावपरं गारुडेपि पुनःप्रभातसमयेघटिकाद्वयंभवेत्
तत्रोपवासोविहितोविनरुद्धस्ययतेस्तथा विधवायाश्चतत्रैवपरतोद्वादशीनचेति स्कांदाद्वादशीमात्राधिक्येतुनारदः नवैदेका
दशीविद्धाद्वादशीपरतस्थिता उषेष्यैकादशीतत्रयदिदृश्येत्परंपदमिति विद्धोद्दादशीं उभयाधिक्येनुस्कांदविद्धासर्वैःपरै
वकार्या संपूर्णैकादशीयत्रप्रभातेपुनरवसा सर्वैरवोत्तराकार्यापरतोद्वादशीयदीतिगारुडात् यत्तुहेमाद्रेरापाद्य विद्धाप्यवि
द्धाविशेषेणापरतोद्वादशीनचेत् अविद्धापिचविद्धास्यात्परतोद्वादशीयदीति तदप्युभयद्वयोक्तेयं अनुभयाधिक्यसंदेहेण
न विरुद्धकादश्यधिक्येतुप्रचेताः एकादशीविद्धाचेत्शुक्लेरुक्षविशेषतः उत्तरांतुयतिःकुर्यात्सर्वांमुपवसेद्धरीति अ
रुणोदयविद्धायांद्वादशीमात्राधिक्येतुपरेयुरुपवासः तैत्तिरीयास्तु एकादशीयदालुप्तापरतोद्वादशीभवेत् उषोव्याप्तादा

तत्रयदिछेत्सरमांगतिमिति माधवः तन्न लोपपदस्यस्वर्योदयास्पर्शरिक्तेःवेमप्रसिध्यास्वर्योदयगतदशमीविद्धायामेतद्व
नप्रहणेः अतोनेदंभरद्वाजेनाधिकारदशकायामुत्तरदिनउपवासविधायकं यदपिकैश्चिदलुप्तेतिछित्वदमतस्परतयायोजि
तं तच्चिंत्यं अकारप्रश्लेषमानाभावात् दिनक्षयेतुपूर्ववद्भुक्तेनोपवासानकार्याः तदाहपितामहः एकादश्यांदिनक्षयेउ
पवासंकरोतियः तस्यपुत्राविनश्यंतिमाघायांपिंडतोयथेति दिनक्षयस्तूपपन्न होतिध्वंतावकवारयस्मिन्नस्त्यादिन
क्षयइति दिनक्षयेचउपवासःनिषेधः सनिराहारस्यैव तथाचवायवीये उपवासनिषेधेतुभक्ष्यंकिंचिन्नकल्पयेत नतुभ
क्त्यपवासनउपवासफलंलभेत एवंरूपेकादश्यादावपिगृहस्थस्य तत्रैवनक्तंहविष्यान्नमनादनंवाफलंतिलोःक्षीरमथो
बुधान्नं यत्संचगव्ययदिवापिवायुःप्रशस्तमन्नान्नरसुत्तरंचेति व्रतेविशेषःस्मृत्यंतरे दशम्यादिमहाबालवृद्धदिनपरिवर्जनंये
तु गंधतांबूलपुष्पादिस्त्रीसंभोगमत्स्यशाः स्त्रीसंभोगनिषेधस्तक्रतुकालादन्यत्रेतिप्राह्निकोतेउक्तः स्कांदे कांस्यं राम
मांसंमसूरंचसौइंचान्नतभाषणं पुनर्भोजनमायासोदशम्यांपरिवर्जयेत् कौर्मे कांस्यमांसंमसूरंचचणकान्कोरद्रू ४३

पकान् शाकंभक्षपरान्नंचत्यजेदुपवसन्स्त्रियं मात्स्ये कांस्यमांसंक्षरासौइंतैलंवितथभाषणं व्यायामंचप्रशंसंश्चदिवा
स्वापंचमैथुने तिलपिंडमसूरंचदशम्यादिषुवर्जयेत् दशमीप्रहसनारंभे अष्टौरलवणाःसर्वहविष्यान्ननिषेधिनः
भवनीतल्पशयनाःप्रियासंगविवर्जिताः अन्यत्रापि दशम्यामेकभक्तंतुकुर्वतोनियतेंद्रियः आदेम्यदंतकाष्ठंतुरवाद्यंतत्तद
नंतरं ततश्चानंतरंविप्रब्रह्मचारीजितेंद्रियः रात्रिंनयेत्ततःपश्चात्प्रातःस्नात्वासमाहितः उपवासंतुसंकल्पमंत्रपूतंजलंपि
बेत् दशम्यामेकभक्तंकार्यंकादशीपरं सायमाद्यतयोरुक्तःसायंप्रातश्चमध्यमे उपवासफलंपक्वंजग्धंक्तचतुष्टयं अथ
नित्योपवासेचेत्सायंप्रातर्भोजिक्रियां वर्जयेन्नतिमान्विप्रःसंप्राप्तेहरिवासरेतिविष्णुक्तेः दशम्यामेकभक्तंक्तमांसमै
थुनवर्जितः एकादशीमुपवसेत्पक्षयोरुभयोरपि देवतास्तस्यतुष्यंतिकामितचास्यसिध्यतीतिदक्षोक्तेश्च अन्येपिदि
नत्रयनियमानित्यव्रतनावश्यकाः तथाचब्रह्मवैवर्ते रतिविघातयकुर्वतावरंपक्षादशीव्रतं विशेषनियमाशक्तोहरात्रंभ
क्त्वाजितरतिं कात्यायनोपि शक्तिमात्रंपुनःकुर्यान्नियमंसविशेषतइति ब्रह्मवैवर्ते प्राप्तहरिदिनेसम्यक्विधायनि

यमंनिशि दशम्यामुपवासस्यप्रकुर्याद्देवव्रतं देवलः गृहीत्वोडुंबरंपात्रंवारिपूर्णमुदङ्मुखः उपवासंतुगृह्णीयाद्यथासंकल्प येद्बुधः औडुंबरंताम्रमयं यथासंकल्पयेद्यथाकामंफलमुक्तिस्यादित्यर्थः वाराहे स्नात्वाचार्यततोविद्वान्पुष्पांजलिमथार्पयेत् स्नात्वाचार्यसंकल्प्येत्यर्थः कात्यायनः अष्टाक्षरेणमंत्रेणत्रिर्जप्तेनाभिमंत्रितं उपवासफलप्रेप्सुःपिबेत्साग्रंतज्जलं नारदीये दशम्याःसंगदोषेणअर्धरात्रात्परेणतु वर्जयेच्चतुरोयामान्संकल्यार्चनयोस्तदा विशेषवासनभ्रंशकृदिनंत्यक्त्वासमाहितः रात्रौसंपूजयेद्विष्णुंसंकल्पंचतदाचरेत् प्रजाप्रकाश्वब्राह्मे एकादश्यामुभेपक्षेनिराहारःसमाहितः नानापुष्पैर्मुनिश्रेष्ठवि चित्रमाल्यैश्चकेशवं स्नात्वाविधानेनसोपवासोजितेंद्रियः संपूज्यविधिवद्विष्णुंश्रद्धयासुसमाहितः पुष्पै र्गंधैस्तथाधूपदीपैर्नवविधैःपरैः उपचारैर्बहुविधैर्जपैश्चप्रणतैःस्तवैः स्तोत्रैर्नानाविधैर्दिव्यैर्गीतवाद्यमनोहरैः दं वस्तृणिपातेश्चजयशब्दैस्तथोत्तमैः एवंसंपूज्यविधिवत्तदारात्रौकुर्यात्प्रजागरं यातिविष्णोःपरंस्थानंनरोनास्त्यत्रसंशयः इति स्मृतिकादातुवराहे स्मृतेकेचनरःस्नात्वाप्रणम्यमनसाहरिं एकादश्यांनक्तंजीतव्रतमेवंनलुप्यते स्मृतेर्यिनक्तं

× विशेषोबृहन्नारदीये पंचामृतेनसंस्नाप्यएकादश्यांजनार्दनं द्वादश्यांपयसास्नाप्यहरिसारूप्यमश्नुतइति ×

जीतएकादश्यांसदानरइति स्त्रीणांरजोदर्शनेत्वाहमाधवीयेऋष्यशृंगः संप्रश्नेपिरजसिनसाध्येद्वादशीव्रतमिति एका दश्यांश्राद्धप्राप्तौत्वाहमाधवीयेसएव उपवासोयदानित्यःश्राद्धेनैमित्तिकेयदा उपवासंतदाकुर्यादाप्रायश्चित्तसंचितमिति उपवासासामर्थ्येत्वाहमाधवीयमार्कंडेयः एकभक्तेननक्तेनतथैवायाचितेनच उपवासेनदानेनमनिर्द्वादशिकोभवेत् हेमाद्रौपुराणे उपवासासमर्थश्चेद्भोजयेत्तावतोद्विजान्तावन्नादिवादद्याद्गुरुश्चेद्द्विगुणंतथा सहस्रसंमितादेवीजपेद्वा प्राणसंयमान् कुर्याद्दशसंख्याकान्यथाशक्त्यातुरोनरइति व्रताकरणेप्रायश्चित्तंस्मृत्यंतरे भृगुपर्वद्वयरात्रौचतु र्दश्यष्टमीदिवा एकादश्यामहोरात्रंभक्त्वाचाश्नायणंचरेदिति ज्येष्ठशुक्लैकादशीनिर्जला ज्येष्ठेमासिनभश्शुक्लै कादशीभवेत् निर्जलंसमुपोष्याब्जलकुंभान्सशर्करान् प्रदायविप्रमुख्येभ्योमोदतेविष्णुसन्निधाविति स्कांदात्के. भाषाढशुक्लैकादश्यांविष्णुशयनेप्राप्ते एकादश्यांतुभक्त्वायांश्राद्धेभगवान्हरिः भुजगशयनेशेतेक्षीराब्धौवत लेसदा स्यापविधिर्मनिष्ये मयाप्रजांततःकुर्यात्तदेवेवस्यचक्रिणः जातीकुसुममालाभिर्मंत्रेणानेनप्रपूजयेत्

क्ष्मेलयिजगन्नाथजगत्क्षेमभवेदिदं विबुद्धेचविशेषेचप्रसन्नेमेभवाच्युतेति भक्त्यैवचातुर्मास्यव्रतारंभउक्तोमहाभारते आषाढेतु
सितपक्षेएकादश्यामुपोषितः चातुर्मास्यव्रतंकुर्यादतिकिंचिन्नियतोनरइति व्रतानितुचातुर्मास्यप्रकरणेवक्ष्यंते चातुर्मास्यव्र
तारंभस्यकालांतरमपिब्रह्मवैवर्ते एकादश्यांतुगृह्णीयात्संक्रांतौकर्कटस्यच आषाढ्यांवानरोभक्त्याचातुर्मास्यव्रतक्रियामिति
व्रतप्रकाशेभविष्ये बभाषेतांयतोविप्राःस्तोत्रलिंगपुरस्सरा चतुरोवार्षिकान्मासान्देवस्योत्थापनावधि इमंकरिष्यनि
यमंनिर्विघ्नंकुरुमेच्युत इदंव्रतमयादेवगृहीतंपुरतस्तव निर्विघ्नंसिद्धिमायातुप्रसादात्तवकेशव गृहीतस्मिन्व्रतेदेवपंचत्वय
दिमभवेत् तदाभवतुसंपूर्णंत्वत्प्रसादाज्जनार्दनेति गार्ग्यः नरोरावनमाद्यचभक्त्यागुर्वीर्नवातिथेः स्वप्नेचैतयचातु
र्मास्यव्रतविधोनरइति एतत्तदितीयारंभेप्रथमारंभस्करनभवतीतिकश्चित् तन्मंदं व्यवस्थायामानाभावात् यदपिहेमा
द्रीचातुर्मास्यव्रतप्रकरणेभविष्ये भ्रसंक्रांतेतथामासंदेवेपित्र्येचकर्मणि मलमासमशौचेचवर्जयेन्नतिमान्नरइति तदारंभ
समाप्तारंतरामलमासेव्रतानुवृत्तिविधयेतिकेचित् युक्तंतु श्रावणेवर्जयेच्छाकंदधिभाद्रपदेत्यजेत् दुग्धमाश्वयुजेमासि

लेत्यनेनतदतिश्रावणादिमासविशेषव्रतानुवादेनतत्पर्यंतं स्पष्टमासविशेषाण्याविहितंवर्जयेन्मलमतिवचनात् चातुर्मा
सांतरामलमासेऽप्यनुवर्ततएवेतिपरे नित्यानामारंभःकाम्यानावर्जनमितितुयुक्तं एकादश्यामाषाढेचपूर्णिमामा
रभेत त्रितयंश्रावणेचनारंभएव आरब्धंसततंकुर्यादनारब्धंतुसततंमितिविष्णुक्तेः यत्त्वर्द्धनदीपि
कायांभक्त्यैवाभक्त्यैवापियदिस्त्रीयदिवापुमान् व्रतमेतन्नरःकृत्वान्नुच्यतेसर्वपातकैःइति तदारंभोत्तरंबोध्यं भा
द्रेविप्रोगरंपरिवर्तनमुक्तंभविष्यांतरे श्रावणभाद्रपदेमासिएकादश्यादिनेमिते कटिदानंभवेद्विप्रोमहापातक
कटिदानमंगपरिवर्तनमानं कार्तिकशुक्लैकादश्यांदेवस्योत्थापनमुक्तंहेमाद्रौपाद्मे एकादश्यांतुभूक्त्वापार्श्वं
व्र प्रकल्पंबोधयेत्युक्त्वाभक्तिसमन्वितइति उत्थापनविधिर्भविष्ये तथैवदेवदेवस्यस्नानंपूर्वमहरेवत् महा
देवमुत्थापयेत्पश्चात् रामार्चनचंद्रिकायां इदंविष्णुरनेनाबुततत्पाउत्तापयेत्यमं पौराणास्तुमंत्राः अग्ने
रस्यसोमादिभिर्वंदितवंदनीयाः बुध्यस्वदेवेशजगन्निवासमंत्रप्रभावेनसुखंबनदेव स्यंतुद्वादशीदेवप्रबोधा

त्वयैवसर्वलोकानांहिताथंशेषशायिना उत्तिष्ठोत्तिष्ठगोविंदत्यजनिद्रांजगत्पते त्वयिसुप्तेजगन्नाथजगत्सु
प्तमितेचेष्टतेसर्वमुत्तिष्ठोत्तिष्ठमाधव गतामेघाविवश्वेवनिर्मलेनिर्मलादिशः शारदानिचपुष्पाणिगृहाण
तत्तदत्रव्रतंसमापयेत् मंत्रश्चनिर्णयामृते इदंव्रतंमयादेवप्रीत्यैतवप्रभो न्यूनंसंपूर्णतांयातुत्व
.र्देनेति गतुवाराहे भाषाढमासेद्वादश्यांसर्वपापहरंशुभमित्यादिनाद्वादश्यांशयनादिकमुक्त्वातन्मि
श्राभाकाषुमासेषुमिथुनेमाधवस्यच द्वादशीशुक्लपक्षेतुप्रास्वापावर्त्तनोत्सवाइतिभव्योक्तेः तत्रैव
तपक्षेषुमैत्रश्रवणेरवृतौ श्रादिमध्यावसानेषुप्रस्वापावर्त्तनोत्सवाः रेवतीत्यत्रसप्तमीलोपः उत्सवाना
निशीस्वापादिवोत्थानसंध्यायांपरिवर्त्तने निशादौनक्षत्रपादयोगानांश्रभावेनक्षत्रमात्रयोगोपिग्रा
ह्योयदानस्यात्ऋक्षेणापियदाभवेत्तिथिवाराद्युपुराणात् द्वादश्यामृक्षसंयुक्तपादयोगानकारणमि
त्तराङ्ग द्वादश्यामकदेशनापिनक्षत्रयोगाभावेएकादश्योन्मादश्यांवाप्रस्वापादिकार्य श्रप्राप्तेद्वाद

मक्षेउत्थानशयनेहरेः पादयोगेनकर्तव्योनाक्षेरात्रेविचिंतयेदितिब्रह्मोक्तवाहनोद्वाहत्ववचनात् एवंचद्वादश्यांनिशाया
हरेःन्यतिथौचनक्षत्रपादयोगादरेनियतेसतियदाद्वादशीषुनिशादेरन्यत्रतत्तत्पक्षभागयोगोन्यतिथौचतदितरनक्षत्रस्ये
वयोगः तदाद्वादशीषुसंध्यायांप्रस्वापादिषु द्वादश्यांसंधिसमयनक्षत्राणामसंभवे श्राभाकासितपक्षेषुशयानावर्त्तना
दिकमित्तिवराहवचनात् संधिसमयश्चतिथ्यनादावन्ते संधिसमयश्चसायंसंध्यैव रेवत्यंतोयरात्रौद्वादश्यांचसमा
गतः तदाविबुध्यतेविष्णुर्दिनांतेप्राप्यरेवतीमितिब्रह्मोक्तवाहनोद्वाहत्ववचनात् श्राषाढकार्त्तिकपौर्णमास्योरपिस्वापप्र
बोधावाह्यम्: क्षीराब्धौशेषपर्यंकेश्राषाढ्यांसंविशेद्धरिः निद्रांत्यजतिकार्त्तिक्यांतयोःसंप्रजयेद्धरिं श्रत्रहेत्वादिकंया
क्षिप्रमेवव्यपोहतीति यत्वाषाढस्यपंकार्त्तिकस्ययमितिउक्तविषयेप्योत्सर्गिकाएवकरणेनाषाढीकार्त्तिकीपरएकादशी
रेएवेति तदयुक्तं श्राषाढ्यक्लपक्षेतुभगवान्मधुसूदनः भोगीभोगनिद्रांप्रायंयोगनिद्रांसमाश्रयमितिविष्णुभ
क्तरात् यदपिद्वादशीपदंचमेकादशीपरमिति तदपिन प्रमाणाभावात् एतेषांचपक्षाणांयथासंप्रदायंव्यवस्था

मस्यतुपारणोत्तरंद्वादशीमध्येत्रयोदशीमध्येवाहरिवासरात्रौस्त्रापोत्सवः पारणाहपूर्वरात्रौघंटादीन्वाद्ययन्मुहुः विधायमहतींप्रभो
हमभ्यर्चवैष्णवानितिरामार्चनचंद्रिकोक्तेः शिष्टास्तुसर्वदेवानामपिपारणोत्तरंमहारात्रौकुर्वंतीति यत्तु माधवेनोत्तरे मिथुनस्थो
भानुरमावास्याहयंस्पृशेत् द्विराषाढःसविज्ञेयोविष्णुःस्वपितिकर्कटेतितदुत्तरवर्षगतकर्कार्कस्यापरमितिमाधवः मे
दिमिथनांतेषुयुग्मदर्शाद्वयंनवेत् अब्दांतरेतदावश्यंकर्कटार्केहरिःस्वपेत् कर्कटादित्रिकेवापियदादर्शाद्वयंनवेत् अब्दांतरे
तयावश्यंमिथुनार्केहरिःस्वपितिवाराहेरितेः भविष्य श्रावणेवजयेल्लोकंदधिभाद्रपदंतथा दुग्धमाश्वयुजेमासिका
र्तिकेद्विदलंत्यजेदिति द्विदलंतुस्कांदे माषमुद्गमसूराश्चचणकाश्चकुलत्थकाः निष्पावाराजमाषाश्चभाद्रकोद्विदलंस्मृतमिति
इत्येकादशीनिर्णयः अथद्वादशीनिर्णीयते रुद्रेणद्वादशीयुक्तेतियुग्मवाक्यात् पूर्वकार्यो माधवीयस्कांदेपि पू
र्वाचप्रकर्तव्यैकादश्यायुताप्रभोरिति एकादशीपारणाविषयमाधवीयस्मृत्यंतरे कलाद्वयंत्रयंवापिद्वादशीनात्यतिक्रम
पारणेमरणेन्यूनांतिथिस्तात्कालिकास्मृतेति अल्पद्वादशीविशेषःस्कांदे यदाभवेदतीवाल्पाद्वादशीपारणादिने उषःका

लेद्वयंकुर्यात्प्रातर्माध्याह्निकंक्वचिदिति तत्रकथंचित्पारणासंभवेत्प्राहदेवलः संकटेविषमेप्राप्तेद्वादश्यांपारयेत्क्वचं भद्रिःस्वल्पपारणेकुर्या
त्पुनर्भुक्तेनदोषभाक्तीति संकटत्रयोदशीनिमित्तकश्राद्धस्नानदानादिकमन्यद्वाकिंचित् द्वादशपामल्पायामितिशेषः सर्वथाद्वादशभा
वेत्पूर्वेनारदीये त्रयोदश्यांतुभूयायांपारणंपृथिवीफलं शतयज्ञाधिकंवापिनरःप्राप्नोत्यसंशयमिति अत्रहरिवासरस्वरूपंतद्दर्श
नेचोक्तंनिर्णयामृतेविष्णुधर्मोत्तरे द्वादश्यांत्रयमोपादाहरिवासरसंज्ञितः अतिक्रम्यतुकर्तव्यंपारणंविष्णुतत्परैरिति चैत्रभुक्ताद्व
दश्यादमनकार्पणमुक्तंअग्निसंहितायां द्वादश्यांचैत्रमासस्यभक्तायांदमनोत्सवः बौधायनादिभिःप्रोक्तःकर्तव्यःप्रतिवत्सरं
तत्रप्रथमंदेवप्रार्थना क्रियालोपविघातार्थंयत्नयाधिहितप्रभो नूनंविघ्नोभवेदत्रकुरुनाथदयांमयि सर्वथासर्वदायिस्तोममत्वं
परमागति उपवासेनतत्वंदेवतोषयामिजगत्पते कामक्रोधादयोयेतेनमस्यंत्रतघातकाः अथप्रभृतिदेवशयावद्देशोत्थिकंदिनं
तावद्भक्त्यात्वयाकार्यासर्वस्यास्यनमोस्तुते एवंविज्ञाप्यदेवशंगुरुपादौप्रणम्यच प्रातःस्नात्वासमभ्यर्चदेवशंविधिवन्नरः गंधै
दमनगारामैकादश्यांस्करोमिते ऋणादामतत्रैवपूजयेच्चंदनादिना नेष्यामिरात्रिपूजार्थामितिसंप्रार्थ्यतंनमेत् उत्थायपंच

गव्येनप्रोक्ष्यप्रक्षाल्यपूरिणा धौतेनवाससाच्छाद्यनिधायपल्लवैर्व पल्लवैर्वृक्षादिपात्रे धेयपुरुषसक्तादिस्वनेःस्वगृहमानयेत् त
तोग्रहमागत्यदेवंप्रार्थयेत् भगवन्निमंतेसिदमेशपुराणपुरुषोत्तम प्रातस्त्वांपूजयिष्यामिसान्निध्यंकुरुवैशव क्षीरादधिमहाना
गशय्यासंस्थितंविग्रहं प्रातस्त्वांपूजयिष्यामिसन्निधोभवतेनमः विदेदयाम्यहंतुभ्यंप्रातर्दमनकंभगवं सर्वथासर्वदाविज्ञानमस्तो
त्रमंत्रैरेवं इष्ट्वामंत्र्यदत्त्वार्घतस्मैपुष्पांजलिंपुनः भ्रमितंतदमनकंकुंभस्योपरिसंस्थितं भ्रस्त्रेणसर्वतोरक्षेत्कवचेनावगुंठ
येत रक्षेद्राचक्रमंत्रेणनृहरेर्मनुनाथवा ततोब्राह्मणान्पुरतोगीतवादित्रादिनिशांजागरणंकुर्यात् ततःप्रातःस्नायस्नो
याद्भिर्नित्यपूजांचरित्वानैमित्तिकीकुर्यात् तद्यथा पूर्वेदिनाधिवासितंदमनकंदेवगृहाणमदनुग्रहात् इमांसांवत्सरींपूजा
भगवन्परिपूजयेति मूलमंत्रसंपुटितेनमंत्रेणदेवायदमनकमर्पयेत् ततउत्तरार्धेन मणिविद्रुममाल्यामिषारकुंकुमादिभिः
×दूर्वादलयुतंगृहीत्वा ॐदेवदेवजगन्नाथवांछितार्थप्रदायक हृदिस्थान्सूरयन्कामान्ममकामेश्वरीप्रिय इदंदमनक × राम
इयंसांवत्सरीपूजातवास्तुगरुध्वज वनमालांयथादेवकौस्तुभंसततंहृदि तद्वद्दमनकोमालांपूजांचहृदयंवह आनताज्ञा ५८

नताबाधिनस्तंयत्नबार्द्धनं तत्सर्वंक्षमतांयातुत्वत्प्रसादाद्ध्रमापते जितंतेपुंडरीकाक्षनमस्तेविश्वभावन नमस्तेहृषीकेशमहापुरुष
पूर्वज मंत्रहीनंक्रियाहीनंभक्तिहीनंजनार्दन यत्पूजितंमयादेवपरिपूर्णंतदस्तुमेति देवप्रार्थयित्वादेवंप्रणम्यभूषणवस्त्रादिभि
र्गुरुंसंपूज्यनत्वाब्राह्मणान्भोजयेत् स्वयंचपारणंकुर्यात् पारणाहद्वादश्यल्पाभवत्रैव पारणाहनुलभ्यतद्वादशीघटिकापिवा तदा
त्रयोदश्यांप्रयापिब्रह्मरमनापणे तथा माधवेदमनारोपःस्यान्मधौसितेयदि वैशाख्यांश्रवणेनागेकर्तव्यंदमनार्पणमिति मा
धवेवैशाखे तद्वादशयामित्यर्थः नागपंचम्यां ज्येष्ठशुक्लद्वादश्यांवटसावित्र्यांव्रतारंभोलाभविष्ये ज्येष्ठमासिसितपक्षेद्वादश्यां
जनीमुखे व्रतंत्रिरात्रमुद्दिश्यदिवारात्रित्रिरात्रेवेति भाषाढशुक्लद्वादश्यांतमनुद्धारणंश्रवणेऽर्कतो नक्षत्रोःपरंपरंये
गडेतिहिलांछितारिति नारदीयेपि श्रविष्ठानवतुसंयुक्तंचक्रमादायवैष्णवः धारयत्सर्वगात्राणिविष्णुसायुज्यमश्नुतइति तच्छ्र
विषयं नत्रास्त्रेणादेः यथाशस्त्रशानमंकाष्ठंश्रुतेरस्त्रंकर्मसु तथाचक्रांकितोविप्रःसर्वकर्मसुगर्हितइत्याश्वलायनोक्तेः
हिजंतुसप्तमुद्राहिलिंगांकिततनुंनरः संभाष्यरौरवंयातियावदिंद्राश्चतुर्दशेतिनारदीयात् तथा शंखचक्रमदायस्तकुर्यात्तना

यसेनवा सम्भृद्वद्भिःकार्यःसर्वस्माद्विजकर्मणइति शैवपुराणेपि शंखचक्राद्यंकनंचगीतनृत्यादिकंतथा एकजातेरयंधर्मो
नजातुस्याद्विजन्मनइति एतेषांचविधिनिषेधानांवत्सवद्वत्सवपरतयाव्यवस्थितिर्वाचत् वरंवरंद्विविधानामपिनिर्मूलतामा
हुः श्रावणेशुक्लद्वादश्यांपवित्रारोपणमुक्तंरामार्चनचंद्रिकायां श्रावणस्यसितेपक्षेद्वादश्यांशोभनादिभिः उक्तःसुदाम्नकर्त
व्यःपवित्रारोपणात्मवः पाद्मे ऊर्जव्रतंमधोदलाश्रावणंतदुपर्जनं चंत्रचंदमनारोपमकुर्वाणोव्रजत्यधः पवित्रारोपणंवि
ध्रातश्रावणेनभवेद्यदि कार्तिकवधिशुक्लार्कंकर्तव्यमितिनारदः शुक्लार्कःशुक्लद्वादशी हेमरूप्यमयैःसूत्रैतथाकोशेयपत्र
जैः कुशैःकाशैश्चकार्पासैःब्राह्मणाःकल्पितैःशुभैः कन्यपावापवित्रंस्यात्तनपुंभ्यल्यादिभिःकृतैः स्नात्वात्रिगुणितंसूत्रंत्रिगु
णीकृत्यशोधयेत् पृथक्पृथक्पंचगव्यैरद्भिःप्रक्षालयेत्ततः मूलेनाष्टोत्तरशतंगायत्र्यारामसंज्ञया शेषोदकेनाभिमंत्र्यपवि
त्राणिविनिर्मलेत् तत्रोत्तमंपवित्रंतुषष्यासरधृतैस्त्रिभिः सप्तभासहितंह्याद्यंपवित्रंमध्यमंस्मृतं साशीतीनाशतेनैवकनि
ष्ठंतत्समाचरेत् अष्टोत्तरंतदर्धेनवसूत्रैस्तेनवा जानूरूनाभिपर्यंतमुत्तमादित्रयंभवेत् अष्टोत्तरसहस्रेणविशोत्त

तपथशांरत्यायनभाष्याणामाशयः त्रिमुहूर्तशास्त्र्यस्यतुपंचधाविभक्तदिनचतुर्थभागरूपापराह्णव्याप्तिर्द्वितीयाविषयत्वं एवंच
सोमदर्शनादित्रिमुहूर्तव्याप्तिसंगउक्तेनतुसायाह्नेत्रिमुहूर्तमात्रसत्वे तत्रचंद्रदर्शनस्यव्यभिचारात् यत्तुकैश्चिच्चंद्रदर्शनमेवयागनिषेध
प्रयोजकंनत्रिमुहूर्तोद्वितीयाप्रवेशइति तन्न त्रिमुहूर्तास्त्यादिपूर्वाह्णस्यपाक्षिकानुवादकत्वापत्तेः एतच्चदिवासंधावेवप्र
वर्तते नरात्रिसंधौ अग्निमद्दिनतावतःसयस्यासंभवात् एतद्रूपापराह्णशब्दोपियौगिकःसन्द्वितीयभागपरत्र
तिचेत् न अपराह्णपदवैयर्थ्यापत्तेः यौगिकपारिभाषिकयोः परिभाषासार्थकापारिभाषिकग्रहणस्यैवयुक्तत्वात् संधि
निर्णयेतुरूढाविभक्तदिनपूर्वापरभागरूपयोः पूर्वाह्णापराह्णशब्दयोर्मध्याह्नशब्दस्यचयौगिकत्वमेव पूर्वाह्णगामित्वा
देभावर्तनपदस्यावाग्यवर्तनात्परतरश्चेत्यनयोःपदयोःस्वरसात् यत्वेतत्प्रकरणे भावेतत्पूर्वाह्णापराह्णस्तृतीय
रः मध्याह्नोस्तमयोःसंधिपरावर्तनमुच्यतइति तत्रभिलाह्नमेवयौगिकमर्थमनुवदति नत्वपूर्वापरिभाषांविधत्ते
यत्रत्रिमुहूर्तवाक्यमपिरूढाविभक्तदिनापरभागरूपमपराह्णमुपजीवेत् अतोदिनमध्येयराकदाचित्संधौपरदिनेपंचधा

PAGE(S) MISSING
NOT AVAILABLE

FOLIO NOS.
50-69

विभक्तदिनचतुर्थभागरूपसकलापराह्णव्यापिद्वितीयासत्वेचतुर्दश्यामन्वाधानंसंधिदिनेचयागइति एषाएवनिर्णयामृत
मदनपारिजातयोराशयोलभ्यते दृष्टिसमाप्तिश्चप्रतिपन्मध्यएवनपर्वमध्ये प्रतिपद्यप्रविष्टायांयदिदृष्टिःसमाप्यते
पुनःप्रणीयकृत्स्नेष्टिःकर्तव्यायागविघ्नमितिगार्ग्योक्तेः पौर्णमास्यांसंपरस्कालनामास्कात्यायनः संधिश्चेत्सोमवाऽर्धं
प्राक्पर्यावर्तनाद्वेः सापौर्णमासीविहितयासंपरस्कालविधीतिरिति आपस्तंबः पौर्णमास्यामन्वाधानपरिस्तरणं
पूर्वासुःसंपरवासूपरस्कालायाःसर्वक्रियतइति भाष्यार्थसंग्रहेपि अन्वाहितश्चास्तरणेपवासुः पूर्वेद्युरेतरवलुपौ
र्णमास्यां आवर्तनाप्राग्यदिपर्वसंधिरन्तरेवयागःक्रियतेसमस्तरति मेधातिथिः आधानानंतरापौर्णमासीचेन्मलमास
गा तस्यामारंभणीयादीनकुर्वतकराधनेति साचमलमासोत्तरंशुद्धकालेकार्या तत्रकामातिक्रमनिमित्ताविघ्नसृष्टि
रथारंभकार्यातत्प्रारंभइतिकेचित् तन्न पुरुषापराधकृतविहितकालातिक्रमरूपविघ्नसृष्टिनिमित्ताभावा
त् एवप्रकृतेष्टेःकालोनिर्णीतः विकृतिकालेपिश्रुतो यदीष्टायदिपशवेयदिसोमायज्ञेतसोमावास्यांयां

पौर्णमास्यांदर्शे पौर्णमासीकालिनोपांशुयाजाग्नीषोमीयादिविकाराणांपौर्णमास्यामेवामावास्याकालीनसान्नाय्यादिविका
राणांचामावास्यायामेवेतिव्यवस्थाप्राप्तावव्यवस्थार्थमिदंवचनं पौर्णमास्यायामावास्यायामितिविधेयकालगतकत्व
नस्यविवक्षितत्वेनैकस्यांपौर्णमास्यामेकस्यांममावास्यायांसांगप्रयोगोपपत्तात्संपरस्कालीनत्वार्थं चेतिनिर्णयितंत्र
रत्ने नचेष्टिपशुसोमानामनेकेषामुद्देश्यत्वात्तन्निमित्तोमावास्योपौर्णमास्योरुद्देश्यत्वात्तन्निमित्तश्चबाधःसंपरस्यादि
तिवाच्यं दृष्टिपशुसोमेषुनुगतस्ययोगत्वस्यैकस्योद्देश्यतावच्छेदकस्यामावास्यापौर्णमास्यनुगतस्यचपर्वत्वस्यवि
धेयतावच्छेदकैक्यस्यसद्भावात्तस्यपरिहर्तुंशक्यत्वात् प्रक्रतिविकृत्योरेककालसन्निपातेनिर्णयमारुकात्यायनः
आवर्तनान्प्राग्यदिपर्वसंधिःस्यात्तुतस्मिन्प्रकृतिविकृत्योः तदेवयागःपरतोयदिस्यात्तस्मिन्विकृत्याःप्रकृतेःपरे
णेति भट्टनयस्तुत्यादिश्रुत्यासंगायाविकृतेःपर्वणिविधानादानंतर्येणैवोभयोःकर्तव्यत्वेप्राप्तेक्रमःपूर्वादिवि
धीयते प्रकृतेःपूर्ववदारपूर्वमंतस्यादितिवचनमप्येतत्परमेव प्रयोगद्वयपर्याप्तपर्वसत्वेप्येतद्वचःप्रवृत्त्यंगीकारे

तुश्रुतपर्वाधिकरणकत्वबाधः नचैवमुत्पत्तौ तस्मिन्प्रकृतिविकृत्योरितिप्रकृतिप्रयोगसमाप्तिमारभ्य विकृतेः कर्तव्यत्वावगमेन
प्रतिपदधिकरणकप्रकृत्यपरार्थान्तरमुपविकृतिर्नततः प्रागितीवाक्ये श्रुतपर्वाधिकरणकत्वबाधापत्तेः किंच श्रुत्यपदार्थस्य
तिरिक्तायाएवप्रकृतेः पर्वाधिकरणकत्वेनविकृत्यककालत्वानाद्यपाएवाकांक्षितःक्रमुविधिः संधिमभितोयजतेतिवचनात्
प्रकृतिसमाप्तेःप्रतिपदीकर्तव्यत्वेनतन्मध्येविकृतिप्रसंगोपिनकिंचिद्बाधकं नकर्मणिकमारंभरत्यत्रतुनश्रुतिर्मूलंकिंतुप्र
योगप्राप्तभावभंगप्रसंगः संचात्रप्रतिपत्प्रतीक्षयाविकृत्यननुष्ठानेप्यावश्यकः अन्यस्यतत्रेवितरत्पादिराणेकादाहृतं
लिंगदर्शनमप्येवंव्याख्येयं अन्यथादर्शस्यपौर्णमासस्यवाप्रयोगस्यमध्येग्रहाद्याङ्गानंस्यात् नस्याज्ञातःपर्वद्वयसाध्य
तन्मासप्रयोगमध्येकाम्यादीनामन्येषामपिकर्मणां अतस्ताङ्गपर्वसत्वएवक्रमविधिः तदभावेआवर्तनप्राक्संधावपिप्र
वृत्तिरेवविकृतिः संधिदिनेतुप्रकृतिमात्रं तंत्ररत्नग्रंथेप्येतत्परएव अउत्तराईतुनकोपिविरोधइतिदिक् पशोःकालनि
र्णयगोविंदाणवैकात्यायनः अहरहर्भवतिनियतःपर्वसंधिःपरस्तात्कृत्वातस्मिन्नहनिपशुंसंज्ञपयेत्वा आरभ्या

DR. BHAU DAJI MEMORIAL

धप्रकृतिरर्थेचैवंसंधिःपुरस्तात्कृत्वातस्मिन्प्रकृतिमयजेतस्यात्कृःसएव आग्रयणकालानाद्यापस्तंबः वर्षास्वश्यामकैर्य
जेतशरदीव्रीहिभिर्वसंतयवैरितिबौधिकेपि पशुत्वंपूर्णमासाङ्गदर्शेनवेज्ययेति नवेज्याआग्रयणेष्टिः दीपि
कायां दर्शेत्याःपरमुत्कृष्टमाग्रयणकंप्राक्पौर्णमासाच्चतदितिपक्षेतमन्वाधानं अन्वाहार्यकंदर्शश्राद्धकमितिदिक् ६
तीष्टिकालः अथपिंडपितृयज्ञः तत्रश्रुतिः अमावास्यायामपराह्णेपिंडपितृयज्ञेचरंतीति अत्रयःपरोविप्रकर्षः
स्तूर्यचंद्रमसोःसापौर्णमासीयःपरमःसन्निकर्षः सामावास्यातिगोभिर्लोकैरसावास्यापरंयंपिसूर्यचंद्रमसोःपरमसन्नि
कर्षंवदंत्यपसर्पणशक्तेस्तथापितत्रकर्मानुष्ठानाशक्तेतद्दर्शनात्तंलक्षयति अतएवयदूर्ध्वंचंद्रमसंनपश्यंतितदूर्ध्वः पिंडपितृय
ज्ञेचरंतीतिसूत्रं यदेवैषमपरपक्षादर्शनपश्चादर्धपित्र्यानिवपंतितिश्रुतिःसंगछते अतोमावास्यातिथेरपराह्णव्या
पिन्यांदर्शस्याश्वलायनापस्तंबसूत्रवृत्तिभाष्यकाराः यौक्तिकंतु अमावास्याशब्दस्यप्रयोगस्तावतितिथिविशेषसार्वज्ञनानेनि
र्विचारः तत्रैकदेशवर्तिन्योपिपरमसन्निकर्षस्यसंभवत्येवप्रकृतिनिमित्तत्वं चक्रियपदरवचक्रस्यैवेश्वरेवपदरवचविश्वे

चेषादेवानां यद्यपितिथिविशेषलक्षणान्यथापिनिरूढत्वात्सेवयुक्तानाहोरात्रे आधनिकी चंद्रादर्शनंतु भ्रमायुक्तापरा
ह्णव्याप्तारात्रेरविशिष्टं इष्टगहोरात्रपूर्वभाव्युषःकालिनेतुचंद्रदर्शनपूर्वीहोरात्रवर्तित्वान्नविरुद्धं अथपुरस्तात्पदसा
र्थक्यायतदेवविरुद्धं तदापरस्तात्परसार्थक्यायसंध्यतरात्रिहोरात्रगतमपितत्तथास्यात् अतोपराह्णपुक्तेवाभावास्याप्रा
नतुसंधेरायहरंति अपराह्णस्त्वत्रपंचधाविभक्तदिनीयत्योभागस्तिष्ठतिकारंक्व दिनस्यपराह्णस्पर्शाभावेनपूर्व
दिनएव तत्रस्मृत्यापापादितचंद्रसयस्यांतरदिनेचतारश्याभ्यंइदृष्टःसत्वात् यथाहहारितः चतुर्दश्यष्टमभागशे
णाभवतिचेद्दमा भ्रमावास्याष्टमभागंकलभवेदणुरिति पूर्वाह्णेवदेवानामपराह्णःपितॄणामि
त्यस्यपितृयज्ञप्रकरणेपाठात्रेधाविभक्तदिनात्यमागस्तायुक्तः हारितवचस्तूपवासपरं तत्रकृत्यदर्शनेषुपरत्रा
न्नपश्चादृश्यतेतदरूपवसदितिश्रुतेः यायन्नकाल्कृष्टिनाभाष्याकृत्संधिमुद्दिश्यरात्रेप्रायःपंचधाविभागंचानुरु
ध्याचरंति तत्रकार्तीयानांतावत्पितृयज्ञोदर्शयागागतस्त्रदिनएवचतत्कार्यं नतुनियमनाभयुक्तएवापराह्ण पू

र्वेद्युःपितृभ्योयज्ञेनिष्क्रीणीयान्तरमहर्देवान्यज्ञेतीतिश्रुतेः भ्रमावास्यायामपराह्णत्यमावास्यापरस्यकर्मपरत्वाच्च पितृयज्ञो
नवतिवारतरमिति तेनारीयाद्दानंतु निर्दिगानुसंधिमत्येवाहोरात्रेवुष्यानमिति आश्वलायनानांसर्वाधानिनातावद्दर्शि
णाग्निकपितृयज्ञानरंपृथगवपार्वणं पक्षांतकर्मनिर्वर्त्यवैश्वदेवंचसाग्निकः पितृयज्ञंततःकुर्यान्नोचेद्दायंकुर्वन्नितिवा
क्यात् पक्षांतमन्वाधानं अनाहार्यकंपार्वणआद्यं तत्रचानग्निकदर्शपार्वणहोमः तथाचपरिशिष्टं पूर्वामावास्यान्तत्र
नवंपार्वणंतदाहिताग्निः पिंडपितृयज्ञंस्थालीपाकंत्यनाहिताग्निस्कंतरंतरेणव्यतिषज्यति आहिताग्निपार्वणेचपिंडपितृय
ज्ञकल्पाभावादग्नेसुतयापाणिष्वेवेति ब्राह्मणानांपाणिषुहोमइतिच आहिताग्निःसर्वाधानी अनाहिताग्निस्त्वर्धाधानी
केवलस्मार्ताग्निमान्वेतिसांप्रदायिकाः अनयोस्तुर्योक्तकालनिर्णयपक्षेसर्वेराश्राद्धपितृयज्ञयोस्तिस्मिन्नेवविशेष
रूपेव्यतिषंगएव कालेक्वात् अयोकरणंचस्मार्ताग्नौ भाष्यवृत्तिसंप्रदायेनुसंपूर्णपर्वणिव्यतिषंगएव कालेक्वादव
रूपं, पर्वणेनुपूर्वदिनेपितृयज्ञोपचरुश्रपणादिसकलेतिकर्तव्यताकंआद्यं परदिनेनुपितृयज्ञः कालभेदनतंत्रन्यायाप्र

ष्टेः । एतेनपूर्वेद्युरेवव्यतिषंगषंगरत्यपाक्षी कालभेदादेवचपिंडयज्ञतंतंतः कुर्यात्तत्रोन्नाहार्यकंबुधृतिक्रमानुरूपनएव
गनुष्ठानमप्यपाक्षं एकादिनोयेयज्ञवप्रयोक्रम „विधिराकांक्षितनियमार्थेषुसंभवीमन्त्रादिनोयेषुनाकांक्षितापूर्वविधानायो
गात् एवंचयद्यपिपूर्वेद्युर्वार्षिकाप्युच्चरुश्रवणादिकासर्वापित्र्यसंतिकर्तव्यतापाततोभूतिस्तथापियद्यदन्नमुपभक्तंत
त्तत्स्थालीपाकेनसरपिंडार्थमुद्धृत्येतिसूत्रंव्याख्यार्थस्यनात्रापूर्वःस्थालीपाकश्चोयतेसर्वश्राद्धेषुप्रसंगादनिष्टंचतत् ते
नानुवादएवायं यत्रस्थालीपाकोविहितस्तत्रतेनभक्तशेषेणचपिंडनिर्वपणंयत्रयत्रतुस्थालीपाकविधिर्नास्तितत्रभक्त
शेषेणचकेवलेननिर्वपणंभवति आचार्येनाष्टौश्राद्धान्युक्तानि आन्वष्टक्यंचपूर्वेद्युर्धर्मास्मास्यपार्वणं का
म्यमभ्युदयेष्टम्यामेकोद्दिष्टमथाष्टमं तत्रपूर्वेषुचतुर्षुस्थालीपाकादन्नमुद्धृत्याग्नौकरणं अग्निसमीपेस्थालीपाके
नभक्तशेषेणचपिंडनिर्वपणं पिंडपितृयज्ञसंकल्पस्यतेषुविधीयमानत्वात् तच्चसाधितमेवप्राक् उत्तरेषुचतुर्षुभोजनार्थ
दन्नमुद्धृत्यधृताक्तंहस्तावाणिहोमः श्राद्धेनसमीपभक्तशेषमात्रेणपिंडनिर्वपणं तेषुस्थालीपाकविधभावात्पिंड

पितृयज्ञसंकल्पप्राप्त्यभावाच्च तत्रायंशेषोबातरभक्तशेषेणसहराशिन्नावस्तरणंस्रेरवोत्तिरदक्षेत्यादिपत्नीप्राशनांतंभवति अग्नौक
रणादितुनभवति अन्यच्चातिप्रणयनादिसर्वंनभवतीतिहनिग्रंथस्यालोचनेतुलेरवाकरणादिकंवभवतिनचरुश्रपणादिका
युक्तंवेदमुक्तमितिकेचित् चरुश्रपणादिप्राप्तेरभावात् अथाग्नौकरणादिपथोक्तपुरस्तादितिसूत्रमतिदेशार्थमितिचेन्न उ
द्धृत्यधृताक्तमन्नमनुज्ञापयत्यग्नौकरिष्यकरवैकरवाणीतिवाप्रत्यभिज्ञायतेकुरुष्वकुर्वंतिसूत्रांतरमथेत्यादिसूत्रमुक्तं अतोय
थोक्तमित्याफरणेनरकालीनानवमश्राद्धावदानादीनतिदिशतिनूप्राक्कालिनानपिश्रपणादीन् यत्तुयद्यदन्नमुक्तंतत्तत्स्थालीपा
केनसरपिंडार्थमुद्धृत्येतिसूत्रं तत्रापिस्थालीपाकस्योरणएवकर्मत्वेनान्नसाहित्यनपिंडार्थत्वेपि उरणेतुतस्यप्रतिपाद्यत्वमे
व करणंतत्पक्वसंज्ञातियमेवान्नं अतोनपिंडदानमपिचरुश्रपणप्रयोजकं वस्तुतस्तु सर्वश्राद्धेतिप्रणयनादिपित्र्यसं
तिकर्तव्यतानप्राप्नोत्येव आन्वष्टक्यंचपूर्वेद्युरित्यापस्तंबचतुर्धायेषुसाग्निकानांवक्ष्यमाणोविधीयतइत्याचार्येणपित्र्यसं
तिदेशप्रसज्यमानाग्रःश्राद्धेतरपरिसंख्यानात् पित्र्यश्राद्धेरुत्तरस्मिन्नुत्तरेषुचतुर्धापित्र्यतनुवादकंविधानंवाक्यभेदात्

अश्वभावेतुविप्रस्यपाणावेवोपपादयेदितिमानवेनपाणिग्राह्यश्च अभावस्त्वपरिग्रहनाशदेशांतरस्थिवपरिसंख्यामप्यविशि
ष्टः अएवतंतुरप्योक्तत्वोपाधिकमुन्नरार्द्धोक्तंचतुःष्वपि ग्राह्यपरिसरव्यात्वपीयंनत्रिरोषा अत्रैवावर्यतीत्यत्रैव
वशब्देनपंचपंचनखाभक्ष्याइत्यत्रैवपंचपदेना त्रापिचतुःपदेनश्वैवपरिसरव्यानात नचपरिसंख्यायकानुवादकयो
र्वैपरीत्यं अश्वभावनिमित्तकस्यपाणेःसाग्निकर्तृकेष्वाज्यहोमादिचतुर्थग्राह्यः साग्निनोमित्यस्यानुवादत्वायोगात अश्व
भावःपरिसंख्यावाचुतत्साध्यंचरुश्रपणादिरनिरसमेव रतिश्रीमिमांसकशेकरभट्टात्मजनीलकंठकृतेभगवंत
भास्करेसमयमयूखरत्नादिकालनिर्णयः अथश्रपणनिर्णयःउच्यते दृष्टकार्य्यः पूर्णिमाप्रतिपत्संधौ
राहुःसंपूर्णमंडले ग्रसतेचंद्रमकंचदर्शप्रतिपदंतरे दृश्यसिद्धः गवाक्षिप्रदानेनसम्यग्दर्शनयुक्तेगंगास्नो
नेनतत्फलंस्याद्राहुग्रस्तनिशाकरे पुनस्तत्रदशसंख्यसुरद्रुतमिति भारते गंगास्नानंतुकुर्वन्तथश्रपणंचंद्रसूर्ययोः
ग्रहनदीषुचान्यास्तुस्नानंकुर्यादयाविधि गंगायाश्चलाभेन्यास्तुस्नानादिकुर्यादित्यर्थः महानद्योह्यास्ते गो

रावरीभीमरथीतुंगभद्रावेणिका तापीपयोष्णीविंध्यस्यदक्षिणेतुप्रकीर्तिताः भागीरथीनर्मदाचयमुनाचसरस्वती विशोकाचवि
तस्ताचविंध्यस्योत्तरतःस्मृताः महानद्यस्तथावेत्रवत्यः वापीकूपतडागेषुगिरिप्रस्रवणेषुच नद्यांनदेवखातेसरसीष्वंतर्धानेषु
उत्सादकेनवास्नायात्श्रपणंचंद्रसूर्ययोः ग्रहपूर्वंपूर्वाभावेउत्तरोत्तरानुकल्पः उक्तंच मार्कंडेयः शीतमुत्सादकात्पुण्यम
पारकंपरादकात् भूमिष्ठमुध्दतात्पुण्यंततःप्रस्रवणोदकं ततोपिसारसंपुण्यंततःपुण्यंनदीजलं तीर्थतोयंततःपुण्यंम
हानद्यतुपावनं ततस्ततोपिगंगांबुपुण्यंपुण्यस्ततोब्धिः व्यासोपि सर्वगंगासमंतोयंसर्वव्याससमाहिताः सर्वभूमि
समंस्नानंश्रपणंचंद्रसूर्ययोः उत्सादकमातुरविषयं आदित्यकिरणैःपतंपुनःपूतंचवह्निना अतोव्याधातुरःस्नाया
च्छ्रपणंपूतसलिलैरितिव्याघ्रोक्तेः मासभेदेनतत्रानांपुण्यत्वंदेवीपुराणे कार्तिकेश्रपणंश्रेष्ठंगंगायमुन संगमे मार्गे
तुश्रवणंप्रोक्तंदेवीकायांमहामुने पौषेतुनर्मदापुण्यामाघेसन्निहिताक्रमा फाल्गुनेवरणापुण्याचैत्रे पुण्यासरस्व
ती वैशाखेतुमहापुण्याचंद्रभागासरिद्वरा ज्येष्ठेतुकौशिकीपुण्याषाढेतापिकानदी श्रावणेसिंधुनामातुतथा

भाऽतुच्चेदिका आश्विनेशरयश्चेष्टातपापुण्यातुनमेदेति तत्रैव गोदावरीमहापुण्यचंद्रराहुसमन्विते सूर्यचराहुणाग्रस्तेतमो
भूतेमहामुने नमेदातोयसंस्पर्शे कृतकृत्याभवंतिते क्षेत्रविशेषोपि गंगाकनखलेपुण्यप्रयागः पुष्करतथा कुरुक्षेत्रमहापु
ण्यराहुग्रस्तेदिवाकरे अत्रश्राद्धमुक्तंमहाभारते सर्वस्वेनापिकर्तव्यंश्राद्धंराहुदर्शने अकुर्वाणस्तु नास्तिक्यात्सकृगा
रीवसेदिति पंकरत्यापकरणेदोषस्त्वथः तत्रामनकार्यं श्रापयन्नाती र्थेचचंद्रसूर्यग्रहेतथा श्रामः श्राद्धंजःकुर्याद्ध
द्धःकुर्यात्सदेवहिरतिशतातपोक्तः अत्रात्रार्यापिस्नानादारुदेवलः यथास्नानंदानंचस्तूर्यस्यग्रहणे दिवा सोमस्या
पितथारात्रौस्नानंदानंविधीयते अत्राशौचेनापिस्नानादावदृष्टदोषः स्तूतकेमृतकेचैवनरोराहुदर्शने
तावद्दोषभवेद्धुद्धिर्यावत्सूर्यंनपश्यते दोषविशेषफलातिशयमाहव्यासः रविग्रहःसूर्यवारसोमसोमग्रहतथा चूडाम
णिरितिख्यातस्तदानंतफलंभवेत् वारेषन्येषुयत्पुण्यंग्रहणेचंद्रसूर्ययोः तत्पुण्यंकोटिगुणितंयास्यचूडामणास्मृत
मिति षट्त्रिंशन्मते सर्वेषामेववर्णानास्तुकराहुदर्शने स्नात्वाकमोणिकुर्वंतभूतमन्नंविवर्जयेत् पंचमन्ने

त्यान्ये ग्रहणोत्तरमपिभक्षीतेत्यर्थः एवंचतेसतकोक्तिःस्नानार्थानान्यकर्मीत्यागार्थो नतुक्लेशप्रापदेन स्मार्तकर्मपरित्यागो
रहारन्यत्रस्तुतकरति शिवरस्य सूर्योग्रहणेयावन्नावत्कुर्याज्जापादिकं नस्पर्शेन्नचभक्षीतस्नात्वाभक्षीतमुक्तयोरिति फलविरो
धाग्रसपुराणे उपमन्युलक्षणेग्रहणचंद्रसूर्ययोः पुण्यंकोटिगुणंमध्येमुक्तिकालेत्वनंतकमिति दानमुक्तंभरद्वाजे भय
नेविषुवेचवग्रहणेचंद्रसूर्ययोः पात्रभूतायविप्रायभूमिंदद्यात्सदक्षिणां यद्यपिपूर्वसंवत्सरव्यासमन्वितारत्नकृतथापितत्कालेण
स्कृत्यर्थं दानस्यावश्यकत्वार्थंच नतुपात्रत्यागनयस्मैकस्मैचिद्दानप्रतिपादनार्थं पात्रलक्षणंदानमपस्वदृश्यते अनुकल्प
मारद्वाजायनः श्रोत्रियायश्रोत्रियायवापिपात्रवापात्रमेववा विप्रब्रुवोपिवाविप्रोग्रहणेदानमर्हतीति भारते भूमिर्गावःस्वर्णं
वाधान्यंवायथाशक्तिं तत्संवत्सरणेदेयंआत्मनःश्रेयस्कता पुण्यकालमाहनारदः संक्रांतौपुण्यकालस्तुषोडशांशमयतःक
लाः चंद्रसूर्यपरागेचयावद्दर्शनगोचरइति अत्रकेचित् राहुदर्शनेस्नायाद्दानंचकुर्यादित्यादिभिर्वाक्यैरदर्शनेस्नानादिविधी
यते दर्शनंचचाक्षुषं तच्चस्वकीयमेवनिमित्तं परकीयदर्शनस्यपरप्रतिनिमित्तत्वाभावात् एवंचायमर्थःसंपद्यते स्वयंग्र

ग्रहणेदृष्टस्नानादिकर्तव्यंनमेधातिथेरित्याहुः तदयुक्तं एवंसंध्यस्यस्नानादिनस्यात् तथानक्षेतोयंतमादित्यंनास्तंयंतंकदाचन नोपरिक्रूनवारिस्थंनमध्यंनभसोगतमितिवाक्येनस्नातकानांग्रहणदर्शनेप्रतिषिद्धेतेषांस्नानादिनस्यात् यदिपरंतत्रेष्टापत्तिःक्रियते तथासति सूर्यग्रहेयदारात्रौदिवाचंद्रग्रहस्तथा तत्रस्नानंनकुर्वंतदयारात्रंचनकंचित्प्रतिनिषेधोनुपपन्नःस्यात् रात्रौसूर्यग्रहणस्यदिवाचंद्रग्रहणस्यज्ञातस्यदर्शनाभावेनस्नानादेरप्राप्तत्वात् किंच यदिदृष्टग्रहणंस्नानादेर्निमित्तंतथासत्यदृष्टेपिसूर्यग्रहणेविशेषणंदर्शनंनविवक्षितंस्यात् यस्मोभयोरहोरात्रिनिमार्डित्यत्रेवहविषउभयत्वं अतःकेवलंग्रहणमेवनिमित्तमितिवक्तव्यं तच्चज्ञातमेवनिमित्तं सर्वनिमित्तानांज्ञातानामेवनैमित्तिकप्रयोजकत्वमितिविज्ञानेश्वरादिभिस्तत्रतत्रनिरूपितत्वात् तच्चज्ञानंशास्त्रीयमेव नलौकिकं नचैवंद्वीपांतरजातंद्वीपांतरेपिप्रयोजकंस्यादितिवाच्यं द्वीपांतरज्ञातस्यद्वीपांतरेरात्रिदिनेनातत्वेनाप्रयोजकत्वात् क्वचिद्देशेदृष्टंदेशांतरेचमचछब्दवदुभयत्वेवप्रयोजकं नचैवंदर्शनंग्राह्यमित्यत्रेवास्तुसमंदर्शनंग्राह्यमितिवाच्यं अष्टमीरोहिणीयुक्तानिस्यर्थेदृश्यतेयदित्यादिषुशास्त्रदृष्टेपिदृशिप्रयोगदर्शनात् तेनप्रत्यक्षदर्शनेवस्नानंनिमित्तमितिकेषांचित्प्रलापःस्त्रैणोन्यायविरुद्धउपेक्षणीयः अस्तास्तविषयेमनुः चंद्रग्रहेसूर्यग्रहेनाद्यादास्नात्वाविशुद्धयेः अमुक्तयोरस्तगयोर्दृष्ट्वास्नानंपरेहनि नूनुरपि रग्रस्तावेवस्तमानंतुरविंदृष्ट्वाप्नुतायथा तथा परेह्नुदयेस्नात्वाभ्यवहरेन्नरइति वैधमाह्यासः नाद्यात्सूर्यग्रहात्पूर्वंअक्रिसायंशशिग्रहात् ग्रहकालेचनाश्नीयात्स्नात्वाश्नीयादिमुक्तयोः मुक्तेशशिनिभंजीतयदिस्यान्मध्यतोनिशा विशेषमाहवृद्धवसिष्ठः ग्रहणंतुभवेद्रात्रौप्रथमादधियामतः भंजीतावतनात्पूर्वंपश्चिमप्रथमार्धयः रवेस्त्रावतनाद्ध्वंभवंगिवनिशीत्यतः चतुर्थप्रहरेचेत्स्याच्चतुर्थप्रहरादधः रात्रौप्रथमयामांतरग्रहणंचेन्मध्याह्नात्पूर्वंभंजीत रात्र्यंतयामचेद्रात्रिप्रथमयामात्पूर्वंभंजीत दिनतृतीयप्रहरचेद्विग्रस्तास्तपूर्वंदिनस्याद्रात्रात्प्राक्भंजीत अर्धश्चतुर्थप्रहरेचेद्विग्रहणंतदारात्रेश्चतुर्थप्रहरादधोभंजीतपरंकिंतुसूर्यग्रहेपूर्वयामचतुष्टयंत्याज्यं चंद्रग्रहेयामत्रयमित्येवं परमितिमाधवः तथाचवृद्धगौतमः सूर्यग्रस्तुनाश्नीयात् पूर्वयामचतुष्टयं चंद्रग्रहेतुयामास्त्रीन्बालवृद्धातुरैर्विना बालादिविषयमात्यं अराक्रूनमध्यक्रमेध्याक्रूनमुसगवे

संगवेचेत्स्यात्रप्रर्वेभुंजिमाचरेत् शशिग्रस्योमत्रयापवादमाह वसिष्ठः ग्रस्तोदयेविधोःपूर्वंनारभोजनमाचरेत्तति
वेधांतरेमाहो त्रयोदश्यादितोवर्जेदिनानानवकंध्रुवं मंगल्येषुचसर्वेषुग्रहणेचंद्रसूर्ययोःइति अन्यत्रापि द्वादश्या
दित्रतीयातोवधरंतुग्रहस्मृतः एकादश्यादिकःसौरेचतुर्थ्यंतःप्रकीर्तितः इंदुसंपूर्णग्रहे खेऽग्रहेभयतोदिनत्रयं
ग्रहंखेऽग्रहेत्योरितिवचनात् अत्रकाम्योपवासमाहदक्षः अयनेविषुवेचैवग्रहणेचंद्रसूर्ययोः अहोरात्रोषि
तःस्नात्वासर्वपापैःप्रमुच्यतइति पुत्रवद्गुरुस्तस्यतुनभवति संक्रांत्यामुपवासंचक्षयेकादशीवासरे चंद्रसूर्यग्र
हेचैवनकुर्यात्पुत्रवान्गृहीति अत्रहेमाद्रिः यद्यशीनोग्रस्तोदयः स्यस्यग्रस्तास्तोवातदापुत्रवद्गृहिणाउपवासो
नकर्तव्यः सायंग्रहणेचेत्स्यादपराह्णेनभोजनं अपराह्णेनमध्याह्नमध्याह्नेनतुसंगवइतिमार्कंडेयवाक्यस्थेतत्पर
त्वादित्याह भाधवस्तुतस्याप्यभोजनमित्याह पुत्रवैचैतत् तत्रयुक्तोपवासस्यनिषेधायमुदाहृतइतिवाक्यशेषेण
विहितकाम्योपवासस्यैवनिषेधोनानुषंगप्राप्तस्य नानुषंगश्रुतोग्राह्योयतोनित्यमुपोषणमितिवाक्यात् ननुतस्यपु

MEMORIAL

क्तंनतद्दोषेनविहितत्वंकिंतुतद्धेतुकत्वमात्रं तद्धेतुकत्वेचानुषंगप्राप्तेप्युपवासस्तीतिचेत् उच्यते द्वादशतत्रोपवासस्यैवप्र
तिषेधोनानुषंगप्राप्तस्य तत्रैवोपवासशब्दस्यारूढत्वात् अन्यथोपवासव्रतंचरेदित्यादिषुव्रतशब्दसाहचर्यात्संकल्पोसिद्ध
वपिकेवलोपवासविधिषुसंकल्पात्तिरेः भोजनरूपनिषेधोउपवासशब्दलक्षणिकः गौणमुख्ययोर्मुख्यस्यैवग्रहणंचि
त्यात् ग्रहणभोजनेप्रायश्चित्तमुक्तंकात्यायनेन चंद्रसूर्यग्रहेकृत्वाप्राज्ञापत्यनभ्रश्यति तस्मिन्नवदिनेकृत्वात्रिरात्रेणैवभ्र
श्यतीति तस्मिन्नदिनेपूर्वोक्तप्रतिपादितयामात्मकवेदधमश्यति इतिग्रहणनिर्णयः अथसंक्रांतिर्निरूप्यते
नागरखंडे रविःसंक्रमणंराशासंक्रांतिरितिकथ्यते वसिष्ठः अयनेविषुवेचैवतस्रःषडशीतयः चतस्रोविषुवत्यश्चसं
क्रांत्याद्वादशस्मृताः मघकर्कटसंक्रांतिर्हस्तकन्यागृहिणायने विषुवतीतुलामेषातयोर्मध्येततोपराः कन्यायांमिथुने
मीने धनुष्यपरवर्गतिः षडशीतिमुखाःप्रोक्ताः षडशीतिमसाफलैः वृषसिंहकुंभेषुसंस्थवयदारविः एतद्विष्णुपदं
नामविषुवादधिकंफलमिति वारसंक्रांतिशेषतःपुनरासांसत्यधात्मुक्तंदेवीपुराणे मंदामंदाकिनीध्वांक्षीधोराचैवमसदरी

रासभीमिश्रीतामोक्षासप्तधास्मृत स्वर्यंधोराविधौ चोंसीमौमवारमहोत्री बुधेमंदाकिनीनाममंदास्करपुरोहिते मिश्रिता
भृत्रवारस्याऽरक्षसीतुरानश्चर तथा मंदाधवेषुविज्ञेयामूरामंदाकिनीतथा सिंग्रश्चोंसीविजानीयाऽउग्रयोगाप्रकीर्तिता
चर्मरोदरीसेयाकूरक्रैस्वैश्चराक्षसी मिश्रिताचेवनिर्दिष्टामिश्रितस्यैश्चसंक्रमरति ध्रुवाणिरोहिण्युत्तराश्रयंच मृदुनिर
वतीचित्रानुराधामृगः क्षिप्राण्यश्विनीरुलपुष्याः उग्राणिपूर्वात्रयंभरणीमघाच चराणिपुनर्वसुधनिष्ठाश्रवणस्वाती
शततारकाः क्रूराणिज्येष्ठार्द्राश्लेषामूलानि मिश्रितानिविशाखाकृत्तिकाः आस्फुचपुण्यतमाःकालस्तत्रवोक्तः त्रिंचतुःपंचस
प्ताष्टनवदशैकादशद्वादशत्रयोदशैकं क्रमणयोकोद्यतातत्पुण्यापारमार्थिकंरति वसिष्ठः संक्रांतिसमयःस्वल्पोऽस्तीयःपिशितेक्षणैः
तद्योगाज्ञेयश्चोर्ध्वत्रिंशान्नाड्यःपविंत्रिताइति अधस्त्रिंशदूर्ध्वंचत्रिंशदितिकेचित वस्तुतस्तु अधःपंचदशोर्ध्वंचपंच
दशेत्येवंत्रिंशदितिस्थं तथाचदेवीपुराणे अतीतानागतोभागोनाड्यःपंचदशःस्मृताइति संक्रांतोविहितोप्रतिषिद्धस्ता
नाध्ययनादेःपालनंभोगः जाबालः संक्रांतीपुण्यकालस्तुषोडशोभयतःकलाइति कलानाड्यः एषाचवासिष्ठादिवा

क्यानांअविशेषात्तर्यसंक्रांतिपरत्वं अत्रबाल्यकालोक्तिःपुण्यतिथ्योत्पत्त्यर्थानपुननियमार्थी अतएवशातातपः यायाःसंक्रिता
नाड्यस्तास्तुःपुण्यतमास्मृताइति वसिष्ठः मध्यतुषिषुवेपुण्यंप्राग्विक्षेदक्षिणायने षडशीतिमुखेतीतेभतीतेचोत्तरायणेइति
अत्रचशब्दादुत्तरायणेनागतेतिपुण्यमितिरुमाहिः तत्रप्रमाणंविष्णुधर्मे ध्रुवेवर्ते त्रिंशत्कर्कटकेनाड्यामकरेतुदशाधिके
इति स्कांदे कुलीरविंशदाद्यामकरेत्रिंशदुत्तमाइति कुलीरःकर्कटः वसिष्ठः त्रिंशत्कर्कटकेनाड्यामकरेविंशतिः
स्मृताइति गौतमः अर्वाक्षडशीतेर्नाड्यस्तत्परतःषोडशैवतु एतावदक्षिणेपूर्वेअतीतेचायनेइति अत्रापिन्यूनाधिका
धरिकानोरेवंकल्पव्यवस्थाविज्ञेया वसिष्ठः वर्तमानतुलामर्षेनाड्यस्तमभयतोदशेति बोधायनोपि पुण्यंविषुवतिप्राक्तद
शपूर्वादशापराइति वसिष्ठः षडशीत्याचतीतायांषष्टिरुलाःकलानाडिकाइति षडशीत्याख्यानाचतस्रःसंक्रांतीनांएककस्याः
पंचदशपंचदशोत्सर्वषष्टिनाड्याःपुण्याइतिरुमाहिः तथाचस्कांदे षडशीतिमुखेतीतेनाड्यःपंचदशास्मृताइति तत्रैव
पुराणेतुषष्टिप्रषडशीतिमुखेतथेति तथाषष्टित्यर्थः पुण्यकालोविष्णुपदाःप्राक्पश्चाद्दशेषाउशंति अत्रकर्वते

विष्णुवेषणमुक्तेस्यात्यशीतिमुखेत्रयं तथाविष्णुपदत्रीणिपुण्यानिकवयोविदुरिति एवमुक्तन्यूनाधिकपक्षाः पुण्यपुण्यत
रपुण्यतमत्वेनव्यवस्थायाः यायाःसन्निधानाप्यस्तास्ताःपुण्यतमास्मृताइति पूर्वोदाहृतशातातपोवाक्यात् पूर्वभागिन्यास्तु
र्योदयोत्तरमुत्तरभागिन्यांतरस्तात्पूर्वमव्यवधानेनसंक्रांतोजायमानायांदिवाभोजनस्नानादिपार्वणकालोनलभ्यतेतरांपूर्व
भागावछिन्नस्योत्तरभागावछिन्नस्यवासपूर्णदिवसस्यैवपुण्यत्वंनतुप्रशस्तकालवत्योःपूर्वोत्तरराज्योः अह्निसंक्रमणेरू
स्नमरःपुण्यप्रकीर्तितं रात्रौसंक्रमणेभानोर्दिनार्द्धस्नानदानयोरितिहेमाद्रिवाक्यात् अत्रपूर्वार्द्धस्तत्स्याद्धःपु
ण्यत्वविधानादपराह्णस्नानप्रतिषेधतेऽन्यथासर्वसंक्रांतिसाधारणपूर्वोत्तरपुण्यत्वविधानादेवतस्मिंधरतस्यैव
र्यर्थापत्तेः पूर्वभागप्रशस्तस्योत्तरस्यचतस्यविषयोमध्याह्नादिसंक्रमणएव तत्रान्यवप्रशस्तयोःसयोःसंभवादिति
मोमिलः रात्रौसंक्रमणेभानोर्दिवाकुर्यादुतक्रियां पूर्वस्मात्परतोवापिप्रत्यासन्नेशतत्फले अर्द्धरात्रारभस्तस्मिन्नम्
ध्याह्नस्योपरिक्रिया ऊर्ध्वंसंक्रमणेचार्धंउदयात्सहस्रदयं पूर्णेवदर्धरात्रेतुयदासंक्रमतेरविः प्राहुर्दिनद्वयपुण्ये

राम
७९

सुक्लमकरकर्कटाविति मध्याह्नभावर्तनं तत्रोदयश्चपूर्वोत्तरदिनयोः संनिधानलाभात् दिनद्वयमपर्द्धमेवस्यं रात्रौसं
क्रमणेभानोर्दिनार्द्धस्नानदानयोरितिवासिष्ठेनसामान्यतोरात्रिसंक्रमेदिनार्द्धपुण्यत्वस्योक्तत्वात् गार्ग्यः कालन्यूनेऽहोरात्रेतु
यदासंक्रमणंभवेत् तदाऽपुण्यमितिगार्ग्यगालवगीतमाः देवीपुराणे संपूर्णेऽहोरात्रेतूदयास्तमयेपिच भानोर्दिना
स्करेपुण्यं अपूर्णेशर्वरीदले संपूर्णेऽहोरात्रेतुनिशीथइत्यर्थः अपूर्णेशर्वरीदलेसायंप्रातःसंध्योत्तरपूर्वभागयोरित्यर्थः
योगनलक्षणयाभास्करोदयास्तनिशीथसायंप्रातःसंध्यास्वनुत्तरपूर्वभागयोश्चसंक्रमणेदिनार्द्धपुण्यमित्यर्थः क
स्यचिन्मतस्यार्द्धमित्यपक्षायांउक्तंतत्रैव अर्द्धरात्रेतुसंपूर्णेदिवापुण्यमनागते संपूर्णेउभयोर्दियमतिरिक्तपरत्वे अत्रासं
पूर्णेऽहोरात्रशब्देनसायंसंध्यानिशीथपूर्वभागश्चगृह्यते तत्रसंक्रमणेनागतमतीतमित्यर्थः तद्दिवाभानोर्दिनपुण्यंतच्चो
भयसंनिधानात् संपूर्णेऽहोरात्रेनिशीथइत्यर्थः तत्रसंक्रमणेउभयोःपूर्वोत्तरदिनयोरुत्तरपूर्वभानोर्दिनपुण्ये अतीतेऽहो
रात्रात्परतःप्रातःसंध्यायांवासंक्रमेणेपरेह्न्यायमानोर्दिनपुण्यमित्यर्थः संपूर्णेउभयोरित्यत्रव्यवस्थापिलातत्रैव

आदोषपूर्णेविज्ञानीयाद्यप्रतिपन्नातिथिर्भवेत् अर्धरात्रेव्यतीतेतुविसेयमपरेह्नीति पूर्वदिनोत्तरार्द्धव्याप्तितिथ्यर्द्धरात्रिसंक्रमण
कालिनातिथिर्दिनद्वयार्द्धयोरपिस्यात्तदापूर्वभोगिनीषुपूर्वदिनोत्तरार्द्धमुत्तरभोगिनीषूत्तरदिनार्धमुभयभोगिनी चेति त्रिको
विकल्पः एवमयनातिरिक्तसर्वरात्रिसंक्रमणदिनार्द्धपुण्यत्वव्यवस्थितेर्विष्णुपदाधनुर्मीनन्दपुरुकन्यासूर्यवैधृत पूर्वोत्तरगत
रात्रौभानोःसंक्रमणंभवेत् एवंरूपंवचनाम्नस्मृतिपुराणाःप्रोक्तामनीषिभिः अपराह्णेऽपिचैवश्रोतस्मार्तेचकर्मणीतियथा
म्यंतत्पुण्यातिशयदर्शनार्थं कैश्चित्वासन्नसंक्रमंपुण्यंदिनार्द्धेस्नानदानयोः रात्रौसंक्रमणेभानोर्विषुवत्त्वयनेदिनमि
ति वाक्यशेषकल्पनयाऽसामान्यविषयदिनार्द्धवचनंविषुवद्विषयमित्याहुः विषुवतिसंक्रमरात्रौसतिदिनार्द्धस्
यैवतुदिनमितिवाक्यार्थः वस्तुतस्तु यत्रविषुवतिदिनार्द्धपुण्यत्वविधिःस्यान्नरात्यात्मथा नत्वेव किंतुविषुवतिसा
मान्यवाक्यग्राह्यमपिमन्वयनदिनार्द्धपूर्वार्द्धसंपूर्णदिनस्यपुण्यत्वंविधीयते यद्वायत्पादत्रयेणसर्वसंक्रांतिपुण्य
मान्यवाक्यतोदिनार्द्धपुण्यत्वविधायात्यपारंविषुवत्त्वयनयोःसंपूर्णदिनपुण्यत्वविधीयतइति यद्वाभानोरयनरात्रौ

रात्रौ
८०

जातेसतिदिनेदिनमध्येदिनार्द्धपुण्यमित्यवान्तिनत्वात्सन्नसंक्रममिति अतएवभविष्योत्तरे मिनात्कर्कसंक्रांतिर्यदिस्यादं
क्रमलिनः प्रभातवेनिशीथेवाकुर्यादहनिपूर्वतः कामुकंतुपरित्यज्यसंक्रमंतरविः प्रदोषेवारात्रावास्नानदानंप
रेह्नीति बौधायनोपि अस्तंगतसवितरीमकरंयातिभास्करः प्रदोषेवारात्रावास्नानदानंपरेहनि अर्धरात्रेतुसंप्राप्ते
संक्रांतारक्षिणायने पूर्वमेवदिनंग्राह्यंयावन्नोदयतेरविरिति अस्तुवुव अर्धनक्तंचरः अयनेरात्रौजातेसतिअ
र्धेनरात्रेर्यदिवपुण्यमितितदर्थः तद्वनागरतंत्रोक्तारिपरं तेपांतथाचारात् अतएवमाधवः कर्कटमकरेरात्रौअ
र्धाचारादनुष्ठितेतिरिति माधवस्तुदिनरतिस्त्विति दिवतिवापाठमभिप्रत्य ·* विषुवतिरात्रौजातेदिनार्द्धपुण्यमय
नेतुरात्रासंक्रमणेसतिदिनार्द्धपुण्यंकर्कटपूर्वार्द्धमकरेत्वपराह्णमि ·श तिव्याचख्यौ ननुबौधायनोयेऽस्तं
गतइत्यनेनप्रदोषार्द्धरात्रयोर्लब्धत्वात्पृथक्ग्रहणमनर्थकमितिचेन्न अस्तं गतइत्यत्रोक्तदिनांतरस्यपुण्यतोक्तेः
प्रत्यासन्नरपरत्रोरात्रिविषयिण्यवस्थातद्ग्रहणायप्रदोषार्द्धरात्रग्रहण ' स्यसार्थकत्वात् धनुर्मीनावतीक्रम्यक

न्यांचमिथुनेरवौ पूर्वापरविभागेनरात्रौसंक्रमतेरविः दिनोतेपंचनाड्यस्तुतराप्रुण्यतमास्मृताः उरयेवतथापंचदेवपित्र्य
चकर्मणीति रात्रौधनुरतिक्रम्यपूर्वभागसंक्रमउरयेपंचनाड्यः तथारात्रौ मिथुनमतिक्रम्यापरभागसंक्रमेदिनो
तेपंचनाड्यतिसामान्यतोबोधायनवाक्येनपुण्यप्राप्तापुण्यतमत्वबोधक न्तु तेनमकरस्थेरवौस्नाहश्चैयराकरणिला
तेउभरदिनपूर्वार्द्धपुण्ये भाद्याःपंचघटिकापुण्यतमाः कर्कटेचारयात्पूर्वेयरा ण्यां करादिज्ञातपूर्वदिनएवात्रार्द्धपुण्ये
भत्याःपंचघटिकाःपुण्यतमाइतिबोधायनवाक्यकृतनिर्णयानुरोधेनस्कांदेनस्कान्याचरन्तुस्नातचरणाः बोधायने
नायनयोर्विप्रकृष्टदिनपुण्यत्वात्स्कांदेपिस्कांदेनसनिकृष्टदिनेपिपुण्यताबोध्यते तेनोभयदिनेपिसमुचितपुण्यकालिन
कोपिविशेषः तेनस्कांदस्यस्वारसिकव्याख्याव्याप्तुक्तेनिममप्रतिभाति इतिसंक्रांतिनिर्णयः अथसङ्क्रा
तिरूपं नागरखंडे रवेःसंक्रमणेराशौसंक्रांतिरितिकथ्यते स्नानदानतपःश्राद्धहोमादिषुमहत्फल श्रापस्तंबः राम
अयनेविषुवेचैवव्यतीपातेचंद्रसूर्ययोः अरुणोत्रोषितःस्नातःसर्वपापैःप्रमुच्यते एतच्चपुत्रवधूस्त्रातिरिक्तविषयं ८१

आदित्यस्यनिसंक्रांतौग्रहणेचंद्रसूर्ययोः उपवासोनकर्तव्योगृहीणापुत्रिणातथेति तस्यतत्रोपवासनिषेधात् यस्करवैर्यस्तस्य
रात्रौरात्रभोजननिषेधः सपुत्रमपिगोचरयतिएतद्वचनप्रवृत्तेः रवेर्द्विवचनंनियमावृत्तमस्त्रीतत्रोपवासादिपुण्यकमिति
कोणाऽउपवासस्यव्रतरूपत्वाभावमाहिस्तेएवव्रतालकउपवासेप्रवर्तते नतुनिषेधप्रवृत्तिमात्रेणारात्रभोजनाभावमा
त्रेतस्यव्रतरूपत्वाभावादितिनिर्णयेतातचरणाः शातातपः रविसंक्रमणेप्राप्तेनस्नायाद्यस्कमानवः सप्तजन्मानिरोगी
स्यात्रिरनश्चवजायते संक्रांतौयानिरत्नानिसुवर्णकत्यानिरात्मनि तानिनित्यंरात्मर्कःपुनर्जन्मनिजन्मनीति वसिष्ठः अ
यनेपुचयद्दत्तंषडशीतिपुरेषुच चंद्रसूर्योपरागेचरत्नंभवतिचाक्षयं अयनेकोटिपुण्येनलक्षंविलुपरीफलं षडशी
तिसहस्रंतुषडशीत्यास्मृतंबुधैः शतमिंदुक्षयेदानंसहस्रंतुदिनक्षये विषुवेशतसाहस्रंव्यतीपातेतदेवहि
षः अयनेविषुवेचैवत्रिरात्रोषितःपुमान् स्नात्वायोर्चयतेभानुंसर्वकामफलंभवेत ब्रह्मपुराणे शुक्लपक्षेतुस
प्राप्तायदासंक्रमतेरविः मध्यंयातदासेवसमप्रभीभास्करप्रिया स्नानंदानंतपोहोमःपितृदेवादिपूजनं सर्वंकोटिगु

द्विगुणंप्रोक्तंतपनेनमहोत्तमा यस्तुस्योमानवोभक्त्याएतेनस्नापयेद्घृतं सोश्वमेधफलंप्राप्यततःसूर्यपुरंव्रजेत् पयसास्नापयेद्यः
स्कंभास्करप्रतिमान्नरः विमुक्तःसर्वपापेभ्योयातिसूर्यसलोकता मयैषाकथितापुण्यासप्तमीत्रिपुरांतक यामुपोष्यनरोभक्त्याश्र
वलान्मंगलानलभेत् संक्रांतिविशेषेणदेयविशेषमारविभ्वामित्रः मेषसंक्रमणेभानोमेषदानंमहत्फलं वृषसंक्रमणेभानो
गवांप्रोक्तंतथैवच वस्त्रान्नपानयानानिमिथुनेविहितानितु धेनुप्रदानंतुकर्कटेपरिशस्यते सस्यवर्णपात्रदानंसिंहेच
विहितंसदा कन्याप्रवेशेवस्त्राणांस्करभीणांतथैवच तुलाप्रवेशेधान्यानांद्रोणानामवचोत्तमं कीटप्रवेशेवस्त्राणांवेश्मनां
दानमेवच कीरोष्ट्रिकः धनुःप्रवेशेवस्त्राणांयानानांचमहाफलं मृगप्रवेशेदारूणांदानमग्र्यंतथैवच कुंभप्रवेशेग
नंतुगवामशुतणस्यच मीनप्रवेशेस्नानमाल्यानामपिचोत्तमं दानान्यथैतानिमयादिजेंद्राःप्रोक्तानिकालेतुनरःप्रदत्वा
प्राप्नोतिकामेनमनसस्मभिष्टंतस्माच्छ्रेयांसेतिहिकालदानं स्कांद धेनुंतिलमयीरात्रौनदद्याच्चेद्यश्चांतरायेण सर्वा
न्कामान्नवाप्नोतिविंदतेपरमंसुखं विष्णुधर्मोत्तरे उत्तरेत्वयनेविप्रावस्त्रदानमहाफलं तिलपूर्वमनड्वाहंदत्वाग

BHAU DAJI MEMORIAL

गैःप्रमुच्यते कालिकापुराणे कनकंकुलिशंनीलंपद्मरागंचमौक्तिकं एतानिपंचरत्नानिन्यसेद्वस्यमूर्धनि रत्नानांचाप्यभावेतु
कर्षकार्धमथवा सुवर्णंयोजयित्वातुतस्मिन्नेवोत्तरायणे विधिवच्चतथाभ्यर्च्यगंधाद्यैश्चनरोत्तमः प्रक्षाल्यमर्दयित्वातु
प्रदद्याद्धृतकंबलं दत्वाचोपस्करंभद्रंब्राह्मणान्पतिभिःसह संभोज्यदक्षयित्वातुकल्पयेदनिवारितं कुलिशंहिरण्यं
दक्षयित्वादक्षयासंयुज्य कल्पयेद्भोजनमितिशेषः उपोष्यसर्वमेवैतत्कुर्याद्भक्तिपुरःसरः पंचगव्यैतिलैर्युक्तंपीत्वावै
पारयेत्स्वयं तिलैस्नानंप्रकुर्वीततेरेवोद्वर्तनंबुधः देवतानांपितॄणांचउभाभ्यांतर्पणंतथा पारयेत्पारणंकुर्यात्तिलस्ना
नपारणयोर्नात्रक्रमोविवक्षितः उभाभ्यामितितात्पर्यंचतुर्थी होमांतेश्चप्रकुर्वीतसर्वदेवोत्तरायणे तान्देवायपि
त्रेभ्योहाटकंसमंदद्यात् यत्तादेवकरोत्येवंचिनंशोभनिवेशनः उत्तरायणमासायनरःकस्मात्प्रशोचते ॥
तिसंक्रांतिरूपंसमाप्तिमगमत् अथपक्षनिर्णीयते सचद्विविधः शुक्लपक्षश्चकृष्णपक्षश्च चं
द्रकलाद्युपलक्षितःशुक्लः क्षयोपलक्षितःकृष्णः सतुदेवशुक्लः पित्र्यकृष्णः तदाहमाधवः देवासुर्यःशुक्लप

स्तःस्तपित्र्येविशिष्यतेऽतिश्रुतिः तौपूर्वपक्षश्चापरपक्षश्चाभवेतांपूर्वपक्षंदेवाअन्वसृज्यंत अपरपक्षमन्वसृरा
ऽति इतिपक्षनिर्णीयःसमाप्तिमगमत् अथमासनिर्णयोच्यते सचमस्यतेपरिमीयतेचऽइदृद्धिक्ष
यादिनेतिव्युत्पन्नमासशब्देनरूढ्याभिधेयः सचतदुक्तंमाधवीयेब्रह्मसिद्धांते चांद्रःशुक्लादिदर्शांतःसावनस्त्रिंशा
तादिनैः एकराशौरवियावत्कालमासःसभास्करऽति नासत्रमपिमासंकेचिदिंतीतिमाधवीयमदनरत्नेच एतयो
व्यवस्थामाहज्योतिर्गर्गः सौरोमासोविवाहादौयज्ञादौसावनःस्मृतः आब्दिकेपित्र्यऽचचांद्रोमासःप्रशस्यते त
त्रब्रह्मणस्यचांद्रएवमुख्यः तदुक्तंब्रह्मसिद्धांते अमावास्यापरिच्छिन्नोमासस्याद्ब्रह्मणस्यतु संक्रांतिपौर्ण
मासीभ्यांतपैवनपवैश्ययोः पितामहोपिकुर्वंति तस्मादर्शांतत्वपूर्णिमांतत्वयोःसमाविकल्पोऽस्यते अनुष्ठाने राम
लुतत्रतत्रविशेषवचनविशेषाद्विशेषाऽव्यवस्थाऽद्रष्टव्येतिमाधवः दर्शांतानांपूर्णिमांतानांचमासविशेषाणांवेत्रा ८३
दिसंज्ञाःनसत्रप्रयुक्ताः सास्मिन्पौर्णमासीतिसंज्ञायामित्यनुशासनात् तेनयस्मिन्मासेपौर्णमासीचित्रायुक्तःसचैत्रः ए

गैःप्रमुच्यते कालिकापुराणे कनकंकुलिशंनीलंपद्मरागंचमौक्तिकं एतानिपंचरत्नानिन्यसेद्बस्यमूर्धनि रत्नानांचाप्यभावेतु
प्रस्थद्वितंकेवलं कर्षकार्षमेववा स्वर्णंयोजयित्वातुतस्मिन्नवानरायणे विधिवत्तत्पात्रंयंगव्येनाज्ये
नभ रिणा प्रक्षाल्यमर्दयित्वातुप्रस्थद्वितंकेवलं दत्वाचोपस्करंभस्मोदूखलंशालवानपतिभिःसह संभोज्यदक्षिणित्वा
नुक ल्पयेदनिवारितं कुलिशांतिकं दूषयित्वादक्षयांसंपुज्य कल्पयेद्राजनमितिशेषः उपोष्यसवमेवंतत्कुर्याद्
क्लिपुरः सरः पंचगव्यंतिलपुरुंपीत्वापारयेत्स्वयं तिलैःस्नानंप्रकुर्वीततेरोद्वर्तनंबुधः देवतानांपितृणांचउभा
भ्यांत र्पणंतथा पारयेत्सारणंकुर्यात् तिलस्नानपारणयोर्नात्रक्रमोविवक्षितः उभाभ्यामितितार्थश्चतुर्थ हेमं
नैश्चप्र कुर्वीतसर्वदेवानांतरायणे तान्देवर्षयेपित्र्येभ्योदद्यात्कनकसमंदद्यात यलादेवकरोत्यंचितशोभानिवरयः उ
त्तरायणमायनरःकस्मात्सोचते रतिसंक्रांतिरत्र अथपक्षः सचद्विविधः शुक्लःकृष्णश्च तत्रशु
क्लारभ्युपलक्षितःशुक्लः क्षयोपलक्षितःकृष्णः सतुदेवशुक्लः पित्र्येकृष्णः तदाहमाधवः देवमुख्यःशुक्लपक्षःकृ

पित्र्यविशिष्यतेऽतिश्रुतिः तौपूर्वपक्षश्चापरपक्षश्चभवतांपूर्वपक्षंदेवोऽभ्यनुजानत्यपरपक्षमन्वस्करोदिति अतिपक्षनि
र्णयः अथमासनिर्णयः सचमासएतपरिमीयतेचंद्रदृष्टिरूपयाऽहर्गणेतियुत्पन्नेनमासशब्देनरूढ्याभिधेयः सच
मुख्य तेषुमध्येयत्तत्रास्मिन् तदुक्तंमाधवीयेब्रह्मसिद्धांते सौरः शुक्लादिरर्कांतःसावनःस्त्रिंशतादिनैः एकराशौरवि
र्यावत् कालंमासःसभास्करइति नाक्षत्रमपिमासंकेचिदिच्छंतीतिमाधवीयेमरनरलेच एतेषांव्यवस्थामाहज्योतिर्गणः
सौ रोमासोविवाहादौयज्ञानदौसावनःस्मृतः आर्थिकेपित्र्यतेचांद्रोमासःप्रशस्यते तत्रब्राह्मणस्यचोदएव
मु ख्यः तदुक्तंब्रह्मसिद्धांते अमावास्यापरिच्छिन्नोमासःस्याद्ब्राह्मणस्यतु संक्रांतिपौर्णमासीभ्यांतथवन्यएव
ष्प योः पितामहोपिकुर्वंति तस्मादर्कांतत्वपौर्णमांतत्वयोःसमाविकल्पादृश्यते अनुष्ठानेतुतत्रतत्रव
चनविशेषाद्विशेषाच्चव्यवस्थादृश्यतेमाधवः दर्शांतानांपौर्णमांतानांचमासविशेषाणांचैत्रादिसं ज्ञा
ज्ञाःनक्षत्रप्रयुक्ताःसाम्मिन्पौर्णमासीतिसंज्ञायामित्यनुशासनात् तेनयस्मिन्मासेपौर्णमासीचित्रायुक्तःसचैत्रः पू

र्वैशाखादयोपि रतिमासनिर्णयः अथचैत्रशुक्लं भविष्योत्तरे चैत्रेमिरावंतंकृत्वानरयोत्सवादरतियः अज्ञाःपंचप
यस्विन्यादरिश्रायकुटुंबिने नजायतेपुनरसौजीवलोकेकराचन तथैव चैत्रमासेतुसंप्राप्तेयुःकुर्यान्नक्तभोजनं पिष्टंतुपयसायु
क्तंज्ञानःशालिसमंवृत्तंयत्नावृतीभक्त्वाचंदनस्य गंधपुष्पोपहारैश्चविशाखर्क्षसमितौ देवीज्वालामुखीनाम्नी
कुंकुमागरुचंदनैः धूपंसागरुकंपूरंभगवत्यैनिवेदयेत् वामनपुराणे चैत्रमासिविचित्राणिशयनान्यासनानिच विप्राःप्रो
क्तथमंतानिदेयानिब्राह्मणेषपि मात्स्ये धेनुंपित्वामधोयस्तुघृतासारघटंसदा दद्याद्धेमाणिसूक्ष्माणिरसवस्त्रयुतानिच
संपूज्यविप्रमिष्टनगोरोमसंमितायुगमिति रतिचैत्रशुक्लं अथवैशाखशुक्लं विष्णुस्मृतौ तुलामकरमेषगतःस्नो
पीभवेन्नरः हविष्यन्नाशनंचैवमहापातकनाशनमिति पद्मपुराणे वैशाखविधिनास्नानंदेवतापित्रिकैर्बहिः हविष्यंभ
क्षयंचभूशयानियमस्थितिः व्रतंदानंतरोदेवमभ्यर्च्यनयेन्नरं ॐ अपिजन्मसहस्रोत्थंपापंहरतिदारुणमिति त
था मधुमासस्यशुक्लायामेकादशमुपोषितः पंचदश्यांचभोवीरमेषसंक्रमणेतुवा वैशाखस्नाननियमंग्रहणानाम

नुस्तया मधुसूदनमभ्यर्चयेत्कुर्यात्संकल्पपूर्वकं मंत्रस्तु वैशाखंसकलंमासंमेषसंक्रमणेरवेः प्रातःसंनियमःस्नास्येऽहंप्रीयतां
मधुसूदनः मधुसूदनेतुःप्रसादेनब्राह्मणानामनुग्रहात् निर्वि * घ्नेमस्तुमेपुण्यंवैशाखस्नानमन्वहं माधवमेषगे
भानोमुरारेमधुसूदनः प्रातःस्नानेनमेनाथःफलंराभवपापहन्नि * ति स्मृत्याचार्यविधिवत्स्नायात् एवंस्नानाशक्तौत
त्रैव त्रयोदश्यांचतुर्दश्यांवैशाख्यावादिनत्रये ऋषिसम्यग्विधानेननारीवापुरुषोपिवा प्रातःस्नातःसनियमःसर्वपापैःप्रमु
च्यतइति तथा कंडूयनेष्टतेगांतुस्नात्वापिप्पलतर्पणं कृत्वागोविंदमभ्यर्च्यनदुर्गतिमवाप्नुयात् पिप्पलतर्पणंपिप्पलमूल
सेचनं अर्चनेपिविशेषस्तत्रैव माधवेसकलंमासंतुलस्यार्चयेन्नरः त्रिसप्तकुलमुद्धृत्यनारायणपरोभवेदिह नसिंहपुराणे
रते निस्तरंदकभक्तेनवैशाखेव्योक्षितेंद्रियः प्रातःस्नायीनरःस्त्रीवाज्ञातीनांश्चशतंनयेत् वामनपुराणे वैशाखेप्यु
षलवणंवर्जयित्वाचगोव्रतः भूत्वाविष्णुपरःकल्पंस्थित्वाताभवेदिह नसिंहपुराणे तीर्थेचानुदिनंस्नानंति
लैश्चपितृतर्पणं दानंधर्मंथयेद्दानंमधुसूदनपूजनं माधवमासिकुर्वंतंमधुसूदनतुष्टिदं भविष्यत्पुराणे वामनपुराणे

गंधांश्चमाल्यानितथावैशाखस्नानभोगिनः देयानिद्विजमुख्येभ्योमधुसूदनतुष्टये उद्यापनंचतत्रैवोक्तं मासमेकंबहिःस्नात्वानरो
देविमलेजले एकादश्यांवाद्वादश्यांपौर्णमास्यांतथापिवा उपोष्यनियतोभूत्वाकुर्योदुद्यापनंबुधः मंडपंकारयेद्दारोकलशं
तत्रविन्यसेत् निष्कंणंवातदर्धंतदर्धंवापुनः शक्त्यावाकारयेद्देवंसौवर्णंलक्षणान्वितं लक्ष्मीयुतंजगन्नाथंपूजयेद्दासने
पुनः भूषणैश्चंदनैःपुष्पैर्दशपंचवयसंचयैः एवंसंपूज्यविधिवद्रात्रौजागरणंचरेत् श्वोभूतेकृतमंत्रोपवासंघोषयेन्नर
यजेत् समंकुर्यात्सयत्नेनपायसेनविचक्षणः तिलाज्यनयवैर्वापिसर्वैर्वापिस्वशक्तितः भक्षेत्तरसरस्त्वाशातमश्नीतंतु
वा प्रातर्विष्णुरनेनैवद्रविष्णुरनेनवा व्रतसंपूर्तिसिध्यर्थंधेनुमेकांपयस्विनी पाद्यकोपानसंछत्रंगुरवेव्यजनंतथा श
य्यासोपस्करंदद्यादीपिकांदर्पणंतथा आसनंभोजयेत्रिंशत्तेभ्योदद्याच्चदक्षिणां कलशांजलपूर्णांश्चतेभ्योदद्यापरोक्ष
पा एवंकृतेमाधवस्योद्यापनविधौभवेत् फलमाप्नोतिसकलंविष्णुमासुख्यमाप्नुयात् वैशाखस्यमलेलेपितत्रैरस्नाना
दिसमाप्यमितिरूपाद्रिमदनो तथाचकालादर्शे आरब्धंमलमासाख्यंकाम्यमसमापितं संप्राप्तमलमासेपितत्समाप्य

समंशयमिति भविष्योत्तरे पिष्टेनपंकजंकृत्वाज्येष्ठेमासिसवेदकं पुष्पैःसंपूज्यगंधाद्यैर्नानावस्त्रविभू
षितैः वर्षकोटियुगंसाग्रंस्वर्गलोकेमहीयते पंकजोक्तंफलं वामनपुराणे उदुंबरांबुधेनुश्चतालरतंचंदने त्रिविक्रमस्यप्री
त्यर्थं दातव्यंज्येष्ठमासिच इतिज्येष्ठफलं अथाषाढफलं वामनपुराणे उपानद्गलंछत्रंलवणंमलकानिच आ
षाढमानसप्रीत्यैदातव्यानीरभक्तितः भारते आषाढमेकभक्तेनस्थितामासमतंद्रितः बहुधान्यबहुधनोबहुपुत्रश्चजा
यते इत्याषाढफलं अथचातुर्मास्यव्रतानि भविष्योत्तरे स्त्रीवानरोवामभक्षोधर्मार्थंकरुतेव्रतः गृह्णीयान्नियमा
नेतानंतधावनपूर्वकं तेषांफलानिवक्ष्यामितत्करणाच्चैकैकंचैकं मधुरस्वरोभवेज्जनापुरुषायुरवाप्नुयात् तैलस्य
वर्जनाद्राजन् रूपवांश्चजायते कटुतैलपरित्यागाद्रिपुनाशमवाप्नुयात् तथा योगाभ्यासीभवेदेकस्तत्फलमश्नुतेपरमा
मुपात् कटुकाम्लतिक्तमधुक्षारकषायरसंच योवर्जयेत्सवैरूप्यरोगैर्भेनाप्नुयात् क्वचित् तांबुलवर्जनाज्जागीरू
कश्चजायते घृतत्यागाद्वलावण्यसंवह्निरंघतनुर्भवेत् फलत्यागाद्यमतिपानबहुपुत्रश्चजायते शाकपत्राश

नाद्भोगीभवेत्कादोमलोभवेत् पादाभ्यंगपरित्यागाद्विरोभ्यंगंविवर्जयेत् रिश्मिमान्दीप्तिकरणोयस्योद्व्यपतिर्भवेत् दधिभुक्त
क्रनियमाद्गोभक्तोगोपतिर्भवेत् रात्रौतिथित्रयमाप्तौतिस्थालीपाकस्यवर्जनात् लभतेसततंदीर्घंतैलपक्वविवर्जनात् भूमौप्रस्तर
णायीचवीरमुनिवरोभवेत् सरामुनिःसरायोगीमधुमांसस्यवर्जनात् तथा एकांतरोपवासेनश्लोकमेकंपठेद्यतः मौनव्रती
भवेत्प्रस्तुतस्याज्ञास्खलितोभवेत् भूमौफलंसरायस्तुसपृथिव्याःपतिर्भवेत् नमोनारायणायेतिजपन्यज्ञफलंलभेत् पा
राभिवंदनादिस्तोत्रंभक्षादानंतुफलं विष्णुपाराल्लुसंस्पर्शाद्दिनपापात्प्रमुच्यते पादोदकाभिषेकाद्दुर्गात्तारयेदिनेदिने
विष्णुरंघ्रफलेकुर्यादुपलेपनमार्जने कल्पस्थायीभवेद्राजासनरोनात्रसंशयः प्रदक्षिणंतुयस्तीर्थपाठकः हंसयुक्तविमा
नेनसचविष्णुपुरंव्रजेत् गीतवाद्यकरोविष्णोर्गंधर्वलोकमाप्नुयात् नित्यंशास्त्रसमाख्यानाल्लोकान्यस्तुप्रबोधयेत् व्यास
रूपंतितस्याग्रेविष्णुलोकंसगच्छति स्तोत्रप्रसंगकंविप्रोलोकमप्सरसांव्रजेत् तीर्थंस्नपनतोद्विप्रोनिर्मलंदर्शमाप्नुया
त् पंचमाश्चनात्पार्थचोदायणफलंलभेत् भयचिंतेनप्राप्नोतिपुत्रधर्मानशेषतः षष्ठान्नकालभोक्तायःकल्पस्थायीभ

वेदविद उपवासदयांतरितनक्तः शिलोंछेनतुभक्षानःप्रायागस्नानमाप्नुयात् पर्णेषुयोनरोभक्तेकुरुक्षेत्रफलंलभेत् यामद्वयं
जलत्यागान्नरोगैरभिभूयते गुरुवक्त्रेनरोदद्यात्रक्ततांम्रभाजने सहिरण्यंनरःश्रेष्ठस्तत्क्षणात्स्याप्ययंविधिः अस्तंगते एकभ
क्तेनरःकृत्वानिरस्तायीदृढव्रतः योवैयच्चतुरोमासान्वासकृद्यंसनाकभाक् यस्तुस्कंदमहर्षीकेशानक्तमाचरतेव्रती वस्त्र
युग्मंनरोदत्वाशिवलोकमवाप्नुयात अप्रयत्नंनरंदृत्वाभोजनंव्रतमाचरत् कार्तिकेस्वर्णगोधेमान्वस्त्रंदत्वाश्वमेधभाक् अ
न्नंदत्वाविप्रायब्रह्मलोकमवाप्नुयात एकांतरोपवासेनविष्णुपूजनतत्परः गोदत्वावासुदेवस्यलोकेसंपूज्यतेनरः यस्तु
स्कंदमहर्षीकेशौसितौशायीभवन्नरः शय्यांसोपस्करांदत्वादेवलोकेमहीयते वार्षिकांश्चतुरोमासान्मद्यमांसंवयस्य
जेत् स्वर्णदोरमुदिश्यसभवेद्धरिवल्लभः क्षपयेल्लघुपादेनश्राद्धादर्द्धचतुष्टयं विष्णुपूजनसन्नत्यैःसमवेतत्रि
केतनः व्रतांतेतत्क्षणंतत्रैव समाप्नोभोजयेद्विजान्भक्त्यादद्याद्धरिणीं तथा समाप्तगोयुगंदद्यादत्वाविप्रायभोज
ने तथा समाप्तेगोवृषंदद्यादस्त्रंकांचनसंयुतं तथा व्रतांतेचतथाद्यात्कामधेनुंकांचपयस्विनी तथा वस्त्रयुग्मंस

राम
८६

माप्नोतुवस्त्रंदद्याद्विज्ञातयइति तथा व्रतांतेविप्रमिथुनंभूषाधेनुसमन्वितं कृसानुहिरण्मयावद्यात्सोश्वमेधफलंलभेत्
इति एतेषांचपक्षाणांशक्तितोव्यवस्था चातुर्मास्येनिषिद्धान्युक्तानिभविष्योत्तरे कृष्णपक्षेन्वितेतेत्रिंशाःसर्वाःश्रो
दयाः विशेषव्रतत्वेपादिचूडासंस्कारवीक्षणे पुण्याहेकर्मणिस्योतिष्टोमादीनि इतिचातुर्मास्यविधिः अथोन
क्षत्रनक्तव्रतानिषः तत्रतावन्नक्षत्रविधाः मत्स्योल्याख्यति तथाचब्रह्मपुराणे गोदावरीभीमरथीतुंगभद्रत्रवेणिका तापीप
योष्णीविंध्यस्यरक्षिणेनुप्रकीर्तिताः भागीरथीनर्मदाचयमुनाचसरस्वती विशोकाचवितस्ताचविंध्यस्यात्तरतःस्थिताः दा
रणेतामसानद्यादेवर्षेःपीक्षत्रसंभवाइति एतदन्याश्चाल्पाः ततोधल्पागताः तथाचस्मृतिसंग्रहे धनुःसहस्त्रंप्रणदोचग
तिर्यासानविद्यते नतानदीशब्दवत्प्रागन्नारदेनपरिकीर्तितादति तत्रमहत्क्षभविष्योत्तरे भ्रादीतुकर्कटेदेविमृगसंनदीरजस्वलाः
त्रिरात्रंतुरथैक्लिन्नस्पर्शोक्तवीर्यधति देवलः गंगाचयमुनाचैवसरजाताससरस्वती रजसानाभिभूयंतेयचान्यानदस
श्रिताः शोणसिंधुहिरण्याख्याःकोकनास्तिद्यधराः शतद्रुश्चनराःसप्तपावनाःपरिकीर्तिताः स्मृतिसंग्रहे तपनस्य

स्कतागंगागोतमीत्रसरस्वती रजसानाभिभूयतेवेणाचेनरसंज्ञिताः निगमः गंगाद्वैः धर्मपुण्यायमुनात्रसरस्वती श्रेत
गंतरजोदोषाःसर्वावस्थास्कवामलाः एवंचप्रथमंकर्कटेदर्विश्रृंगंगारजस्वला तथा कर्कटेरजोदुष्टागोतमीवासरत्र
यं चेद्भागास्तीसिंधःसरयूनर्मदातथेत्यादियत्रत्रगंतरजोदोषविषयं अल्पनदीषुविशेषांतरमाहदेवलः नभानभ
स्ययोर्मध्येसर्वानद्योरजस्वलाः तास्कस्नाननकुर्वीतरवर्षापितृतर्पणं भाद्रेश्च सिंहकर्कटयोर्मध्येसर्वानद्योरजस्वलाः
नस्नानारिनिकर्मोणितास्कुर्वतमानवाः नचतयोःसर्वानद्यस्त्यविशेषान्नामस्मरणंविषयत्वमपीतिवाच्यं सिंहकर्क
योर्मध्येसर्वानद्योरजस्वलाः तास्कस्नाननकुर्वतवर्षेपितृतर्पणं भाद्रेश्च सिंहकर्कटयोर्मध्येसर्वानद्योरजस्वलाः
वन्नोदत्तिभगवानदक्षिणाशाविभूषणं तावद्गोवसानद्यःकरतोयाःप्रकीर्तिताःइति करतोयाअल्पाएकाः कात्या
यनेत्वत्रोक्तविशेषः भुपगर्जतिश्रीषाकुसरितोभवि तास्प्राप्तेष्टनस्यादपूर्णेदशवासरेइति रजोदोषश्चनत
भीरवासिनां ×याशोष× ननुतत्तीरवासिनामितिनिगमोक्तेः विशेषांतरमत्स्यपुराणे पुण्यांभसासमायोगादुष्ट

DEPARTMENT OF ARCHAEOLOGY & MUSEUMS GOVT. OF RAJASTHAN MEMORIAL

मपेयंपावनमिति भारते अपवित्रमपिप्राप्यगंगांयातिपवित्रतां रजोदुष्टनदीजलपानेप्रायश्चित्तंस्मृतिसंग्रहे कालेनभस्पृष्ट
ईस्यांश्रावंतुनवोदकं अकालेतुदशाहंस्यात्सालानाथादहर्निशमिति भविष्ये मरुद्बुसमंवापियदितिष्ठत्यरातनं नवाबु
मिश्रितंतेनतदुष्टमितिस्मरयः योगयाज्ञवल्क्यः रजोदुष्टभस्निस्नानंवर्जमयारिषुदिनेः करीषतंरजस्तेषांसद्योपाप्तिश्च
तर्पणं तथा अजागोमहिषीचैवग्रामणीचप्रसूतिका भूमेर्नवोदकंचैवदशरात्रेणशुध्यतीति क्षतन्तूतनकूपाद्यदक
मपिनवोदकं व्याघ्रपादः अभावेकूपवापीनांअनपायीपयोभवेत् रजोदुष्टेपिपयसिग्रामभोगोनदुष्यति वसिष्ठः उ
पाकर्मणिचोत्सर्गेप्रेतस्नानेतथैवच चंद्रसूर्यग्रहेचैवरजोदोषोनविद्यतइति अथश्रावणकृत्ये भारते श्रावणे
नियतोमासमेकभक्तेनयःक्षिपेत् यत्रतत्राभिषेकेणपूज्यतेज्ञातिवर्धनः वामनपुराणे घृतंचसोरकुंभांश्चघृतपूर्णफला
निच श्रावणश्रीधरप्रीत्यैदातव्यानिदिनेदिने इतिश्रावणकृत्यं अथभाद्रपदकृत्यं भारते श्रवणेपद्मनुयोगा
समस्कारोभवेन्नरः धनाढ्यस्फीतमरुतामश्वर्यंप्रतिपद्यते वामनपुराणे मासिभाद्रपदेदद्यात्सायंसमधृतंपयो

हृषीकेशप्रीणनार्थंलवणेसगुडोदनं इतिभाद्रपदस्नानं अथाश्विनकृत्यं यमः एतमाश्वयुजेमासिनिस्नेदयाद्दि
जातये प्रीणयित्वाश्विनौदेवौरूपभागधिजायते वामने तिलस्थालीगुडघृतभक्षदधिताम्ररसादिकं प्रीत्यर्थंपद्मनाभस्य
दद्यमाश्वयुजनरैः भारते तथैवाश्वयुजमासंएकभक्तेनयोजयेत् प्रजावान्चतुष्पुत्रश्चबान्धवान्वश्चनायते इत्याश्वि
नस्नानं अथकार्तिकस्नानं विष्णुः कार्तिकेसकलेमासिनित्यस्नायीजितेंद्रियः जपन्हविष्यंकुरुतेःसर्वपापैः
प्रमुच्यते जपश्चैतद्देवतामंत्रस्यगायत्र्यावा एतद्वशाक्षरं अरुणस्यतलंकाशीरवे वारुणस्यापंचनदेऽहरहःस्नात
स्यकार्तिके अमीतपुण्यवपुषःपुण्यभाजोतिनिर्मलाइति स्नानकालश्चाक्रूरसंहितायां कार्तिकेबृहतीर्यायोब्रह्मचर्य
रायणः स्नास्यत्यनुदितेभानौभानुजातस्यभीकृतः भानुजायमात तत्रैवस्नानमंत्रः कार्तिकेहंकरिष्यामिप्रातः
स्नानंमविधिवन्मम नंजनार्दन प्रीत्यर्थंतवदेवेशदामोदरमयासह इममंत्रंसमुच्चार्यमानीस्नायाद्वृतीनरइति
अर्घमंत्रश्चतत्रैव व्रतीनःकार्तिकमासिस्नातस्यविधिवन्मम दामोदरगृहाणार्घ्यं राधयासहितोमम स्नानेनेमि

केशसः कार्तिकेपापशोषणे गृहाणार्घ्यमयादत्तंराधयासहितोभवान् इमोमंत्रौसमुच्चार्ययोर्घ्यमंप्रयच्छति सुवर्ण
रत्नरत्नपुष्पांबुपुजाशंखेनपुण्यवान् सुवर्णरूपधिवासंकल्पादकपूर्वकं तेनदत्तोभवेत्सम्यक्सुपात्रायसुपर्वणि
ति पाद्मे तुलसीदलसंक्षीणकार्तिकेयोर्चयेद्धरिं पत्रेपत्रेमुनिश्रेष्ठमोक्षंकलभतेफलं तत्रैव कुरुक्षेत्रेकोटिगुणोमंगा
यामपितत्समः ततोधिकेपुष्करेस्याद्रेवत्यांचभागैव दुर्लभःकार्तिकोविप्रमथुरायांतुमानवैरिति स्कारेकार्तिकमा
हात्म्ये धात्रीछायांयातुकुर्योत्तिलदानंमहामुने मुक्तिंप्रयांतिपितरःप्रसादान्मधुसूदनस्य दानमाहात्म्यं वामनः
रजतंकनकंदीपामणिमुक्ताफलादिकं दामोदरस्यप्रीत्यर्थंप्रदद्यात्कार्तिकेनरः चंद्रार्कनेवषर्यंणे विप्रवेश्मनि
यादद्यात्कार्तिकमासिदीपकं अग्निष्टोमफलंतस्यप्रदद्यादितिमानवः चतुष्पथेपुरध्यासक्षालणोरसथेपुच ह
समूलेक्षुगोष्ठेषुकरतारगहनेषुच रिपदानादिसर्वत्रमहापापफलमवाप्नुयात् उच्चैःप्रदीपमाकाशेयोदद्यात्का
र्तिकेनरः सर्वकुलंसमुध्दृत्यविष्णुलोकमवाप्नुयादिति मंत्रोपितत्रैव दामोदरायनमस्तुलयातेमयासह

प्ररीपंतप्रयच्छामिनमोनंतायवेधसरति स्कांदे प्ररीपमालांयःकुर्यात्कार्तिकेमासिवैष्णव अवसानेषुदीपानांब्राह्मणान्
भोजयेच्छुचिः गारुडेसरूपंतदीप्तंतेवरविर्यथेति भारते कार्तिकेतुनरोमांसंयःकुर्याद्दकभोजनं अरश्चवरुचीर्य
श्चकीर्तिमांश्चैवजायते काशीखंडे लक्षंघाचातिरुद्रंवाप्राजापत्यमथापिवा सप्राप्नोतिकार्तिकेमासिकृपोऽत्रसंशयः
एषवान एकांतरव्रतंकुर्यात्त्रिरात्रव्रतमेववा पंचरात्रंसप्तरात्रंसप्रापकार्तिकेव्रती पक्षव्रतवाकृच्छ्रंतमासोपो
षणमेववा चरेद्यावान्नाहारंवासप्राप्नोतिकार्तिकेव्रती अस्तंयंचरेद्भानुरफलव्रतमाप्नुयात् पत्रभोजीभवेद्भानोस्य
त्यात्प्रयत्नतः कांस्यस्थंनियमेदघात्कास्यसर्पिःप्रपूरितं नारदीय कार्तिकेवर्जयेत्कास्यंकार्तिकेऋक्षसंधित
ऋक्षेपर्युषितं संधितंलवणंशाकः पाके राजिकमादकंचैवनेयाद्यात्कार्तिकव्रती दिरलंतिलतलवात्धान्य
न्मतिदूषितं दिरलंतु माषसुरूमसराश्चचणकाश्चकुलत्थका निष्पावाराजमाषाश्चश्राद्धक्षोदिरलंस्मृत
मितिस्कांदाक्षे भारते कार्तिकेवर्जयेन्मांसकार्तिकेवर्जयेन्मधुमिति काशिखंडे मधुत्यागेशतंदद्यात्सायसंचस

र्करं मासाशियोपियोभूपासनेयुस्तेपिकार्तिके नियमेमत्स्यमांसानांप्रदात्कार्तिकेव्रती कूष्माडानिविशेषानिदशस्वर्ण
पुतान्यपि कार्तिकेमौनसोजीयःसोश्नात्युप्तमवहि स्कंदेसतिलोमौनीसहिरण्यांप्रदापयेत् कार्तिकेलवणंत्यक्तेयेनभुक्तास्त
ता त्यक्ताःसर्वरसास्तेनतत्सागीगंप्रदापयेत् भूशय्यांकार्तिकेकुर्वन्नभवंसंस्पृशेद्भुवी पर्यंकंभूषणैर्दद्यात्सत्कलेसोपधानक
मर्वचातुर्मास्यव्रतान्यपिचतुर्थंसं भवेत्कार्तिकएवकार्याणियथावत्तत्रैव चतुष्पिचमासेषुनसामार्थ्येव्रतेयदि तदार्द्रव्रतिना
भाव्यमप्यब्फलमिछतेति अथभिष्मपंचकं कार्तिकेभक्त्यग्रासे एकादश्यांतुशुक्लायाव्रतंपंचदिनात्मकं व्रतीस्नात्वादि
धानेनमध्याह्नेतुतथापुनः अत्रस्नातमध्याह्नचन्द्रोमयाभ्यांस्नात्वादेवर्षिपितृसंतर्पविष्णुपंचामृतपंचगव्यैःसंस्नाप्यकर्पू
रकस्तूरीकुंकुमचंदनैरनुलिप्यपुष्पैरभ्यर्च्यधूपयित्वापंचाह्निकमनवरतदीपंप्रज्वाल्यहविष्यान्नंनिवेदयसायंस
ध्यामुपास्यमूलमंत्रंजपेत् तत्रपंचसुदिनेषुविशेषः भाद्रेपद्मैःपादावर्जयेत्द्वितीयेबिल्वपत्रैर्जानुनी तृतीयेभानामितु
लसीपत्रैः चतुर्थेजातीपुष्पादिभिःस्कंधौ पंचममालतीपुष्पैःशिरः तथा पंचस्वपिदिनेषुघृतान्नं सत्यव्रतायश्च

येगोगेयायमहात्मने भीष्मायचदद्म्यर्घ्यमाजन्मब्रह्मचारिणे वसूनामवतारायशांतनोरात्मजायच अर्घ्यंददामिभीष्मायसो
मवंशायच वैय्याघ्रपादगोत्रायसांकृत्यप्रवरायच गंगापुत्रायभीष्मायप्रदास्येहंतिलोदकं अपुत्रायददाम्येतत्सलिलंभीष्मत
र्पणंस्यैतंमंत्रंभीष्मंसतर्पयेगोमयगोमूत्रदुग्धदधिघृतानिक्रमेणपंचस्कंदिनेषुविक्षेत् एवंपंचदिनान्युपोष्यषष्ठदिनेविधि
वत्स्नात्वापक्वोल्लनपंचब्राह्मणान्संभोज्यवंधुभिःसहरात्रौभुंजीत अष्टमेचैकादश्यांस्कंदाहादश्यांवस्त्रत्रयादश्यांगोभ्यतुर्दश्यां
घृतपायसंपौर्णमास्यांश्वेलस्नानंतिलावस्त्रंचदद्यं मैथुनान्नतवादमेकमासंतांबूलाभ्यंगादीनिवर्ज्यादीनि एतेषुचस्नानादिषु
सौरश्चाद्रोवामासश्चाश्वयुजीयः तुलामकरमेषेषुप्रातःस्नानंविधीयते रविष्यब्रह्मचर्यंचमहापातकनाशनमितिविश्वस्मृतेः
आश्विनस्यतुमासस्यशुक्लैकादशीभवेत् कार्तिकस्यव्रतानीतस्यांवप्रारभेत्कधीरितिपाद्मोक्तेश्चेतिकार्तिकरुत्यं
अथकार्तिकोद्यापनविधिः पाद्मे नारदउवाच अथोर्जव्रतिनःसम्यक्उद्यापनविधिंनृप तंश्रृणुष्वमयाख्यातंसविधानंवि
शेषतः ऊर्जशुक्लचतुर्दश्यांकुर्योदुद्यापनंव्रती व्रतसंपूर्णतार्थायविष्णुप्रीत्यर्थमेवच तुलस्याउपरिष्टात्तुकुर्यान्मंडपिकांशु

मौ स्फुरद्गुणांवृतुर्द्वारांपुष्पचामरशोभितां द्वारेषुद्वारपालांश्चपूजयेन्मन्मयान्पृथक् पुण्यशीलंसुशीलंचजयंविजयमेवच तुलसी
मूलदेशापुसर्वतोभद्रमेवच चतुर्भिर्वर्णकैःसम्यक्शोभाढ्यंसमलंकृतं तस्योपरिष्टात्सपिधानंपंचरत्नसमन्वितं मुद्गफलनसपूर्णं
कुंभंतन्निधायच पूजयेत्तत्रदेवेशंशंखचक्रगदाधरं कौशेयपीतवसनंपुन्नस्तसमन्वितं मुद्गफलेनसंपूर्णकुंभंतन्निधायच
द्वारेषुप्रतिबुद्धोसौत्रयोदश्यांयतःस्मरेः इतीचिंतश्चतुर्दश्यांतस्मात्सम्यक्प्रियाविह तस्यामुपवसेद्भक्त्याशांतःप्रयतमानसः पूज
येद्देवदेवेशंसावर्णंगुर्वनुस्मया उपचारैःषोडशभिर्नानाभक्ष्यसमन्वितैः रात्रौजागरणंकुर्याद्गीतवाद्यादिमंगलैः मतिंकुर्वंतियै
र्नरानाजागरणेचक्रपाणिनः जन्मांतरशतोद्भूतंतेषांमुक्ताःपापसंचयैः नराणांजागरेविष्णोर्गतंनश्यंप्रकुर्वतां गोसहस्रंच
दत्तंफलसममुदाहृतं गीतनित्यादिकंकुर्वद्भ्योयन्मोदुकानिच पुरतोवासुदेवस्यरात्रौवहरिवासरे पठनविष्णुचरित्राणांय
रंजयतिविष्णवान् सुखेनकुरुतेवापंस्वेछालापांश्चवर्जयेत् ततश्चपौर्णमास्यांचसपत्नीकान्द्विजोत्तमान् त्रिशन्मितांस्तथैकं
वासशाल्यान्नानिभोजयेत् वरान्दत्वायतोविष्णुमत्स्यरूपभवन्ततः तस्यांदत्तंतुतत्सर्वंतरक्षय्यफलंलभेत् अतस्तान्भोजये

द्विजान्पायसान्नादिनान्नती भक्तोदनाशितान्भोजयेत्कार्तिक्यां तिलपायसं प्रीत्यर्थं देवदेवस्य देवानांचरुपक्वं पृथक् दक्षिणांचयथाशक्ति
प्रदद्यात्प्रणमेच्चतान् देवरूपंसमभ्यर्च्य देवाश्चतुलसीतथा ततोगोकपिलांतत्रप्रजयेद्विधिवद्व्रती गुरुव्रतोपदेष्टारं वस्त्रालंकारणा
दिभिः सपत्नीकंसमभ्यर्च्यनाम्नाविप्रान्क्षमापयेत् युष्मात्प्रसादाद्देवाः प्रसन्नोममसर्वदा व्रताद्स्माच्चयत्पापंसमजन्म
कृतंमया तत्सर्वंनाशमायातुस्थिरामेचास्तुसंततिः मनोरथाश्चसफलाःसंतुनित्यंतवार्चनात् देहांतेवैष्णवंस्थानंप्राप्नुयान्नति
र्लभं रतिस्तमाप्यतान्विप्रान्प्रसाद्यविसर्जयेत् कार्तिकेवाव्रतपूर्तिविधिरेवंविधःस्मृतः नारद एवंयःकुरुतेसम्यक्कार्ति
कव्रतंनरः विष्णुप्रासतुनिर्मुक्तोविष्णुसान्निध्यगोभवेत् देवस्तवस्तस्तं सर्वव्रतैःसर्वतीर्थैसर्वदानैश्चयत्फलं त
त्कोटिगुणीतंतंयंसम्यगस्यविधानतः तेधन्यास्तेमहापुण्यास्तेषांसर्वफलोदयः विष्णुभक्तिरतास्तस्यः कार्तिकव्रतकारिणः
देहस्थितानिपापानिवितर्कयोतितत्क्षयात् क्षयास्यामोवयंतेवंयइत्येवंव्रतहन्नरः नारदउवाच रत्यङ्गव्रतनियमान्भ्रूणो
क्तिभक्त्यादोवष्टवायनित्यं तेसम्यान्नतनिष्कर्मकरणात्फलंभवेद्यत्तत्सर्वकलुषविनाशनंलभते रतिकार्तिकोद्यापनविधिः

अथमार्गशीर्षकृत्यं मार्गेहाभारते मार्गशीर्षंतुयोमासमेकभक्तेनसंयतेत् भोजयेत्तुद्विजान्शक्त्यासमुच्चेन्नाधिकिल्बिषैः स्नुषिभा
गीवधूधानोद्भवधान्यश्चजायते वामनपुराणे स्वराष्ट्रेश्वनरागावःशकटानिभजाविक दातव्यंकेशवप्रीत्यमासमार्गशिरेनरैः
इतिमार्गशीर्षकृत्यं अथमाघकृत्यं विष्णुस्मृतौ तुलामकरमेषेषुप्रातःस्नायीभवेन्नरः हविष्यंभक्षयंश्चयंयच्चमाघेपापकर्माणान
मिति प्रभासखंडे माघेमासिचयःस्नायात्तेनैरंतर्यंणभारते पौरीकफलंतस्यदिवसेदिवसेभवेत् श्रीपुराणे एकादश्यांशु
क्लपक्षेपापमाससमारभेत् त्रिकालमयीदीक्षांत्यक्त्वाभोगाजितेंद्रियः माघस्यैकादशीशुक्लेस्नायाद्विद्यारोत्तमः इंद्रत्रिकालस्ना
नेनिराहारस्यैवसारचयेत् स्नानकालश्चपद्मपुराणे माघमासेरुत्यापःकिंचिदभ्रंकितेरवितौ भविष्योत्तरे योमाघ
मास्यघमिसूर्यकरामितप्रेस्नानंसमाचरतिचारुनरीप्रवास्यति ब्रह्मे भरुणोदयेतुसंप्राप्तेस्नानकालेविचक्षणः माध
वांघ्रियुगंध्यायन्यःस्नायीतिस्मरन्नुक्तरीति एतानिशुक्लपक्षयाव्यवस्थितानि भत्रसंकल्पमंत्रमारुविष्णुः तत्रोत्थापुनि
यमंगरुणायादिधिपूर्वकं माघमासमिमंपूर्णंस्नास्येहंदेवमाधव तीर्थस्यास्यजलेनित्यमितिसंकल्पचेतसि स्नानमंत्रःपाप

ज्ञरवरारिघ्ननाशायश्रीविलोलोषणायच प्रातःस्नानंकरोम्यद्यमाघेपापविनाशनं मकरस्थरवौमाघेगोविंदाच्युतमाधवस्नानेनानेनमदत्वयथालफलदोभव इममंत्रमनुद्धायस्नायान्नानसमन्वितइति सवित्रेप्रसवित्रेचपरंधामजलेमम त्वत्तेजसापरिभ्रष्टंपापंयातुसहस्रधेतिमंत्रेणसूर्यायार्घ्यदानमुक्तंपूर्वोक्तोदये मासपर्यंतमसंभवेत्त्रयंकर्तव्यं अस्मिन्योगेत्वशक्तस्तुस्नायादपि दिनत्रयं प्रयागमाघमासंतुकृत्वास्नातस्ययत्फलं नाश्वमेधसहस्रेणतत्फलंलभतेध्रुवंतिपाद्मात् प्रयागेसंभवेत्काशीरवेः काश्युद्भवप्रयागेयेतपसिस्नातिमानवाः दशाश्वमेधजनितंफलंतेषांभवेद्ध्रुवमिति भविष्योत्तरे अप्राप्तशरीरस्तुयःकुर्यात्स्नान माचरत् पदपद्मभवस्यफलंप्राप्नोतिमानवः नारदीये नवकृंसवयत्स्नातोद्यस्नातोपिवूरानने होमार्थंसवयेद्धविंशी तार्थंनकदाचन अहन्यहनिदातव्याःतिलाःशर्करयान्विताः त्रिभागस्तुतिलांहंतिचतुर्थंःशर्करान्वितः तथा तिलस्नायीति लोहितःतिलस्नायीतिलोदकी तिलभक्तृतिलदाताचषड्तिलाःपापनाशनाः तेलमामलकाभ्यंवतीर्थदेयास्तुनित्यशः तथाप्रज्वाल्यवेद्धविंसेवनार्थंद्विजन्मनां पाद्मे दातव्यादीपकोरवेर्देवमुदिश्यमाधव विष्णुः माघमास्यसिंप्रत्यहंतिलैर्कुं

त्वासयतकुशरंब्राह्मणान्भोजयित्वादीप्तामिभवतीति माघव्रतोद्यापनमाह चंद्रप्रकाशेविष्णुः। एवंस्नानावसानेतु भोज्यंदेयमथोचितं। भोज्येद्विजदांपत्यंभूषयेद्वस्त्रभूषणैः। कंबलाजिनरत्नानिवासांसिविविधानिच। दोलकानिचदेया निप्रस्तारनपटांस्तथा।उपानेतेतथायुग्मंछत्रंचकोपपाचकं। अनेनविधिनारद्यामाधवःप्रियतामिति अत्रसमापन मंत्रः सवित्रेचप्रसवित्रेचपरंधामजलेमम। त्वत्तेजसापरिभ्रष्टंपापंयातुसहस्रधा दिवाकरजगन्नाथप्रभाकरनमोस्तुते। परिपूर्णंकरिष्येहंमाघस्नानंतवाज्ञया। अहन्यहनिदातव्यास्तिलाःशर्करयान्विताः। माघावसानेसुभगेषड्विंशद्ब्राह्मणंतथा सूर्यामेप्रीयतांदेवोविष्णुर्मूर्तिर्निरंजनः। दंपत्योर्वाससीसूक्ष्मेसप्तधान्यसमन्विते त्रिशत्मोदकादेयाःशर्करातिलसंयुताः। भागत्रयंतिलानांतुचतुर्थःशर्कराशकः अनभ्रंगोवरारोहसर्वंमासंनयेद्यदि। विशेषोद्यापनंतुकर्तुंकेवाथतपसिविधिरेवंविधःस्मृतइतिवचनात्पूर्वोक्तएवज्ञेयः इतिमाघकृत्यं। अथफाल्गुनकृत्यं स्कांदे एकभक्तंतुकुर्वाणःफाल्गुनेमासिनित्यशः। स्त्रीषुसौभाग्यमाप्नोतिस्त्रियश्चपरमप्रियः वा

मनपुराणे फाल्गुनेत्रीह्योगावोवत्सत्रस्तांजिनांचितं गोविंदप्रीणनार्थायदातव्यंपुरुषर्षभ। तथा प्रातःस्नायीभवेन्नित्यंपौ
मासौमाघफाल्गुनौरति। इतिफाल्गुनकृत्यं अथमलमासः सद्विविधः अधिमासःक्षयमासश्चेति आद्यस्वरूपंमा
धवीयेब्रह्मसिद्धांते द्वात्रिंशद्भिर्गतैर्मासैर्दिनैःषोडशभिस्तथा घटिकानांचतुष्केनयतत्यधिकमासतइति। द्वितीयस्वरूप
मितिसिद्धांतशिरोमणौ असंक्रांतिमासोधिमासस्फुटस्याद्द्विसंक्रांतमासःक्षयाख्यःकदाचित् क्षयःकार्तिकादित्रये
नानान्यतःस्यात्तद्वर्षमध्येधिमासद्वयंक्षयैकेति अधिमासद्वयंक्षयात्सर्वमेकःपरस्मादनंतरमित्यर्थः तस्यागमनकालोप्यु
क्तःशिद्धांतशिरोमणौ गतोब्धींद्वीनंदे २७४ मितेशाककालेतिथीशै ११९५ र्भविष्यत्यधोगाक्षसूर्यैः १२५६॥ गजाद्रिभू
भूमि १३७८ स्तथाप्रायशोयंकुवेदेंदु १४१ वर्षैःकविर्वै कुभिश्चेति अस्यार्थः अब्धयश्चत्वारः अद्रयःसप्त नंदा
नव एतत्संख्यत्रयंअंकानांवामतोगतिरितिप्रकारेणप्रातिलोम्येनबोध्यं एवंचमेलनेचतुःसप्तत्यधिकनवशतसंख्या
संपद्यते एभिर्वर्षैःपरिमितेकालेकश्चिक्षयमासःपूर्वंजातइतिअर्थः एवमत्रापिप्रातिलोम्येनसंख्याबोध्या तिथयः

पंचदश शिाएकादश पंचदशाधिकशतयुक्तसहस्रसंख्याकैर्वर्षैर्मितेयातेकश्चित्क्षयमासोपेतःसंवत्सरोभविष्यतीत्य
र्थः अंगानिषट् अक्षाणिपंच सूर्याद्रादश षट्पंचाशदधिकशतत्रयोपेतसहस्रसंख्याकैर्वत्सरैर्मितेजातेभविष्यती
त्यर्थः गजाभ्रभौ अद्रयःसप्त अग्नयस्त्रयः भूरेका अष्टसप्तत्यधिकशतत्रयोपेतसहस्रसंख्याकैर्जाते भवि
ष्यतीत्यर्थः कुरेका वेदाश्चत्वारः इंदुरेकः एकचत्वारिंशदधिकशतसंख्याकैर्वर्षैस्तथागावः नवकुरेका एको
नत्रिंशतिसंख्याकैर्वर्षैरयंप्रायशोजायतइत्यर्थः इतिमलमासस्वरूपं। अथाज्यवज्योर्वर्ज्यमुच्यते तत्रमाधवी
येपठितमिः श्रौतस्मार्तक्रियाःसर्वाद्यमासिकीर्तिताः त्रयोदशतुसर्वास्ताःनिष्फलाःपरिकीर्तिताः जाबालिर
पि नित्यनैमित्तिकंकुर्यात्प्राग्दीक्षांकुर्यान्मलिम्लुचे तिथिनक्षत्रयोगंकाम्यंनैवकदाचन कानिचिन्नित्यान्यपिमलिम्लु
चेवर्ज्यानीतिकाठकगृह्ये षष्ठ्यन्याधेयणाधानचातुर्मास्यादिकान्यपि महालयाष्टकश्राद्धपाकमांद्यपिकूर्मयत
स्पष्टमासविशेषाख्यानिषिद्धवर्जयेन्मलरति षष्टिष्टिकाठकादौप्रसिद्धा। मदनरत्नेस्मृतिसंग्रहे ज्ञातकर्मचूडस्

DR. BHAU DAJI MEMORIAL डाक्टर भाऊदाजी ह्यात्व्यसंग्रहालय

सीमंतोन्नयनव्रतं मलिम्लुचेपिकुर्वीतनिमित्तेयदिजायतइति माधवीयेभृगुः दृष्ट्वाऽतथासोममग्न्याधेयंमहालय
राजाभिषेकंकाम्यंचनकुर्याद्गुरुलंघितइति बृहस्पतिरपि अग्न्याधेयंप्रतिष्ठांचयज्ञदानव्रतानिच वेदव्रतंवृषोत्स
र्गंचूडाकर्णमेखलाः मांगल्यमभिषेकंचमलमासेविवर्जयेत् वृषोत्सर्गःकाम्यः ज्योतिःशास्त्रे तत्रदत्तमदत्तंचकृतंनकृ
तमेववा सज्ञप्तमथजप्तंस्यात्तत्रोपवासःकृतोभवेत् नयात्रांतविवाहंतुनचवास्तुनिवेशनं नप्रतिष्ठांचदेवानांप्रा
सादयामभूरुरुमिति स्मृत्यंतरेपि वापीकूपतडागादिप्रतिष्ठायज्ञकर्मच नकुर्यान्मलमासेचमहादानव्रतानिचे
ति प्रजापतिरपि उपाकर्मचहुत्वंचकुर्यात्पर्वत्रयंतथा उत्तरेनियतंकुर्यात्पूर्वंतन्निःफलंभवेत् अन्यत्रापि भ्रव
णाश्वेषमंतःसर्पाणांबलिरष्टकाः ईशानस्यबलिर्विष्णोःशयनंपरिवर्तनं प्रायश्चित्तंतुसर्वेषांमलमासेविवर्जयेत
ग्रहपरिशिष्टे श्रवणद्वादशामाश्चपर्वचाग्रयणंतथा मलमासेपिकर्त्तव्यंकाम्यारूढीश्चवर्जयेत् श्रवणद्वादशी
माः अग्निहोत्रोपासनवैश्वदेवाद्यः पर्वदर्शपूर्णमासौस्थालीपाकोवा आग्रयणमाग्रयणेष्टिः सावदुर्भि

स्मृतिरपिकार्या बृहस्पतिः बालेवायदिवाबृद्धेभृगावस्तंगतेगुरौ मलमासस्रवेतानिवर्जयेद्देवदर्शनमिति आधानंयज्ञ
कर्मोदिप्रायश्चित्तव्रतानिच नकुर्यान्मलमासेपिभृगुवौरुपप्लवे अस्तंगतेगुरौभृगौवृद्धबालेमलिम्लुचे व्रतारंभाधर्म
र्गंचनकुर्यान्मौञ्जिबंधन निःक्रमंजातकर्मोणिकाम्येष्टिविसर्जनमिति जातकर्मोणिजातेष्टिः बहुवचनंछांदसं अस्त
उल्कोब्रह्मसिद्धांते रविणासहितेन्येषांग्रहाणांमस्तउच्यते ततोर्वाग्वाऽर्कमौढ्याद्ऊर्ध्वंबाल्यंप्रकीर्तितमिति वार्द्धकबा
ल्ययोर्मानमपितत्रैव पक्षप्राग्दिशिवृद्धत्वंपश्चात्तंचदिनंकवेः शैशवंप्राक्तुपंचाहंपश्चाद्दशदिनंस्मृतमिति कविभृक्
अत्रविशेषः पक्षेबृहन्मासस्तुबालश्चात्रदशाहिकः पादास्तुदशाहानिवृद्धोबालादिनत्रयं महास्तुपादास्तत्रत्रयाणं
तु द्वात्रिंशद्दिवसाश्चास्तेजीवस्यभार्गवस्यतु द्वासप्ततिर्महत्यस्तेपादास्तेद्वादशाऽहमादिति अत्रैव प्राक्तुपश्चाद्वुदितः
भृक्वंगिरसोर्दिनैर्भौशेः विपरीतंतुबृहत्तेतद्देवगुरोरपीतिरत्यादिनान्यूनाधिकभावःश्रूयते एतद्व्यवस्थामा
हुर्गर्गः भृक्वोगुरुःप्रागपराक्चबालोविंध्यदशावंतिषुसप्तरात्रं वंगेषुरूपेषुचषट्चपंचशोपंचदशेत्रिदिनंवदंति

दृष्ट्वमप्यतत्प्रमाणंज्ञेयं एवंवक्रातीचारीसिंहराशिगतोगुरुरस्तंगतश्चभ्रूभकर्मसुवर्ज्यः तदुक्तंलल्लेन नीचस्थेवक्रसं
संस्थेप्यतिचरणगतेबालवृद्धास्तगेवासन्यासोदेवयात्राव्रतनियमविधिःकर्णवेधोपिदीक्षा मौञ्जीबंधोपचूडापरिणयन
विधिर्वास्तुदेवप्रतिष्ठावन्यासक्रियःप्रयत्नात्तिरणपतिगुरौसिंहराशिस्थितेचेति नीचस्थामकरस्थः विशेषमाहमांडव्यः
श्रुतिवेधजातकान्नप्राशनचूडादिकंसर्वं रविभवनरंध्रजीवकार्यवर्ज्यावित्याहस्थिति तथा रविस्तंगतजीवजीवस्तंग
तेरवौ वर्जयेत्सर्वकर्माणिव्रतस्वस्ययनानिच तथागुर्वादित्यगुरौसिंहभ्रूभकेचास्तमुपागते। खलेधानंमखदानंव्रतं
देवविलोवाने लल्लः गुरुक्षेत्रगतोभानुर्भानुक्षेत्रगतोगुरुः गुर्वादित्यःसविज्ञेयःसर्वकर्मेक्षगर्हितः शौनकः एक
राशिगतोभानुजीवोस्यातायरापुनः व्रतवधविवाहादिभ्रूभकर्माखिलंजगत राजमार्तंड यात्रोद्वाहविवाहश्रुतिवि
वरविधिशरवपप्रवेशंप्रासाद्यानरम्यंस्करनरभवनारंभविद्याविधानं मौञ्जीबंधव्रतिष्ठामणिकनकरत्नाधार
णंकुर्वंतेयेमृत्स्नासिंहस्थितेज्येगुरुदिनकरयोरेकराशिस्थयोश्च तथा गुर्वादित्यगुरौसिंहनक्षभ्रूकमलिखुचे

पाप्यापनेहरौस्नेत्तसर्वकर्माणिवर्जयेत् सिंहस्थगुरोविशेषमाहरातानंदः माघांयदिमघानास्तसिंहेगुरूरकारणंइति भन्न
त्रापि मघाऋक्षंपरित्यज्यपूर्वाफल्गुनीभवेत् तदाचेत्कन्यकाऽद्यास्कभगास्त्रियाभवेत् माघीमघाचसंयुक्तामघायांचगु
रुर्भवेत् महामाघस्तदाप्रोक्तोव्रतोदाहेचवर्जयेत् दृग्गार्ग्यः मीनेकन्यासिंहेचस्थितेसप्तनुरंगमे सौरमयनकुरुतविवा
हंगृहकर्मच तथा गार्गेयकृपतडागगयागमनसौरप्रतिष्ठाव्रतंविद्यामंदिरकर्णवेधनमखदानंवनंसेवनं तीर्थस्नानश्रि
हरिभवनमंत्रादिदेवेक्षणंहरेणवज्जिंगीविष्णुःपरिहरेदस्तंगतेभार्गवइति लल्लोत्रपुनर्विशेषमाह उपलवेशीतलभानुभान्वो
रर्दारयेवाकपिलापद्मो सरासरेज्यास्तमयेचतिर्यंयात्राविधिःसंक्रमणेचशस्तः गुरुशुक्रमयादिनिषिद्धकालेयत्रणारो
नरोषरतिलक्षीरादृतवचनार्थः सएव भ्रतिचारगतोजीवतेराशिनैतिचेत्पुनः लुप्तःसंवत्सराज्ञेयःसर्वधर्मबहिष्कृतः
भस्यापवादः वृषमेषेसषकुंभेयदिचारगोगुरुः नतत्रकाललोपंस्यादित्याहगालवोमुनिरिति गयाविषयेवापुष्प
राणेविशेषउक्तः गयायांसर्वकालेषुपिंडदानादिचक्षणः अधिमासजन्मदिनेअस्तेचगुरुशुक्रयोः नत्यक्त्वंगयात्राद्

सिंहस्थेचबृहस्पतौ तथा गौदावर्योगयायांचश्रीशैलेग्रहणद्वये स्नरास्करगुरूणांचमौढ्यदोषोनविद्यते तथा शांतिकर्मप्र
कुर्वंतरोगनिमित्तिकेतथा गुरुभार्गवमौढ्यादिदोषस्तत्रनविद्यतइति तथाकाश्यामपिस्कांदे सदाकृतयुगंचात्रमहापर्व
सदात्रवै नग्रहास्तोदयस्तोदोषोविश्वेश्वरालये सदासौम्यायनंतत्रसदातत्रमहोदयः एतानिकाशीस्कृतिमात्रपराणीति
वृद्धाः माघे दर्शेषडशीतिश्चाद्दानंचप्रतिवासरं गोक्षतिलहिरण्यानामासेपिस्यान्मलिम्लुचे मदनरत्नेयमः श्राद्धिकंप
मंयस्यात्तत्कुर्वंतमलिम्लुचे चतुर्दशेतुसंप्राप्तेकुर्वंतपुनराब्दिकं पुनराब्दिकंद्वितीयाब्दिकं सत्यव्रतोपि वर्षेवर्षेतुयद्वा
ऽमातापित्रोर्मृतेहनि मलमासेनकर्तव्यंव्याघ्रस्यवचनंयथा यानिमासद्वयेपिकुर्वंतेत्यादिनिबंधनानितानिमासिकवि
षयाणीतिमदनरत्ने मलमासव्रतानांतुयदिकरात्तिस्तदेवमलमासउपागतस्तत्रातत्रैवप्रत्याब्दिकंकार्यंनतुश्रुरमासे
तदाहमाधवीयेभृगुः मलमासमतानांतुयच्छ्राद्धंप्रतिवत्सरं मलमासेतुकर्तव्यंनान्येषांतुकदाचनेति यत्तुरुमाद्रौव्यासः
मलमासमतानांतुसोरंमानंसमाश्रयेत् सएवदिवसस्तस्यश्राद्धपिंडोदकादिष्वितिदर्शेतत्परमेव क्षयमासेतुतत्रैव

प्रत्याब्दिकंकार्यं तदामदनरत्नेसत्यव्रतः एकएवयदामासःसंक्रांतिद्वयमासतः मासद्वयगतंश्राद्धंमलमासेपिशस्यतइति त
च्चयस्यालिंथेःपूर्वोरमतःसर्वतिथिःस्यात्सर्वमासस्थितामाद्या उन्नाद्यैचेतदाउत्तरमासस्थिताग्राह्या तथाचाऽऽदीपिकायां
तिथ्यैप्रथमपूर्वाद्वितीयैरुत्तरः मासाविति बुधैश्चिंत्योक्षयमासस्यमध्यगाविति अथात्रदानमुक्तंहेमाद्रौपाद्मे अ
धिमासेतुसंप्राप्तेमुरसर्पिर्घृतानिच त्रयस्त्रिंशदपूपानिदातव्यानिदिनेदिने अधिमासेतुसंप्राप्तेत्रयत्रिंशत्तुदेवताः उद्दिश्या
पूपदानेनपृथ्वीदानफलंलभेत् त्रयत्रिंशदपूपान्पंकास्यपात्रेनिधायच सघृतंसहिरण्यंचब्राह्मणायनिवेदयेत् विष्णुरू
पीसहस्रांशुःसर्वपापप्रणाशनः अपूपान्नप्रदानेनममपापंव्यपोहतु नारायणजगद्बीजभास्करप्रतिरूपक व्रतेनानेन
पुत्रांश्चसंपदंचमेविवर्धय यस्यहस्तेगदाचक्रेगरुडोयस्यवाहनं शंखःकरतलेयस्यसमेविष्णुःप्रसीदतु कलाकाष्ठादिरूपेण
निमेषघटिकादिना योवंचयतिभूतानितस्मैकालात्मनेनमः कुरुक्षेत्रमयदेशःकालःसर्वार्द्धनोरविः पृथ्वीसममिदंदानं
गृह्यतांपुरुषोत्तम मलानांचविशुद्ध्यर्थंपापप्रणाशनायच पुत्रपौत्रानिवृध्यर्थंतवदास्यामिभास्कर मंत्रेणानेनयोदद्यात्

त्रयस्त्रिंशदधिकान् प्राप्नोतिविपुलांलक्ष्मीपुत्रपौत्रादिसंपदः इतिमलमासनिर्णयः अथर्तुनिर्णयोच्यते सचषड्ऋतुमासद्वयात्मकश्चांद्रःसौरश्च वसंतोग्रीष्मोवर्षाशरद्धेमंतःशिशिरइति षड्ऋतवइतिश्रुतेः यत्तुश्रुतौद्वादशमासाः पंचर्तवइत्यत्रतत्रपंचप्रयाजानुरोधेनहेमंतशिशिरयोरेकीकरणंविवक्षितं तेचवसंतपंचमाः मुखंवाएतदृतूनांयदग्निस्तदितिश्रुतेः मासद्वयात्मकत्वंचाग्निचयनेष्टकोपधानब्राह्मणे द्वेद्वेमुपदधातितस्माद्द्वेमतवइति वसंताद्दत्तुक्रमेणचैत्रमासादिर्द्वइति मधश्चमाधवश्चवासंतिकावृतवइतिश्रुतेः ननुकथंचिदधिमासेसतिमासत्रयात्मकःकश्चिदृतुर्भवतितत्कथंमासद्वयात्मकत्वमितिचेत् न अधिमासस्यषष्ठिदिनात्मकमासावयवात्मकस्यप्रतिपादितत्वात् अथचांद्रःसौरोवृश्चिकोरत्नमालायां मृगादिराशिद्वयभानुभोगात्षड्ऋतवःस्युःशिशिरोवसंतः ग्रीष्मश्चवर्षाचशरच्चतद्वद्धेमंतनामाकथितोनयइति ऋतुनिर्णयः अथायनं तत्रऋतुत्रयात्मकंसौरमेव तदुक्तंदीपिकायां सौरर्तुभिस्त्रयंप्रदिष्टमयनमिति ऋतुत्रयंचायनंस्यादितिमदनरत्नेविष्णुधर्मोक्तेश्च तच्चैरिविधं उत्तरंदक्षिणंच शिशिरादि

त्तरं वर्षादिदक्षिणं तदुक्तंरत्नमालायां शिशिरपूर्वमृतुत्रयमुत्तरायणमाकुरुश्चतरामरं भवतिदक्षिणमन्यदृतुत्रयंनिगदितारजनिमरुताचसेति श्रुतिरपि तस्मादादित्यःषण्मासान्दक्षिणेनेतिषडुत्तरेणेति अनयोरुपभोगमाहमाधवीयकूर्मपुराणे उदगयनआपूर्यमाणपक्षस्यपुण्याद्दादशीमुपवसेद्वृतीभूत्वेत्यादि सत्यव्रतोपि देवतारामवाप्यादिप्रतिष्ठोत्सर्गवारेषु दक्षिणाशामुखेकुर्वन्ननंतफलमवाप्नुयादिति वैखानससंहितायां माल्भैरवधारानारसिंहत्रिविक्रमाः महिषासुरस्त्रीच स्थाप्यादक्षिणायनेति मदनरत्नेज्योतिःशास्त्रे गृहप्रवेशत्रिदशप्रतिष्ठाविवाहचौलव्रतबंधपूर्वं सौम्यायनैकमेफलप्रदं संपठ्यतेतत्तत्कृत्यंतुदक्षिणेचेति ऋत्ययननिर्णयः अथसंवत्सरनिर्णयः सचमासत्रैविध्यात्त्रिविधइतिस्मृतिः अतएवब्रह्मसिद्धांते चांद्रसावनसौराणांमासानांप्रभेदतः चांद्रसावनसौरास्त्रयःसंवत्सराइति। तत्रचांद्रसंवत्सरेचैत्रशुक्लप्रतिपदादिःफाल्गुनपौर्णमांतः सौरस्तुमेषादिद्वादशराशिभोगेन सावनःषष्ट्यूनत्रिशतत्रयाहोरात्रात्मकः अथउक्तंब्रह्मपुराणे चैत्रमासिजगद्ब्रह्मासर्जप्रथमेहनि शुक्लपक्षेसमग्रंतुतदासूर्योदयेसतीति आदित्यपुराणेपि

पस्मेरत्सर्वकर्मादौचाऽसंवत्सरंयदा नान्ययस्माद्वत्सरादौप्रवृत्तिरस्यकीर्तितेति रमेचारंभसमाप्तिकर्मांगस्मरणएवोपयुज्ये
ते वस्तुतस्तु मासांतरस्थतिथ्यंतरमारभ्यवर्षांतरस्थतत्पूर्वनाविति स्यतोपिवत्सरश्चाऽएव चेऽकलारूपतिथिघटितत्वात्
अन्यानपिभेषानाहनारदः प्रभवोविभवःशुक्लःप्रमोदोपप्रजापतिः अंगिराश्रीमुखोभावोयुवाधातास्तथैवच ईश्वरोबे
हुधान्यश्चप्रमाथीविक्रमोवृषः चित्रभानुःसुभानुश्चतारणःपार्थिवोव्ययः सर्वजित्सर्वधारीचविरोधीविकृतःखरः नंद
नोविजयश्चजयोमन्मथोदुर्मुखो हेमलंबोविलंबश्चविकारीशार्वरीप्लवः शुभकृच्छोभनःक्रोधीविश्वावसुपराभवो प्लव
गःकीलकःसौम्यःसाधारणोविरोधकृत परिधावीप्रमाथीचानंदोराक्षसोनलः पिंगलःकालयुक्तश्चसिद्धार्थीरौद्रदुर्म
तीदुंदुभीरुधिरोद्गारीरक्ताक्षीक्रोधनोक्षयः इति एताश्चसंज्ञायद्यपिज्योतिःशास्त्रेबार्हस्पत्यस्यैवोक्तास्तथापिचाऽन्यत्रा
प्रभवादीनामितिचाऽस्यैवप्रभवादीनामभिर्व्यवहरंतिशाचाराच्चमासपक्षादिवत्प्रभवादिभ्योऽब्दसंवत्सरादिसंकल्पा
दौसंकीर्त्यः ज्योतिःशास्त्रेतुबार्हस्पत्यनाक्षत्रावपिवत्सरावुक्तौ तत्रैकस्यतेमध्यममानेनैकराशिभोगोबार्हस्पत्यः।

सप्तविंशतिनक्षत्रपरिवर्त्यादेकोमासःतैर्द्वादशभिर्वत्सरःअनयोरूर्ध्वमेशास्त्रेणैकोपुपयोगः रतिसंवत्सरनिर्णयः
अथजन्ममासिकर्तव्यं चाऽऽमसीयत्नेनसावधानात् ब्रह्मपुराणे सर्वेष्वजन्मदिवसेस्नानंमंगल
पाणिभिः गुरुदेवाग्निविप्राश्चपूजनीयाःप्रयत्नतः स्वनक्षत्रंचपितरतथादेवःप्रजापतिः प्रतिसंवत्सरंचैवकर्तव्यश्चमहोत्सवः
स्नातंतिलस्नातेः तथाचतत्तिथिमधिकृत्य तिलस्नायीतिलोदर्तीतिलहोमीतिलोदकी तिलभुक्तिलदाताचषड्तिलीना
वसीदति मंगणपाणिभिःअप्रेतार्थंसिद्धिहेतुनयागोरोचनादिकंमंगलं तत्पाणिभिरित्यर्थः तथाचकल्पचिंतामणौ गुरुरुग्र
तिलानघाज्जन्मर्क्षेश्वबंधनं गुग्गुलुंनिबसिध्यर्थंपूर्वंगोरोचनायुतं संपूज्यभानुविप्रेभ्यमर्षिभार्ययेदिदं चिरजीवीयथा
स्त्वंभोभविष्यामितथायुते रूपवान्चित्रवांश्चैवश्रियायुक्तश्चसर्वदा। मार्कंडेयमहाभागसप्तकल्पांतजीवन आयुरिष्टा
र्थसिध्यर्थंमस्माकंवरदोभव स्वनक्षत्रंजन्मकालिनं नामकरणेतथादर्शनात् तथा श्रीपतिरत्नमालायां नवरत्नाध
रोभूत्वापूजयेच्चविरायुषं हिभृंजंजटिंसौम्यंस्कंदंचिरजीविने मार्कंडेयंनरोभक्त्यापूजयेत्प्रयतस्तथा ततोरोगापु

षंव्यासरामश्रौणिरूपंबलिं प्रह्लादंचरन्तुमंतंविभीषणमधार्चयेत् षष्ठीवृद्धिभक्तेवर्षेवर्षेपुनःपुनः रामःपरशुरामः
द्रौणीरश्वत्थामा ततःस्नेहरामःपूजीतदेवतानाममंत्रैःस्वाहांतैःकार्यः देवीपुराणे होमोयंरुद्रादिपूजायांशांतमष्टांतरंभवे
त् अष्टाविंशतिरेवंवायषाशक्तिविधीयते ततोगुडुच्यतिलपानं तत्रमंत्रः सगुडंतिलसंमिश्रमज्जलंहंमितंपयः मा
कंडेयवरंलब्धापिबाम्यायुष्यहेतवइति स्कांदे खेऽनंतरक्तेशानामेधनाध्वानरवेच भामिषंकलहंहिंसांवर्षंषड्विव
र्जयेत् कलहमित्यत्रसंगरकमितिक्वचित्पाठः वृद्धमनुः मृतेजन्मनिसंक्रांतोभ्रातृजन्मादिनेतथा अस्पृश्यस्पर्शने
चैवनस्नायादुष्णवारिणा जन्मनिपुत्रजन्मनि ज्योतिषे स्नातान्नक्षत्रदिनेस्त्रियंपरिहरन्नाप्नोत्यभीष्टंप्रियंजन्मत्यान्मो
क्षमतोहिज्ञायरक्तोपर्य्यस्थिरंवहते सकृन्नरवादतियश्चतस्यरिपवोनाशंप्रयांतिध्रुवंभक्तंयश्चनिरामिषंसहिभवेन्न
क्षत्रतिथिः जन्मतिथिःस्वरूपंतुदेवीपुराणे यस्मिन्दृश्यजन्मतिथिर्यदास्यात्स्यातदाजन्मभसंयुताच असंस्कृताभेन
दिनद्वयेपिपूज्यापरायाभवतीहतंत्रं उभयदिनेजन्मनक्षत्रलाभेतुपरोक्ष्यापिनीग्राह्यातस्यकर्मकालत्वात्

अपकेपुचित्यदर्पेषुवर्जनेतिथयः सिनीवालीदर्शनं तिथ्याभिद्रुषितंकुर्यात्तस्मात्त्यजेन्नतंसदेति सन्नम्यांनस्प
शेत्तैलंनीलवस्त्रंनधारयेत् नचाप्यामलकंस्नायान्नकुर्यात्कलहंरहः निंबस्यभस्मतैलंतिलैस्तर्पणमंजनं सन्नम्यांनैवकुर्वीत
ताम्रपात्रेचभोजनं स्कांदे शिरःकपालमंत्राणिनरचर्मतिलास्तथा एतानिक्रमशोनित्यंश्रद्धम्यादिषुवर्जयेदिति शिरोनारी
केलं कपालमलांबु श्रेत्राणिपटोलं नरवंनिष्पावाः चर्ममस्करिकाः तिलाःदृताक्रमितेरुग्रे चतुर्विंशतिमतेतु यदीच्छे
र्ध्वगमनमष्टम्यादिषुवर्जयेदितिउत्तरार्द्धपठितं व्यासः षष्ठ्यष्टमीश्राद्धमावास्यापर्वद्वयचतुर्दशी श्रवसंन्निहितंपापंतैलंमां
सस्त्रीभोगे वामनपुराणे नरास्तैनाभ्यंगमुपाचरेत्क्षौरंचरिक्तास्नानयास्नमांसं पूर्णास्नयाषिक्तरिवर्जनीयाभद्रास्नसर्वाणि
समारभेतेति अत्रनरानिषेधादेवषष्ठीविषयेस्त्रियुनतत्ग्रहणंदोषाधिक्यार्थमितिदृतनिर्णयोतात्पर्यंतुव्यासः सं
क्रांत्यापंचदश्यांचद्वादश्यांश्राद्धवासरे वस्त्रंनिष्पीडितंनैवक्षरेणापिनहिंस्यते वस्त्रंनिष्पीडनंयत्नपूर्णंतत्तस्यनिषेधः
सएव तैलंनसंस्पृशेद्रामस्नानेष्टदेयेन्नए पक्षादौचरबोधद्यांरिक्तायांचरेत्तिथौ श्यामंनीलंतृणं वामनपुराणे

नाभ्यंगमर्कनवभूमिपुत्रसोमंचभृकुचकुजंचमांसं बुधेनयोषांनसमाचरेतरोषेषुसर्वाणिसदैवकुर्यात् चित्रास्वरस्तेश्रवणे
चतेलेक्षौरंविशाखाप्रतिपत्सुवर्ज्यं मूलमृगभाद्रपदेषुमांसंयोषिन्मघाकृत्तिकासोनरास्तिति वाराह चतुर्दशीतथाष्टम्या
पंचदश्यांचपर्वसु तैलाभ्यंगंतथाभोगंयोषितश्चविवर्जयेत् नमद्यंगोमयंचापिनिशायांतुगोमयं गोमूत्रंचप्रदोषे
चगृह्णीयान्बुद्धिमान्नरः सप्तावर्ज्यान्यार्यमनुः चत्वारिमानिकर्माणिसंध्यायांपरिवर्जयेत् आहाराज्ञायतेव्याधि
गर्भश्चवेचमैथुनात् निद्रातोजायतेलक्ष्मीःस्वाध्यायादायुषःक्षयइति रतिकालविशेषवर्ज्यानि अथक्षौरनिषि
द्धकालः पंचदश्यांचतुर्दश्यामष्टम्यांचविशारद तैलंमांसंस्त्रियंचैवक्षौरंचपरिवर्जयेदिति यमः तथासितास्वष्टमी
षुभूतारुक्षयेतथा तैलाभ्यंगंक्षौरकर्मस्त्रीसंगंचैववर्जयेत् व्यासः क्षौरंशनैश्चरादित्यभौमास्वभ्यंगमेवच तथा
प्रतिपदरिक्तातिथिंचपरिवर्जयेत् अहोरात्रग्रहणंनवारदोषःप्रभवंतिरात्रावितिवचनबाधनार्थं हेमाद्रिज्योतिः राम
शास्त्रे नाभ्यक्तःक्षरणकालेनिरासेनानानस्नातस्तन्नगमनांशुकभूषितानो संध्यानिशार्कुजस्तुदिनेश्वराणांसो १००

रंहितंभवतिचाङ्गिनचापिषस्यो भ्रष्टीत्यरोरात्रोपलक्षणं मार्कंडेयः अष्टमीचतथाषष्ठीनवमीचतुर्दशी क्षुरकर्मणिवर्ज्या
चपर्वसंधिस्त्रथैवच वृद्धगार्ग्यः मीनधनुर्षिसिंहेचस्थितेसप्ततुरंगमे क्षौरमत्रनकर्तव्यंविवाहंगरुकर्मचेति श्मश्रुकर्मणि
मरीचिः निरासनस्यस्नानस्यतिलस्यतथैवच स्वायंभुवस्तन्त्रैवस्नातस्यकृषितस्यच यात्रापुरोधतस्यापिश्मश्रुकर्मवि
वर्जयेत् अथमांसनिरूकालः हेमाद्रौनरसिंहपुराणे यदिनामचतुर्दश्यांसहमांसंविवर्जयेत् वर्जयेत्यनेनुरुव्यक्रतुस्वर्गमाप्नो
नरः चतुर्थीचाष्टमीचैवदशमीचचतुर्दशी तथापंचदशीवार्यापडशीतिमुखानिच संक्रमेचापिसूर्यस्यविषुवेचापिवा
षिकंमांसंनुविरतामत्योयातिस्वर्गेदिनत्रयमिति संक्रमादयनविषुवतोर्ग्रहणंदोषातिशयार्थं वार्षिकेचषाकालसंवं
धिमासचतुष्टये दिनत्रयमपिवार्षिकेविरतरतिसंबंधः अथवाश्वयुजमासंवर्जयेन्मांसभक्षणे बहुमासकृतंपुण्यंल
भेताश्वयुजान्नरः अन्यत्रमासत्रयपर्यंतंमांसत्यागेयत्फलंतत्प्राप्नोतीत्यर्थः योनरःकार्तिकेमासेमांसंतुपरिवर्जयेत्
संवत्सरस्यलभतेपुण्यंमांसविवर्जनात् अथकलिवर्ज्यानि आदित्यपुराणे यत्कृतेतुयुगेधर्मानकर्तव्यःकलौयुगे

पापप्रयुक्ताश्चसराकलौनार्योनगसदेति कार्तयुगःकृतयुगसंबंधी हेमाद्रौमाधवीये विधवायांप्रजोत्पत्तौदेवरस्यनियोजनं
बालिकासतयोन्याश्चवरेणान्यैनसंस्कृतीः विधवायांवाग्दानानंतरंदेवरस्यनियोजनं यस्याम्रियेतकन्यायावाचासत्यांकृ
तेपतिः तामनेनविधानेननिजोविंदेतदेवरः अपुत्रांगुवनुज्ञातोदेवरःपुत्रकाम्यया सपिंडोवासगोत्रोवाऋतावभ्यक्तःवर
तांयाचेदितिमनुयात्तवक्ष्यामीत्यूर्ध्वंमुक्तंनिषिध्यते नतुविवाहानंतरंविधवायां नान्यस्मिन्विधवानारीनियोक्तव्याद्विजा
तिभिरितिमनुनातन्निषेधात् वरेणान्यैनसंस्कृतीरितिनदेवरनियोजनपरंपूर्वेणपौनरुक्त्यात् बालिकासंकल्पदत्तानवा
ग्दत्ता तदानीक्षतयोनित्यशंकायाश्चभावात् ईदृग्विज्ञानेश्वरेणदत्तामपिहरेत्स्वयंवेत्यंशेश्वरआज्ञेतिअनेनसप्तप
दक्रमणात्प्राग्यदन्यस्मैदानमुक्तंतद्विषयमितिभेयं तथा कन्यानामसवर्णानांविवाहश्चद्विजातिभिरिति तिस्रोवर्णानु
पूर्व्येणेतिपैकायथाक्रमं ब्राह्मणक्षत्रियविशांभार्यास्वाश्चद्वयन्यनरतिविहितः तथा भ्रातताय्यद्विजाग्र्याणांधर्म राम
युद्धमहिंसनंरति द्विजाग्र्याणांविप्राणां भ्रातताय्यनमायांतंहन्यादेवाविचारयन्नितिविहितंसन्मुखमकूटशस्त्रेणमा १०१

रणं एतेननाततायीवधेदोषोन्यत्रगोब्राह्मणेभ्यइतिस्मृतंबाकंकलिविषयमेवेतिसिद्धं तथाद्विजस्याज्ञातुनोयातुःशोधित
स्यापिसंग्रहः सत्रदीक्षाचसर्वेषांकमंडलुविधारणमिति सत्रदीक्षानिषेधमुखेनसत्राधिकारएवविप्राणांपर्युदस्यते अ
थकमंडलुचर्योपपरिशंतीत्यादिबोधायेनेतिकर्तव्यताकंसादकंचकमंडलुमितिस्नातकस्यविहितंतन्मन्नमयस्यकाष्ठम
यस्यवाकमंडलोरिणं अन्येतुकमंडलुधारणमित्यनेनवानप्रस्थाश्रमएवलक्ष्यतइत्याहुः तन्न क्षत्रवैश्ययोरुभयो
रपिभिन्नतंत्रेणोपादानात् तथा महाप्रस्थानगमनंगोसंज्ञसिद्धंगोसवेरिति महाप्रस्थानगमनंउत्तरादिगामने गोसवो
यज्ञविशेषः तथा सौत्रामण्यामपिसुराग्रहणस्यचसंग्रहःरिति अग्निहोत्रस्रुवण्याश्चलोहलोलीढापरियहः लोहजीर्णया
स्रुचः कथंचिल्लीढायाःपरियहःपुनर्होमसाधनत्वं तथा वानप्रस्थाश्रमस्यापिप्रवेशोविधिबोधितः क्षत्रस्याप्यय
सापेक्षमधसंकोचनंतयेति क्षत्रमग्निहोत्रपरिचर्यादि वैश्याग्निपुरुषविप्रस्यब्रह्मशौचमित्यतइतिदेवलवचनविहि
तं तथा प्रायश्चित्तविधानंचविप्राणांमरणांतिकमिति कामकृतमहापापादौनतस्यनिष्कृतिरुक्ताभ्यग्निपतनाद्यत

रति विहितस्यविधानंउपदेशः एवंचपूर्वमतिपूर्वमनिर्देश्यंप्राणांतिकमितिस्थितिरितिमनुवाक्यमेतद्गुणविषयमेव
एकमूलकल्पनालाघवात् संसर्गदोषस्तेयान्यमहापातकिनिष्कृतिरिति त्यजेद्देशंकृतयुगत्रेतायांग्रामंमुत्सृजेत् द्वा
परेकुलमेकंतुकर्त्तारंतुकलौयुगइतिपराशरवचनेनसंलापादिनवविधसंसर्गाभावेपिविहितस्यदेशात्यादित्यागस्य
निषेधः यद्वा कृतेसंभाष्यपतित्रेतायांस्पर्शनेनतु द्वापरेत्वन्नमादायकलौकर्त्तवलिप्यतइत्यनेनसंभाषणस्पर्शनादि
जन्यपातित्यस्यैवनिषेधः नतुपतितेनसहसंवत्सरंनवविधसंसर्गप्राप्तस्यपातित्यस्य पूर्वोक्तवचनद्वयबाधमात्रेण
चरितार्थस्यनवविधसंसर्गनिषेधप्रतिपादकानेकवाक्यबाधस्यान्याय्यत्वात् कलौपतितकर्मणीतिवाक्यस्वारस्यान
पतितसंसर्गरूपकर्मजन्यस्यपातित्यस्यदुर्निवारत्वाच्च अतश्चेदानीतनानासंसर्गेप्रायश्चित्तानुष्ठानाचारःस्वाचा
रएव स्तेयान्यमहापातकेषुनिष्कृतिःरहस्यप्रायश्चित्तंनिषिध्यते अत्रकेचित् स्तेयान्यमहापातकेप्रायश्चित्तमेव
कालेनभवतीतिप्राहुः द्वापरेशंखलीखिताःकलौपाराशराःस्मृताइत्यनेनान्यस्मृतिविरोधेविकल्पप्रसक्तोस्मृत्यं

राम
१०२

त्तरीयविशेषशास्त्रेणबाधप्रसक्तौपराशरस्मृतेःकलौबलीयस्त्वनियमेनस्तेयान्येत्यस्याबाधात् नचबाधेविषयांतरासं
भवादप्रमाण्यापत्तिः औदुंबरीस्रक्ष्वाङ्गायेतिश्रुत्याबाधितायाश्चौदुंबरीसर्वावेष्टयितव्येतिस्मृतेर्ह्यङ्गुल्यानिमु
क्तासर्वावेष्टयितव्येतिन्यायसुधाकारोक्ततात्पर्यकल्पनवदिहापिस्तेयान्यमहापातकनिष्कृतिनापदेश्या कृतायाम
पिनिष्कृतौसंसर्गानुकर्त्तव्यतितात्पर्यकल्पनात् वस्तुतस्तुमनुवाक्येनोपदेशनिषेधस्यसिद्धित्वात्ब्राह्मणभोजनविधि
विरोधाच्च रहस्यप्रायश्चित्तंनिष्कृतिर्नभवतीतिकल्प्यं अतएवतत्रतत्ररहस्यप्रायश्चित्तंनिर्दिष्टं तस्मात्सकाशयेत्यापमि
त्यादिचोक्तं नचैवंस्तेयपर्युदासोऽसंगतः तस्याकलावनायासेनस्तेयनिष्पत्त्याप्रतिनिमित्तमुपदेशासंभवेनरहस्यप्रा
यश्चित्ताभ्यनुज्ञानार्थत्वात् वातिथिपितृभ्यश्चपशूपाकरणक्रियेति यत्रस्यप्राप्तापत्योतिथिपितृयज्ञवैश्वदेवत्यागे
विधिः वाध्रीणसस्यमांसेनतृप्तिर्द्वादशवार्षिकीत्यादिवचनकदंबकेनत्रिष्वपिप्राप्तिः अत्रश्राद्धेपशुयागाभावेन
तदर्थमानतिदेशादुपाकरणाप्राप्तेःपशूपाकरणशब्दलक्षितंतत्सकृतिकंपितृयोमांसदानंनिषीध्यते तथाच

आद्देमांसनिषद्देनैकमूलत्वान्नकल्पनागौरवं तथा दत्तौरसेतरेषांतुपुत्रत्वेनपरिग्रहः सर्वेष्वन्यांगनाङ्गुष्टसंसर्गशोधितेरपि
सवर्णेत्वाअसवर्णेषाभ्रंगनास्वामिङ्गुष्टैस्तत्संस्पृष्टैःकृतप्रायश्चित्तैरपिसंसर्गःइदंचोत्तमवर्णविषयमेवेतिपक्षमुत्पश्यामः
तथा भ्रयोनोसंभ्रेरत्नेपरित्यागोगुरुस्त्रियाइति चतस्वरूपरित्याज्याःशिष्यगागुरुगाचर्या पतिभ्रांचविशेषेणजंगि
तोपगताचर्येत्यादिनाविहितः भ्रनेनयुगांतरेभ्रयोमोसंसर्गपरित्यागइतिगम्यते तथा परोहृत्यात्मत्यागउच्छिष्टस्याप
वर्जनं गवार्थेब्राह्मणार्थेवासद्यःप्राणान्परित्यजेदितिविहितः स्वमुच्छिष्टमुच्छिष्टोपस्तंचेतिवसिष्ठोक्तनिमित्तं प्राय
श्चित्तंचेतिकेचित् विश्राणनंवितरणंस्पर्शनप्रतिपादनं प्रादेशनंनिवेपणमपवर्जनमेहतिरितिन्त्रिकांडीस्मरणात् भ्रप
वर्जनंदानं ब्राह्मणायोदगुच्छिष्टंप्रयच्छेदित्यादिनामकृपकादिविहितमितिम्रात्चरणाः प्रतिमाभ्यर्चनार्थायसंकल्पश्च
स्वधर्मकः स्यमेवप्रतिमायावद्वीवंमयाभ्रर्चनीयेत्येवमादिः। भ्रस्थिसंचयनाद्भ्रर्वाग्भ्रंगस्पर्शनमेवच शामित्रंचेवचि
त्राणांसोमविक्रयणंतथा शामित्रंयज्ञेस्वयमेवपश्वमारणं षड्रात्रानशनेनान्नेहरणंहीनकर्मणः षड्रात्रानशनमुपवा

सत्रयं भुक्त्वातस्मादहंस्थित्वाधान्यब्राह्मणाद्वरेदितिविहितं भूदेवुदासगोपालकुलमित्राईसीरिणां भोजान्नतारुस्तस्यतीर्थ
यात्रातिदूरतः गुरुस्तस्यारिहतात्रेरितिकेचित् तत्पाशिष्यस्यगुरुदारेषुगुरुवच्छरीरिता गुरुवत्प्रतिपूज्यात्कसवर्णगुरुर्योषित
इतिमनूक्तो तथा भ्रापद्यनिर्हिजाध्याणोभ्रश्वस्तनिकतातथा क्षात्रेणकर्मणाजीवेद्विशांयाप्यापरिहिंसइति भारिकोश्व
स्तनोपिचत्यक्तो तथा परार्थेतुर्हिजाध्याणाजातारणिपरिग्रहः ब्राह्मणानांप्रवासित्वंमुख्याग्निधमनक्रिया प्रवासशीलत्व
रुपात्तुनचिरंवसेदितिस्मरणादितिकेचित् बलात्कारादिदुष्टस्त्रीसंग्रहेविधिचोदितः यस्तेस्तसर्ववर्णेषुभिक्षाचर्यावि
धानतः नवोदकेतथाहंचदक्षिणाविधिचोदितेति दशरात्रेणभ्रर्धंतिभ्रमिषंचनवोदकमितिविहितं गुरवेवरंदत्वास्नो
पीतवदनुज्ञयेतिविहितंदक्षिणादानं तथाब्राह्मणादिषुभ्रूदस्यपचनादिक्रियतेपिच भ्रार्याधिष्ठितभ्रूद्राःसंस्कर्त्तारः
स्मरित्यापस्तंबविहिता तथा भग्वग्निपतनेभ्रैवहरुदारिमरणंतथा भ्रत्रमूले रुदःशौचस्यतेलुप्तःप्रत्याख्यातमिषि
क्रियारुद्रादिविज्ञानेश्वरस्यथादृष्टव्यं गोतन्निशिष्टेपयसिशिष्टैराचमनक्रिया पितापुत्रविरोधेचसाक्षिणांदंडकल्पनं

साक्षिणांचसमाधात्रणांच पितापुत्रविरोधेतुसाक्षिणांत्रिगुणोदमः अंतरेचयोर्यस्यात्तस्याप्यष्टगुणोदमइतिविहितं यत्रसायं गृहत्वंचमुनिभिस्तत्वदर्शिनः यत्रसायंकालोजातस्तत्रैवसन्यासीनामवस्थानं एतानिलोकगुरुस्पर्यंकालेरादौमहात्मभिः निवर्तितानिकर्माणिव्यवस्थापूर्वकंबुधैः समयश्चापिसाधूनांप्रमाणंवेदवद्भवेत् अत्रपुराणे दीर्घकालंब्रह्मचर्यधारणंचकमंडलोः गोत्रान्मातृसपिंडाच्चविवाहेगोवृषस्तथा नराश्वमेधोमद्यंचकलौवर्ज्यादिजातिभिः दीर्घकालमितिकालपरोपादानबलाद्दशवत्सरिणंहर्षाणिवदब्रह्मचर्यमितिश्रुत्यक्तं अन्यथादीर्घब्रह्मचर्यमित्येवावक्ष्यत् एतेनब्रह्मव्रतंनैष्ठिकमितिराभचंद्राचार्योक्तिःपरास्ता अतएवशविरानंनैष्ठिकब्रह्मचर्याचारःसंगच्छते कमंडलुधारणंव्याख्याते गोत्रात्रत्यनेनस्वगोत्रोत्पन्नायाःपितृष्वस्रः मातृसपिंडादित्यनेनमातुलगोत्रसापिंड्ययोःसामान्यनिषेधनेचप्राप्तस्याभावान्मातुलकन्यापरिणयनंनिषिध्यते तेनमातुलकन्यापरिणयनस्यनिषेधकानिवाक्यानिकलिविषयाण्येव अतएवाकृत्रिमानांतरादिपुनराचारएव कृष्णाजुनादिनातियुगांतरीयत्वात्सदाचारएव अतएवव्यासेनकलिनिरासप्रक्रमे तृतीयांमातृतःकन्यांत

तीयांपितृतस्तथा श्लोकेनाचोद्वहिष्यंतिविप्राःपापविमोहितारत्यक्तं बोधायनेनचमातुलपितृष्वसृदुहित्रगमनमितिदाक्षिणात्यानाचारपुरस्कृतं गोवधोमधुपर्कादौ नरमेधःब्रह्मणब्रह्मणमालभतइति मद्यंगौडीमाध्वीरूपंक्षत्रियवैश्ययोर्निषिध्यते तस्माद्ब्राह्मणराजन्यौवश्यैश्चसुरानपिबेदित्यनेनसुरायाद्विजात्यबलेदननिषेधस्यसिद्धत्वात् यद्वावामागमारौद्रवर्णिकादिपुरस्कारेणविनायकशांत्यादौक्षत्रियादिपुरस्कारेणोक्तंचनिषिध्यते क्रतुः देवराजसुतोत्पत्तिर्दत्तोकान्यानदीयते नयतेगोवधःकार्यकालोनचकमंडलुः विधवायांप्रजोत्पत्तेरित्यनेनसमानार्षकंपूर्वार्द्धं आदित्यपुराणे ऊढायांपुनरूढायांज्येष्ठांगोवधंतथाकलौपंचनकुर्वीतभ्रातृजायांकमंडलुं ज्येष्ठांशंविषमंविभागं भ्रातृजायांजायामितिशेषः दानधर्माद्योगरुपुराणे नकलौक्रियतेश्वमेधोवाष्यधगोसवः नरमेधोसतानारीदेवरात्पुत्रसंततिः गृहिसंसमकंयेतराजसूयकमंडलू श्रारद्दीपकलिकायां मूदनपारिजातेवनिगमः अस्तंतागोपश्चैवश्रारंमांसंतथामधु देवराजसुतोत्पत्तिःकलौपंचविवर्जयेत् यथावेदिर्बर्हिधर्माणांप्रधानसंबंधिमात्रांशेविधिर्नतुतादर्थ्यांशेप्रमाणाभावात्ततश्च श्राद्ध

मांसमित्यत्रश्राद्धसंबंधिकल्पेपुरुषार्थचनिषिध्यते अविशेषात् पंचेत्यत्रनपरिसंख्यादोषत्रयापत्तेः पूर्वोक्तानेकवाक्या
नर्थक्यापत्तेश्च अतःप्रदर्शनार्थमेतद्वचनोपात्तत्वोपाधिनाचपंचत्वोपपत्तिः आदित्यपुराणे शपथाकृतात्रश्राद्धसामु
द्रिकमुपश्रितिः उपयाचितमेतानिसंभवतिकलौक्वचित् तस्मात्तन्मात्रलाभेनकलौकार्यंनकारयेत् विश्वेरपरेतोव्यासः
चत्वार्यब्दसहस्राणिचत्वार्यब्दशतानिच कलेर्यदागमिष्यंतितदात्रेतापरिग्रहः संन्यासश्चनकर्तव्योव्यासेनविजानते
ति अत्रत्रेतापरिग्रहइतिवदतासर्वविधानमेवनिषिध्यते अतएवलोगाक्षिः अर्द्धविधानंस्मृतंश्रौतस्मार्त्तंश्रास्त्रकृत्य
कृतिः सर्वविधानंतयोरेकस्मृतिःपूर्वयुगाश्रितेति युगस्यपूर्वयुगपूर्वयुगकलेःपूर्वभागइत्यर्थः अर्द्धविधानमपि
यावद्दर्णवेदविभागंकार्यं तदाहदेवलः पादूर्णविभागोस्तियावद्वेदप्रवर्तते संन्यासंवाग्निहोत्रंचतावत्कुर्यात्कलौ
युगइति यद्यपिसन्यासस्यचतुश्चत्वारिंशत्ताब्दावधिकत्वव्यासेनोक्तं तथापिगणकालोनेनसमर्थतरतिके
चित् त्रिदंडैकदंडिनिप्रायेणव्यवस्थेत्यपरे सामान्यतोनिषिद्धस्यन्यासवाक्येनापसंहारइत्यन्ये वस्तुतस्तुचत्वार्य

राम
१०५

पीत्यादीनिवचनानिमहानिबंधेपुनरुदंते इतिकलिवर्ज्यनिर्णयः इतिश्रीमीमांसकशेखरभट्टात्मजभट्टनील
कंठेनकृतेभास्कराख्यनिबंधेसमयमयूखः समाप्तिमगमत्तृतीयोयंमयूखः शके१६९१ दुर्मत्यब्देभाद्रसितपौर्णे
मास्यांरचोनारायणदैवज्ञेनलिखितं श्रीमल्लक्ष्मीकेशवार्पणमस्तु ७

७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

समयसारवैभवः समाप्तिमितीयत्तया ३